

P O L S K A A K A D E M I A N A U K
I N S T Y T U T G E O G R A F I I
I P R Z E S T R Z E N N E G O Z A G O S P O D A R O W A N I A

ZESPÓŁ KOORDYNACYJNY PROBLEMU MIĘDZYRESORTOWEGO
„PODSTAWY PRZESTRZENNEGO ZAGOSPODAROWANIA KRAJU”

Do użytku służbowego

BIULETYN INFORMACYJNY

ZESZYT 44

ZRÓŻNICOWANIE ORGANIZACJI PRZESTRZENNEJ ROLNICTWA W WOJEWÓDZTWIE SUWALSKIM

Praca zbiorowa pod kierunkiem Bohdana Wilamowskiego

Warszawa 1983

P O L S K A A K A D E M I A N A U K
I N S T Y T U T G E O G R A F I I
I P R Z E S T R Z E N N E G O Z A G O S P O D A R O W A N I A

ZESPÓŁ KOORDYNACYJNY PROBLEMU MIĘDZYRESORTOWEGO
„PODSTAWY PRZESTRZENNEGO ZAGOSPODAROWANIA KRAJU”

Do użytku służbowego

BIULETYN INFORMACYJNY

ZESZYT 44

ZRÓŻNICOWANIE ORGANIZACJI PRZESTRZENNEJ ROLNICTWA W WOJEWÓDZTWIE SUWALSKIM

Praca zbiorowa pod kierunkiem Bohdana Wilamowskiego

WARSZAWA 1983

<http://rcin.org.pl>

Opracowanie redakcyjne: Teresa Lijewska, Irena Stańczak

SPIS TREŚCI

PRZEDMOWA	5
1. WSTĘP	7
1.1. Cel i układ opracowania	8
1.2. Założenia przyjęte przy konstruowaniu modeli organizacji przestrzennej rolnictwa	9
1.3. Kryteria i metodyka ustalania typów agrarnych gmin	12
2. CHARAKTERYSTYKA PODSTAWOWYCH CZYNNIKÓW I EFEKTÓW PRODUKCJI ROLNICZEJ WOJEWÓDZTWA SUWAŁSKIEGO	17
2.1. Położenie, podział i funkcja administracyjno-gospodarcza	17
2.2. Charakterystyka demograficzna województwa suwałskiego	18
2.3. Sieć osadnicza	18
2.4. Podstawowe elementy infrastruktury	19
2.4.1. Komunikacja, telekomunikacja, sieć handlowa	19
2.4.2. Elementy infrastruktury społecznej	20
2.4.3. Infrastruktura techniczna	20
2.5. Zasoby budownictwa mieszkaniowego	20
2.6. Przemysł	21
2.7. Warunki naturalne	21
2.7.1. Klimat i wody	22
2.7.2. Rzeźba terenu	22
2.7.3. Gleby	23
2.7.4. Syntetyczna ocena warunków przyrodniczych	23
2.8. Użytkowanie i władanie ziemią	25

2.8.1. Struktura użytków rolnych	25
2.8.2. Władenie ziemią	26
2.8.3. Przemiany w strukturze własności	26
2.9. Układy społeczno-ekonomiczne	28
2.9.1. Państwowe Gospodarstwa Rolne	28
2.9.2. Rolnicze Spółdzielnie Produkcyjne	30
2.9.3. Spółdzielnie Kółek Rolniczych	31
2.9.4. Gospodarka indywidualna	32
3. PERSPEKTYWICZNE ROZWIĄZANIA ORGANIZACJI PRZESTRZEN- NEJ ROLNICTWA	36
3.1. Kierunki perspektywicznych rozwiązań w zakresie rolnictwa na tle istniejących uwarunkowań	36
3.2. Rozwiązania modelowe w zakresie organizacji rol- nictwa	40
3.2.1. Organizacja państwowych przedsiębiorstw gospodarki rolnej	40
3.2.2. Rozwiązania w zakresie rolnictwa indywidualnego ..	50
3.2.3. Organizacja usług na rzecz rolnictwa	53
3.2.4. Organizacja osadnictwa wiejskiego	58
4. TYPY AGRARNE GMIN	64
4.1. Podstawy i zasady typologii agrarnej gmin	64
4.2. Typy agrarne gmin w regionie zachodnim	70
4.3. Typy agrarne gmin w regionie wschodnim	74
5. ZAKOŃCZENIE	78
Literatura	80
Spis tabel	81
Tabele	82-102

PRZEDMOWA

Publikowane w Biuletynie Informacyjnym Problemu MR I.28 studium pt. "Zróżnicowanie organizacji przestrzennej rolnictwa w województwie suwalskim" zostało wykonane w ramach prac badawczych grupy tematycznej O6 pt. "Rozwój struktur regionalnych oraz system zagospodarowania przestrzennego" Problemu Międzyresortowego I.28 przez zespół z Akademii Rolniczo-Technicznej w Olsztynie pod kierunkiem prof. dr hab. B. Wilamowskiego. Stanowi ono w pewnej mierze kontynuację zainteresowań badawczych IGiPZ PAN na tym obszarze.

Uważam, że z uwagi na występowanie w województwie suwalskim: a/ różnych form własności w rolnictwie - gospodarka indywidualna, państwowe gospodarstwa rolne /PGR/, rolnicze spółdzielnie produkcyjne /RSP/, spółdzielnie kółek rolniczych /SKR/, b/ istotnych zróżnicowań przestrzennych w obrębie gmin w strukturze tej własności - od ponad 90% ziemi w rękach gospodarki indywidualnej do około 70% w rękach państwowych gospodarstw rolnych, c/ obszarów o wysokich walorach turystycznych w skali ponadkrajowej /Wielkie Jeziora Mazurskie/, krajowej /np. Puszcza Augustowska i Pojezierze Suwalsko-Augustowskie/ oraz regionalnej /np. Mazury Garbate, rejon Cołdapi/, uzyskane rezultaty badawcze i doświadczenia mogą być użyteczne także w przypadku innych obszarów o podobnej strukturze osadnictwa i walorach środowiska geograficznego.

Za główne walory pracy uznano:

1. Metodę waloryzacji rolniczej przestrzeni produkcyjnej, podkreślenie roli rzeźby terenu i klimatu, które w istotny sposób wpływają na kierunki produkcji rolniczej.
2. Trafne powiązanie charakterystyki przyrodniczej gmin z ich walorami dla turystyki,
3. Zarysowanie modeli rolnictwa, których koncepcja rozwijana jest w całej pracy.

Dlatego też praca została zakwalifikowana do druku w Biuletynie
Problemu oraz przedstawiona do nagrody Sekretarza Naukowego PAN.

Prof. dr hab. Andrzej Stasiak

Kierownik Grupy Tematycznej 06

"Rozwój struktur regionalnych oraz
system zagospodarowania przestrzennego"

1. WSTĘP

Opracowanie niniejsze przedstawia wyniki badań w ramach tematu O6.13, grupy tematycznej O6 pt. "Rozwój struktur regionalnych oraz system zagospodarowania przestrzennego" stanowiącej część składową Problemu Międzyresortowego nr I.28 pt. "Podstawy przestrzennego zagospodarowania kraju". W badaniach uczestniczyli pracownicy Instytutu Ekonomiki i Organizacji Rolnictwa Akademii Rolniczo-Technicznej w Olsztynie w składzie: prof. dr hab. B. Wilamowski - kierownik, doktorzy - T. Lenik /z-ca kierownika/, H. Bączewski, A. Birski, S. Górski, J. Jaworowski, H. Lelus, E. Niedzielski, J. Szwejkowski i magistrowie - A. Bartnik, B. Fedejko i J. Rzeszutek.

Opracowanie obejmuje województwo suwalskie w granicach z 1975 r. W badaniach oparto się na danych z lat 1975-1980 i danych Narodowego Spisu Powszechnego z 1978 r. Cennym źródłem były wcześniejsze badania członków zespołu autorskiego poświęcone poszczególnym zagadnieniom uwzględnionym w niniejszym opracowaniu, a także opracowania innych autorów dotyczące głównie organizacji rolnictwa /Manteuffel 1976, Otoliński 1977/. Wiele problemów konsultowano z szerokim kręgiem ludzi znających problematykę poruszaną w opracowaniu, w tym z wybitnymi praktykami¹.

Pod względem merytorycznym opracowanie nie obejmuje całej problematyki rolnictwa. Koncentruje się ono na przestrzennym zróżnicowaniu strukturalnym, a szczególnie społeczno-organizacyjnym rolnictwa. W badaniach uwzględniono przede wszystkim czynniki, od których zależą modele organizacyjne rolnictwa, a szczególnie: warunki przyrodnicze, stosunki demograficzne, poziom i tendencje rozwojowe pozarolniczych działań gospodarki narodowej, infrastrukturę społeczno-bytową, a głównie strukturę agrarną, poziom oraz strukturę wyposażenia rolnictwa i usług produkcyjnych jak również usług na rzecz ludności.

Model organizacyjny rolnictwa nie tylko jest rezultatem

¹ T. Ućko, Cz. Kozłowski, M. Markiewicz, J. Ostrowski.

działania uprzednio wymienionych czynników, ale sam kształtuje zasady funkcjonowania, strukturę, wielkość, wzajemne powiązania itp. elementów składowych gospodarki żywnościowej /Kostrowicki 1979/. Zmuszało to do zwrócenia szczególnej uwagi na kompleksowe traktowanie sprawy modeli organizacyjnych rolnictwa, a więc uwzględnianie usług na rzecz rolnictwa i ludności oraz turystyki.

Równoległe z pracami nad rozwiązaniami modelowymi rolnictwa prowadzono własne badania takich dziedzin jak: turystyka, ochrona środowiska, demografia, infrastruktura społeczna itp. W szerokim zakresie wykorzystano badania innych autorów /Benko 1972; Chilczuk i Siemiński 1974; Kachniarz 1975; Kostrowicki 1979; Lachert 1975; Stasiak 1982/.

Opóźnienie rozwoju rolnictwa i całej gospodarki województwa suwalskiego w stosunku do innych regionów sugerowało potrzebę lansowania koncepcji intensywnego rozwoju gospodarki żywnościowej. Z drugiej jednak strony głęboki kryzys w całej gospodarce narodowej wskazuje na to, że pomoc pozarolniczych działów, szczególnie przemysłu, będzie w najbliższych kilku, a nawet kilkunastu latach ograniczona. Dlatego za słuszne uznano ostrożność i powściągliwość w formułowaniu prognoz rozwojowych oraz rekonstrukcji gospodarki żywnościowej i dziedzin z nią związanych. Uwaga ta odnosi się nie tyle do samych koncepcji a raczej do tempa ich realizacji.

1.1. Cel i układ opracowania

Przewodnym celem opracowania było wypracowanie modeli /tzn. typowych rozwiązań dla typowych gmin/ w zakresie organizacji przestrzennej rolnictwa, a w węższym zakresie modeli produkcyjnych, technologicznych czy ekonomiczno-finansowych. Modele takie powinny stać się podstawą do opracowania programów i planów rozwojowych dla poszczególnych gmin, które powinny być wykorzystane w opracowywaniu planów pięcioletnich i rocznych poszczególnych jednostek społeczno-gospodarczych ściśle powiązanych z działalnością społeczno-gospodarczą gmin.

Przy konstruowaniu modeli organizacji przestrzennej rolnictwa skorygowano powszechnie stosowaną metodę waloryzacji rolniczej przestrzeni produkcyjnej opracowaną przez IUNG. Wypraco-

wano nowy wskaźnik uspołecznienia rolnictwa oraz podjęto próbę określenia potencjalnych możliwości rozwoju rekreacji.

Przyjęte kryteria, tzn. warunki przyrodnicze, uspołecznienie rolnictwa oraz możliwości rozwoju rekreacji stały się podstawą do wyodrębnienia typów gmin i delimitacji poszczególnych mikroregionów oraz wypracowania dla nich odpowiednich modeli organizacyjnych rolnictwa. Zanalizowano kształtowanie się czynników produkcji rolniczej, tj. czynników przyrodniczych, układów społeczno-ekonomicznych w rolnictwie oraz wyposażenia infrastrukturalnego. Dokonano również syntetycznej oceny efektów produkcyjnych województwa suwalskiego.

Dostosowane do różnych warunków koncepcje perspektywicznych rozwiązań organizacji produkcji rolniczej, modele organizacji przestrzennej rolnictwa oraz przestrzenne ich rozmieszczenie rozpatrywano w trzech płaszczyznach. Pierwsza płaszczyzna obejmuje, opartą o cechy charakterystyczne dla regionu północno-wschodniego, koncepcję organizacji przestrzennej rolnictwa dla województwa suwalskiego jako całości. Na podstawie analizy jego warunków uwypuklono główne kierunki, etapy i formy rozwoju kompleksu gospodarki rolniczej z uwzględnieniem zróżnicowania terytorialnego. W drugiej płaszczyźnie rozważań określono rozwiązania dla poszczególnych części składowych kompleksu gospodarki żywnościowej, w różnych sektorach rolnictwa, rodzajach usług, różnej infrastrukturze społeczno-socjalnej, różnej sieci osadniczej itp. W trzeciej płaszczyźnie przedstawiono rozwiązania dla poszczególnych gmin, które w oparciu o warunki przyrodnicze, uspołecznienie rolnictwa i warunki dla rekreacji zostały podzielone na typy agrarne.

1.2. Założenia przyjęte przy konstruowaniu modeli organizacji przestrzennej rolnictwa

Opracowanie modeli organizacji przestrzennej rolnictwa województwa suwalskiego było szczególnie trudne. Województwo to jest bowiem wewnętrznie bardzo zróżnicowane jak chyba żadne inne w Polsce. Są tereny, gdzie gospodarka uspołeczniiona /głównie PGR/ zajmuje przeszło 80% gruntów i są gminy, w których prawie wszystkie grunty należą do chłopów.

Niektóre gminy mają bardzo dobre gleby a inne bardzo złe. Mimo stosunkowo niewielkich odległości między poszczególnymi gminami, różnice w agroklimacie, stosunkach wodnych i konfiguracji terenu są bardzo duże.

Warunki do rozwoju rekreacji /tak letniej jak i zimowej/ są w niektórych gminach bardzo dobre a w innych niekorzystne i to nie tylko ze względu na warunki przyrodnicze ale i na rozwój infrastruktury, m.in. komunikacyjnej.

Duże natomiast podobieństwo między poszczególnymi gminami /lub nawet mikroregionami/ jest w zakresie poziomu urbanizacji /jeden z najniższych w kraju/, poziomu rozwoju pozarolniczych działów gospodarki narodowej, który /poza nielicznymi ośrodkami jak Ełk, Giżycko, Suwałki/ jest ogólnie niski. Równie słabo rozwinięte są usługi na rzecz rolnictwa i ludności, a tylko w niektórych miejscowościach sytuacja w tym względzie zbliżona jest do średniej krajowej.

Cały teren województwa suwalskiego cechuje niski poziom zaludnienia i od wielu lat bardzo niekorzystny bilans ruchów migracyjnych, szczególnie w odniesieniu do ludności rolniczej, co stanowi największe zagrożenie dla przyszłości tego regionu.

Duże zróżnicowanie województwa pod względem warunków przyrodniczych i ekonomiczno-społecznych do produkcji rolniczej powoduje konieczność opracowania różnorodnych modeli w zakresie organizacji rolnictwa. Warianty takich modeli, pomijając tereny najbardziej uprzemysłowione i zurbanizowane, mogą być zastosowane w każdym innym województwie.

W rozwiązaniach modelowych uwzględniono potencjalne możliwości wzrostu produkcji rolniczej dyktowane warunkami przyrodniczymi. Pominięto natomiast elementy zmienné w czasie, pochodne warunków przyrodniczych oraz działalności człowieka, zagadnienia związane z techniką i technologią produkcji, strukturę użytków rolnych i zasiewów, wielkość obsady i strukturę pogłowie zwierząt gospodarskich itp.

W opracowaniu przyjęto jednakowe, obiektywne nastawienie do wszystkich sektorów rolnictwa. Szukano dróg sprzyjających rozwojowi kooperacji międzysektorowej i międzybranżowej integrujących całe rolnictwo. Zamiast trzymania się istniejących, us-

więconych tradycją rozwiązań, starano się wypracować rozwiązania nowe m.in. likwidując dotychczasowe bariery sektorowe, organizacje terytorialne czy też gospodarcze, dostosowane do zmienionych i stale przekształcanych warunków, szczególnie w zakresie techniki, technologii, organizacji, ekonomiki itp. Temu przekształcaniu, w oparciu o oszczędne gospodarowanie środkami, ma m.in. służyć rozwój kooperacji opartej na trwałych podstawach ekonomicznych.

Założono również, że sytuacja rolnictwa i całej gospodarki żywnościowej w Polsce będzie się systematycznie, choć wolno, poprawiała, szczególnie pod względem wyposażenia w podstawowe środki produkcji, ekonomiczno-finansowym, uwarunkowań socjalno-bytowych ludności rolniczej i całej ludności wiejskiej oraz doceniania roli rolnictwa w rozwoju gospodarki narodowej i poprawy warunków życia ludności pozarolniczej.

Jako jednostkę modelową przyjęto gminę, gdyż jest ona terenem działania wielu instytucji nie tylko o charakterze administracyjnym, społecznym czy samorządowym ale i gospodarczym. Nawet PGR, choć bardzo rzadko ograniczają swoją działalność do jednej gminy, są wieloma więzami z nią związane. Należy dodać, że gminy coraz bardziej z jednostek administracyjnych przeradzają się w jednostki społeczno-gospodarcze, w kształtowaniu których wzrastającą rolę odgrywają m.in. różnego rodzaju samorządy, nie tylko terytorialne.

Modele organizacji przestrzennej rolnictwa dla poszczególnych gmin są syntezą wniosków wpływających z analizy stanu dotychczasowego i tendencji zmian. Mają one po części charakter schematyczny. Bardziej precyzyjne ujęcie specyfiki poszczególnych gmin, w oparciu o całokształt wniosków wynikających z niniejszego studium, winny zawierać opracowania realizacyjne sporządzone przez terenowe lub branżowe jednostki administracyjne i gospodarcze.

Modele organizacji przestrzennej rolnictwa opracowane zostały w oparciu o orientacyjny horyzont czasowy do 2000 r. W związku z tym, że gospodarka narodowa jest obecnie rozregulowana, trudno jednak określić jak kształtować się będą podstawy materialne oraz stosunki społeczno-polityczne w najbliższych latach. Istnieje duża trudność dokładniejszego zarysowania tempa

realizacji proponowanych rozwiązań. W niektórych rejonach, o bardziej zaawansowanym rozwoju, nastąpi to szybciej, a w innych później. W związku z powyższym prezentowane rozwiązania modelowe dla całości gospodarki rolniczej, jak również dla jej elementów składowych, traktować należy jako kierunkowe i alternatywne. Odmienne bowiem, od założonych, kształtowanie się warunków może zmuszać w przyszłości do wprowadzania korekt w proponowanych modelach.

1.3. Kryteria i metodyka ustalania typów agrarnych gmin

Szczególne uwagę zwrócono na określenie podstaw i zasad wyodrębniania typów agrarnych gmin. Przyjęto założenie, iż najistotniejszymi przesłankami powodującymi konieczność stosowania odmiennej organizacji rolnictwa są zróżnicowania terenu województwa w zakresie:

1. Stosunków społeczno-ekonomicznych, zwłaszcza własnościowych w gospodarce rolniczej;
2. Potencjalnych możliwości produkcji rolnej, stwarzanych przez warunki przyrodnicze, oraz
3. Potencjalnych możliwości do rozwoju rekreacji, a szczególnie turystyki.

Stosunki własnościowe wyznaczają odmienny typ układów społeczno-ekonomicznych. Inna jest przede wszystkim organizacja rolniczej przestrzeni produkcyjnej w rejonach dużych gospodarstw uspołecznionych a inna w rejonach o rozdrobnionej gospodarce indywidualnej. Stąd wskaźnik uspołecznienia rolnictwa stał się podstawowym a zarazem wyjściowym kryterium podziału terytorium województwa na region A i B /por. ryc. 12/. Jako wskaźnik uspołecznienia rolnictwa przyjmuje się udział gruntów, albo tylko użytków rolnych, należących do Państwowych Przedsiębiorstw Gospodarki Rolnej /PPGR/, Rolniczych Spółdzielni Produkcyjnych /RSP/, Spółdzielni Kółek Rolniczych /SKR/, Państwowego Funduszu Ziemi /PFZ/ oraz innych jednostek państwowych i społecznych w stosunku do całej powierzchni danej jednostki terytorialnej. Jest to ujęcie dość uproszczone. Najbardziej trwałym elementem, szczególnie w warunkach województw północnych i zachodnich, jest gospodarka państwowa. Już mniej ustabilizowana jest gospodarka RSP, jeszcze mniej gospodarka SKR, a najmniej PFZ

/grunty PFZ w dużej części powracają do gospodarstw indywidualnych/. Z tego względu zastosowano zróżnicowane współczynniki przeliczeniowe gruntów należących do gospodarki uspołecznionej. Wskaźnik uspołecznienia użytków rolnych W_u obliczono według wzoru:

$$/1/ \quad W_u = \frac{a_1 x_1 + a_2 x_2 + a_3 x_3}{a_1 x_1 + a_2 x_2 + a_3 x_3 + a_4} \cdot 100$$

Procent użytków rolnych: a_1 - PGR; a_2 - RSP; a_3 - SKR, PFZ, inne uspołecznione; a_4 - gospodarki nieuspołecznionej.

Współczynnik przeliczeniowy: $x_1 - 2,0$; $x_2 - 1,4$; $x_3 - 1,2$.

Zróżnicowanie kompleksu warunków przyrodniczych do produkcji rolnej określono wykorzystując stosowaną od szeregu lat punktową waloryzację opracowaną przez Instytut Uprawy, Nawożenia i Gleboznawstwa w Puławach /IUNG/. Jak wykazują badania prowadzone pod kierunkiem prof. dr hab. B. Wilamowskiego /autora pierwotnej koncepcji kompleksowej waloryzacji warunków przyrodniczych i ekonomicznych do produkcji rolnej/ mierniki stosowane przez IUNG przeceniają rolę żyzności gleb, a zaniżają wpływ na produkcję rolną pozostałych elementów przyrodniczych, w szczególności rzeźby terenu, a także agroklimatu. W związku z tym w niniejszym opracowaniu dotychczasową ocenę skorygowano. Korekta ta polega na tym, że opracowaną przez IUNG ocenę agroklimatu pomnożono przez 1,5, ocenę rzeźby terenu przez 2 i ocenę stosunków wodnych przez 2. Ocenę warunków glebowych /bonitację gleb/ przyjęto na niezmienionym poziomie. Sumę punktów tak wycenionych elementów środowiska przyrodniczego nazwane skorygowaną waloryzacją rolniczej przestrzeni produkcyjnej.

Trzecim kryterium zaliczenia gmin do poszczególnych typów była ocena warunków naturalnych do rozwoju turystyki i rekreacji. W tym celu oceniono w punktach najważniejsze elementy środowiska przyrodniczego służące rekreacji. Zastosowano tu iloczyn procentowego udziału wód i lasów w odniesieniu do ogólnej powierzchni gmin. W związku z tym, że dużo większą atrakcją, jako bardziej unikalne, są akweny wodne, dla powierzchni wód zastosowano mnożnik 3, a dla powierzchni lasów 1.

Stopień przydatności warunków przyrodniczych do rekreacji i tu-

rystyki S_t / wyliczono następująco:

$$/2/ \quad S_t = a_1 x_1 + a_2 x_2$$

a_1 - % powierzchni wód; a_2 - % powierzchni lasów;

x_1 - współczynnik dla wód = 3,0; x_2 - współczynnik dla lasów = 1,0

Podstawowe obliczenia pozwalają na określenie stopnia nateżenia występowania danych cech, które zarazem określają jakość warunków dla gospodarki żywnościowej, rekreacji, a pośrednio i innych działalności. Na podstawie tych wskaźników można przede wszystkim ustalić strukturę czy typ działalności gospodarczej w danym mikroregionie, a więc czy i w jakim stopniu warunki przyrodnicze umożliwiają rozwój rekreacji, rolnictwa lub innej działalności, a także czy sprzyjają one rozwojowi rolnictwa wysoko wydajnego, albo też stwarzają pod tym względem różnego rodzaju ograniczenia /niedobór wody, niedostatek ciepła itp./.

Omówione współczynniki pozwalają na określenie dla poszczególnych gmin kierunków działalności oraz na delimitację mikro- czy mezorejonów, ale dają za mało podstaw do ustalenia innych przesłanek organizacji produkcji, a szczególnie jej skali, a co za tym idzie wielkości, rodzajów i struktur jednostek gospodarczych. Gminy przekształcają się coraz bardziej z jednostek administracyjnych w jednostki gospodarcze, dlatego istotne jest, przy doborze modeli przestrzennej organizacji rolnictwa dla poszczególnych gmin, określenie ich możliwości odnośnie do skali danej działalności. Inaczej bowiem powinno się rozwiązywać np. sprawy organizacji rolnictwa oraz usług na rzecz rolnictwa i wsi w gminie mającej mały areał użytków rolnych a w związku z tym i małą skalę produkcji, a inaczej w gminie z dużym areałem. Różnice te jeszcze bardziej pogłębia jakość warunków przyrodniczych. Stąd dla doboru modeli organizacji dla poszczególnych gmin, obok omówionych wyżej współczynników jakościowych, obliczono wskaźniki określające potencjalne możliwości pod względem ilościowym, a więc skali działalności w dziedzinie rolnictwa, usług produkcyjnych i socjalno-bytowych itp. Wskaźniki te uzyskano mnożąc współczynniki jakościowe przez areał.

Wskaźnik potencjalnych możliwości rolnictwa uspołecznionego określono jako P_u .

$$/3/ \quad P_u = \frac{W_u \cdot a}{100}$$

W_u - wskaźnik uspołecznienia użytków rolnych obliczony według wzoru /1/,

a - ogólna powierzchnia użytków rolnych.

Wskaźnik potencjalnych możliwości warunków przyrodniczych do produkcji rolnej określono jako P_r .

$$/4/ \quad P_r = \frac{P_w \cdot a}{100}$$

P_w - punktowa waloryzacja /skorygowana/ rolniczej przestrzeni produkcyjnej,

a - ogólna powierzchnia użytków rolnych.

Wskaźnik potencjalnych możliwości warunków przyrodniczych do turystyki i rekreacji określono jako P_t .

$$/5/ \quad P_t = \frac{S_t \cdot b}{100}$$

S_t - stopień przydatności warunków przyrodniczych do turystyki i rekreacji obliczony według wzoru /2/,

b - powierzchnia ogólna.

W zależności od kombinacji wymienionych trzech głównych wskaźników wyznaczono rejony charakteryzujące się zbliżonym potencjałem ekonomiczno-społecznym, predysponującym je do zastosowania wybranego sposobu organizacji rolniczych jednostek wytwórczych.

Wymienione uprzednio wskaźniki, obliczone dla wszystkich gmin, stanowią jednolite zasady typologii dla całego województwa. Pewną wadą tej typologii jest fakt, że granice rejonów wyznaczone są według granic gmin, gdy tymczasem wiadomo, iż np. granice terenów o korzystnych warunkach do produkcji rolniczej przebiegają niezależnie od granic administracyjnych. Wydaje się jednak, że uproszczenie to może być częściowo zniwelowane poprzez założenie, że gmina stanowi winna jednolitą jednostkę gospodarczą

i funkcjonalną, a opracowane modele organizacji rolnictwa odpowiadają jej przeciętnym warunkom z możliwością modyfikacji w przypadku występowania takiej potrzeby.

Wielkość graniczną wskaźników branych pod uwagę przy typologii agrarnej gmin obrazuje poniższe zestawienie:

Symbol	Charakterystyka warunków	Wielkość wskaźnika /ilość punktów/
A	Tereny o dominacji sektora uspołecznionego w rolnictwie	> 50
B	Tereny o przewadze sektora indywidualnego w rolnictwie	< 50
1	Tereny o korzystniejszych warunkach przyrodniczych do produkcji rolnej	> 72
2	Tereny o mniej korzystnych warunkach przyrodniczych do produkcji rolnej	< 72
T	Tereny o szczególnie korzystnych warunkach turystyczno-rekreacyjnych	> 70

Uzasadnienie wyboru wielkości wskaźników granicznych przedstawia się następująco. W przypadku terenów zdominowanych przez którąś z form własności za wartość graniczną przyjęto 50 punktów. Wskaźniki wyższe wskazują na przewagę sektora uspołecznionego, niższe - na przewagę gospodarki chłopskiej.

Za granicę terenów o mniej lub bardziej korzystnych warunkach przyrodniczych do produkcji rolnej uznano 72 punkty w skali waloryzacji tych warunków. Wynika to stąd, iż granica powodzenia uprawy roślin bardziej wymagających /np. buraki cukrowe, pszenica/ znajduje się między klasą bonitacyjną gleb IVA i IVb. Średnia waloryzacja punktowa klasy IVA i IVb wynosi 50 punktów. Dodając do tej wielkości waloryzację przeciętnych dla terenu województwa suwalskiego warunków agroklimatycznych, rzeźby terenu oraz stosunków wodnych uzyskano wartość graniczną 72 punkty.

W przypadku terenów o szczególnych warunkach turystyczno-rekreacyjnych określający je wskaźnik ustalono na poziomie zna-

cznie wyższym od średniego dla województwa. Uznano, iż dopiero odpowiednio wysoka wartość tego wskaźnika /72 punkty przy średniej wojewódzkiej 50/ wskazuje na znaczny obszar terenów o potencjalnych walorach turystyczno-rekreacyjnych. Tereny te bowiem stanowią konkurencję dla obszarów rolniczych i również wymuszają ograniczenia tych technologii produkcji rolniczej, które mogą ujemnie wpływać na środowisko naturalne lub powodować jego degradację.

W efekcie przyporządkowania gminom określonej pozycji ze względu na dany wskaźnik uzyskano podstawy do wydzielenia rejonów społeczno-ekonomicznych oraz regionów zróżnicowanych pod względem walorów do produkcji rolniczej czy walorów turystyczno-rekreacyjnych.

Syntetyczną typologię gmin opartą na omówionych zasadach zawiera dalsza część pracy.

2. CHARAKTERYSTYKA PODSTAWOWYCH CZYNNIKÓW I EFEKTÓW PRODUKCJI ROLNICZEJ WOJEWÓDZTWA SUWAŃSKIEGO

2.1. Położenie, podział i funkcja administracyjno-gospodarcza

Województwo suwańskie zajmuje powierzchnię 1049,0 tys. ha /3,35% powierzchni kraju/ i pod względem administracyjnym dzieli się na 14 miast i 42 gminy wiejskie. Cztery ośrodki: Augustów, Ełk, Giżycko i Suwałki stanowią miasta wydzielone. Centrum administracyjnym jest miasto Suwałki, które w 1980 r. miało 40,7 tys. mieszkańców. Pozostałe miasta - poza wymienionymi - to niewielkie ośrodki /poniżej 15 tys. mieszkańców/ o słabo rozwiniętym przemyśle. Stanowią one z reguły siedziby władz gospodarczych i administracyjnych oraz rad narodowych miast i gmin.

Gminy wiejskie mają charakter typowo rolniczy lub rolniczo-leśny ze słabo rozwiniętym przemysłem terenowym, głównie drzewnym lub spożywczym /przetwórstwo produktów rolnych i leśnych/. Obszar poszczególnych gmin jest zróżnicowany i zależy głównie od udziału użytków rolnych w powierzchni ogólnej. Im udział ten jest wyższy tym mniejsze obszarowo są gminy i odwrotnie. Przeciętna powierzchnia ogólna jednej gminy wynosiła w 1980 r. ponad 24,4 tys. ha w tym ponad 12,7 tys. ha użytków rol-

nych /przy wahaniami w powierzchni ogólnej od 12,4 do 62,4 tys. ha, tab. 1/.

2.2. Charakterystyka demograficzna województwa suwalskiego

Województwo suwalskie należy do obszarów najsłabiej zaludnionych. Gęstość zaludnienia 40 osób na km² jest prawie 2,5-krotnie niższa od średniej krajowej /106 osób na km²/. Liczba ludności w latach 1976-78 zmniejszyła się o 1,1 tys. osób mimo istniejącego tu wysokiego przyrostu naturalnego /w 1978 r. 13,2‰, przy 9,6‰, średnio w kraju - tab. 2/. Jest to wynikiem migracji ludności. Zmniejszenie się liczby mieszkańców województwa odbywało się głównie kosztem ludności wiejskiej, gdyż liczba ludności miast w badanym okresie zwiększyła się o 8,7 tys. osób. Występowało wysokie tempo przyrostu liczby ludności w miastach większych /powyżej 10 tys. mieszkańców/ a nikłe w miastach małych. W tych pierwszych w latach 1976-78 liczba ludności wzrosła o 8,3 tys. tj. o 5,7% podczas gdy w miastach mniejszych tylko o 0,4 tys. osób tj. o 1,3%.

Liczba ludności wiejskiej zmniejszyła się w latach 1976-78 o 9,8 tys. osób. Skutkiem tego wskaźnik gęstości zaludnienia /bez miast/ spadł do 22 osób na 1 km² osiągając wartość o 2,3 razy niższą od średniej krajowej /50 osób/.

Między poszczególnymi gminami występowało znaczne zróżnicowanie gęstości zaludnienia. Najmniej zaludnionymi były gminy położone w południowo-wschodniej /Płaska, Giby, Nowinka, Sztabin/ i zachodniej części województwa /Ryn, Ruciane Nida, Orzysz, Kruklanki, Gołdap, Dubeninki/.

2.3. Sieć osadnicza

Cechami charakterystycznymi sieci osadniczej są: mała liczba osiedli wiejskich o niewielkiej liczbie mieszkańców oraz duże rozdrobnienie i rozproszenie osiedli. W 1978 r. na 1 miejscowość przypadało 177 mieszkańców /od 93-383 osoby, tab. 1/.

Największą średnią wielkością /340 mieszkańców/ charakteryzują się miejscowości łączące w sobie osadnictwo indywidualne i państwowe /tzw. wsie 1 PGR/. Wsie o osadnictwie tylko indywidualnym posiadają najniższą /średnio 157 osób/ liczbę mieszkań-

ców. Niewiele większe /średnio 159 osób/ są bazy mieszkalno-
-produkcyjne PGR.

Stopień rozproszenia wiejskiej sieci osadniczej charakteryzują poniższe wskaźniki:

- 5,71 km² na 1 miejscowość; skrajne wartości od 11,31 km² /gmina Płaska/ do 2,92 km² /gmina Szypliszki/;
- 2,97 km² użytków rolnych na 1 miejscowość; skrajne wartości od 4,70 /gmina Miłki/ do 0,96 km² /gmina Giby/. /tab. 2/.

2.4. Podstawowe elementy infrastruktury

Poniższe dane, charakteryzujące wybrane elementy infrastruktury, zaczerpnięto z Narodowego Spisu Powszechnego przeprowadzonego w 1978 r.

2.4.1. Komunikacja, telekomunikacja, sieć handlowa

Sprawność systemu komunikacyjnego oceniono przez określenie odsetka dostępnych komunikacyjnie /PKP, PKS/ jednostek osadniczych. W województwie suwalskim odsetek ten dla terenów wiejskich wynosił 52,1%. Miejscowości wiejskie dostępne komunikacyjnie zamieszkiwało łącznie 70% ludności wiejskiej. Wynika stąd, że dostępne były głównie miejscowości większe. Grupy osiedli najmniejszych /do 50 i od 50-99 mieszkańców/ były dostępne tylko w 27,1 i 34,2%. Najbardziej dostępne były miejscowości łączne typu "wieś i PGR" /78,2%/, najmniej bazy produkcyjno-mieszkalniowe PGR /45,5%/. Słaba dostępność komunikacyjna miejscowości wiejskich wiąże się m.in. z niedorozwojem sieci dróg twardych i utwardzonych. Odpowiedni wskaźnik wynosi tu średnio 32 km/100 km² /od 8 do około 40 km/100 km²/.

Odsetek miejscowości z połączeniami telefonicznymi wynosił w 1978 r. 95,6%. Nasycenie telefonami jest bardzo niewielkie: w 1978 r. w miastach były 33 aparaty na 1000 mieszkańców, a na terenach wiejskich jeszcze mniej /16 aparatów/, przy czym większość zainstalowana była w PGR, SKR czy RSP.

Udział miejscowości wiejskich dysponujących jakąkolwiek placówką handlową wynosił 40%. Wyższe od średniej wojewódzkiej nasycenie placówkami występowało w miejscowościach typu "wieś i pgr" /około 46%/. Odsetek ludności zamieszkującej miejscowości

z placówkami handlu detalicznego wynosił w poszczególnych gminach od 50-60%.

2.4.2. Elementy infrastruktury społecznej

W około 36% miejscowości zlokalizowane były zbiorcze 8-klasowe szkoły podstawowe. Ich rozmieszczenie w poszczególnych gminach jest podobne, co jest wynikiem realizacji koncepcji szkół gminnych. Nasycenie placówkami opieki nad dziećmi było dużo niższe. W miejscowościach wiejskich zlokalizowanych było 259 przedszkoli i dziecińców /7016 miejsc/, w miastach 53 tego typu placówki /4322 miejsca/. Łącznie z opieki przedszkolnej korzystało 35% dzieci, przy czym odsetek ten był nieco wyższy na terenach wiejskich /więcej dziecińców sezonowych/. Liczba klubów, świetlic i bibliotek była niewielka /łącznie 459 placówek/ i poważnie zróżnicowana w obrębie gmin.

Sieć placówek służby zdrowia /ośrodki zdrowia, punkty lekarskie/ była słabo rozwinięta. Na 1 punkt przypadał obszar około 150 km², przeciętna odległość z miejscowości do punktów wynosiła 5-8 km.

2.4.3. Infrastruktura techniczna

Urządzenia wodociągowe występowały we wszystkich miastach /przy czym obsługiwały różny, lecz w sumie niewielki odsetek mieszkań/ i w nielicznych miejscowościach wiejskich. Oświetlenie uliczne posiadało 58,3% miejscowości wiejskich /średnio od 20-90%/.

Można stwierdzić, że o zróżnicowaniu nasycenia tzw. infrastrukturą decyduje głównie wielkość jednostek osadniczych. Niższym poziomem infrastruktury charakteryzują się gminy o przewadze mniejszych jednostek osadniczych.

2.5. Zasoby budownictwa mieszkaniowego

Zasoby budownictwa mieszkaniowego wynosiły około 100 tys. mieszkań. Miasta skupiające 44,6% ludności województwa dysponowały 46,4% zasobów mieszkaniowych. Na jedno mieszkanie przypadało tu 1,2 gospodarstwa domowego. W osiedlach wiejskich i małych miasteczkach wskaźnik ten był znacznie niższy. Zróżnicowanie

między gminami było niewielkie /wskaźnik zmienności $V_s = 15\%$ /. Nieomal połowę zasobów mieszkaniowych województwa stanowią mieszkania w budynkach wybudowanych przed 1944 r. Około 37% mieszkań posiada centralne ogrzewanie, 58% wodociąg. Poziom wyposażenia w powyższe instalacje w ośrodkach wiejskich jest dużo niższy /odpowiednio 14 i 21%/.

Budownictwo inwentarskie skupione jest w gospodarstwach indywidualnych /ponad 80% zasobów/. Prawie połowa budynków liczy około 40 lat, a więc osiąga granice dekapitalizacji ekonomicznej. Względnie nową zabudowę posiadają PGR /40% zasobów liczy mniej niż 10 lat/, co wynika głównie z budowy w latach siedemdziesiątych obiektów o dużej koncentracji stanowisk. Przydatność tych obiektów do produkcji jest niewielka, m.in. na skutek złych warunków zoohigienicznych.

2.6. Przemysł

Województwo suwalskie należy do najsłabiej uprzemysłowionych. Wartość produkcji globalnej stanowiła 0,6% wartości ogólnokrajowej. Identyczny wskaźnik charakteryzował udział zatrudnienia w przemyśle województwa. Główne gałęzie to przemysł spożywczy /46,6% produkcji przemysłowej województwa, 30,6% zatrudnionych w przemyśle/, drzewno-papierniczy /18,7% i 22,0%/, elektromaszynowy /15,1% i 13,4%/ i lekki /9,6% i 15,9%/. Z innych przemysłów występuje przemysł mineralny i paliwowo-energetyczny.

Zakłady przemysłowe koncentrują się w miastach /76,0% ich liczby, 84,3% produkcji globalnej, 84,3% zatrudnionych w przemyśle/. Tereny wiejskie są bardzo słabo uprzemysłowione; wyższym stopniem uprzemysłowienia cechuje się zachodnia część województwa.

2.7. Warunki naturalne

Jako istotne dla produkcji rolniczej omówiono klimat i wody, rzeźbę terenu oraz gleby.

2.7.1. Klimat i wody

Charakterystykę i ocenę klimatu oparto o wskaźnik bonitacji agroklimatycznej według metody IUNG. W dalszej części pracy posługiwano się powyższą bonitacją skorygowaną, w sposób przedstawiony w rozdziale 1. Ogólnie biorąc wskaźniki bonitacji agroklimatycznej w województwie suwalskim są najniższe w Polsce /poza obszarami górskimi/. Występuje tu poważne zróżnicowanie warunków klimatycznych. Wyraża się ono spadkiem wartości wskaźnika bonitacji agroklimatycznej w kierunku północnym i północno-wschodnim województwa.

Konsekwencją niższych od przeciętnych w kraju temperatur /w granicach $6,0^{\circ}$ - $6,5^{\circ}$ przy ponad 8° C w południowo-zachodniej części Polski/, długiego okresu występowania pokrywy śnieżnej /około 90 dni/, krótkiego /poniżej 190 dni/ okresu wegetacyjnego jest pewne ograniczenie asortymentu uprawianych roślin /np. kukurydza na ziarno, w części województwa pszenica ozima i burak cukrowy/, a przede wszystkim zmniejszenie plonowania roślin i możliwości uprawy roślin poplonowych.

Stosunki wodne są, w porównaniu ze średnią krajową, korzystne dla produkcji rolniczej. Suma rocznych opadów oscyluje w granicach 500-600 mm. Wysoka jest też wilgotność względna powietrza. Stwarza to szczególnie korzystne warunki do produkcji roślin pastewnych i dla użytków zielonych.

2.7.2. Rzeźba terenu

Rzeźba terenu jest wyjątkowo zróżnicowana. Tereny płaskie stanowią zaledwie 18% powierzchni użytkowanej rolniczo. Około 45% powierzchni ma charakter pagórkowaty, 24% nisko pagórkowaty, pozostałe tereny mają rzeźbę wysoko pagórkowatą i wzgórzową. Konsekwencją powyższego jest szereg zjawisk ujemnych z rolniczego punktu widzenia jak procesy erozji wodnej gleb, zróżnicowanie warunków siedliskowych w różnych partiach stoku, konieczność stosowania specjalnych ciągników, maszyn i narzędzi, utrudnienia w pracy, a w konsekwencji zwiększenie kosztów wytwarzania i niższe plony.

2.7.3. Gleby

Dominującymi glebami są lekkie i średnie gleby biellicowe wytworzone z glin zwałowych oraz piasków naglinowych i nailywowych. Na niewielkich przestrzeniach występują gliniaste gleby biellicowe i gleby brunatne /głównie północno-zachodnia część województwa/ oraz gleby hydrogeniczne i mułowo-bagiennie, torfo-we, murszowe /dorzecza rzek/. Warunki glebowe są terytorialnie zróżnicowane. W sumie gleby są niskiej wartości. Niemal 80% gruntów ornych to gleby klasy IV i V. Gleby I i II klasy prawie nie występują, a gleby klasy III stanowią tylko 6,1% gruntów ornych i 6,6% użytków zielonych, natomiast gleby klasy VI odpowiednio 14,4% i 17,4%. Istniejące warunki glebowe w istotnym stopniu ograniczają więc dobór roślin, ich plonowanie i efekty gospodarowania.

2.7.4. Syntetyczna ocena warunków przyrodniczych

Ocena środowiska dokonana przez określenie wskaźnika waloryzacji rolniczej przestrzeni produkcyjnej wskazuje na duże zróżnicowanie warunków naturalnych w obrębie omawianego województwa. Wspomniany wskaźnik waha się tu od 35,1 /po skorygowaniu 48,0 - gmina Piaska/ do 74,1 punktu /odpowiednio 89,1 - gmina Węgorzewo/. Ogólny wskaźnik waloryzacji wynoszący 57,8 punktu stawia województwo suwalskie na 45 miejscu w kraju pod względem jakości rolniczej przestrzeni produkcyjnej. Ten ogólnie mało korzystny układ warunków naturalnych jest w dodatku silnie zróżnicowany wewnętrznie /ryc. 1/.

Warunki naturalne w poważnej mierze decydują o kierunkach i wielkości produkcji rolniczej. I tak asortyment uprawianych roślin zależy od warunków klimatycznych /temperatury, sumy ciepła w roku, okresu wegetacji/ i glebowych. Stosunki wodne w połączeniu z rzeźbą terenu decydują o konieczności oraz celowości nastawienia się na produkcję roślin pastewnych i na użytki zielone. Ma to określone konsekwencje dla wyznaczenia profilu i poziomu produkcji zwierzęcej /głównie chów bydła/.

2.8. Użytkowanie i władanie ziemią

Użytki rolne stanowią 52,0% ogólnej powierzchni województwa /544,9 tys. ha/, co stanowi 8,7% mniej niż średnia krajowa. Niski stopień rolniczego wykorzystania ziemi wynika z niekorzystnej konfiguracji terenu i niskiej jakości gleb. Udział użytków rolnych w powierzchni ogólnej poszczególnych gmin jest różny i waha się od 10,4% w gminie Płaska, 13,4% w gminie Ruciane Nida do 80,2% w gminie Puńsk /tab. 3/. Obszar użytków rolnych systematycznie maleje. W latach 1975-1980 zmniejszył się o blisko 3,5 tys. ha, tj. o 0,63% /w kraju o 1,4%/.

Lasy zajmują 32,5% powierzchni ogólnej, co stawia województwo na pierwszym miejscu w kraju pod względem lesistości. Największe zwarte kompleksy leśne to Puszcza Augustowska i Puszcza Piska /po około 100 tys. ha/ oraz Puszcza Borecka i Puszcza Romincka /po około 20 tys. ha/. Stopień zalesienia gmin waha się od 8,5% /gmina Filipów/ do 81,3% /gmina Płaska/.

Pod względem udziału wód powierzchniowych w powierzchni ogólnej województwo zajmuje również pierwszą pozycję w kraju. Łącznie wody stanowią 81,4 tys. ha, co odpowiada 7,7% jego powierzchni ogólnej /od 0,6% w gminie Biała Piska do 27,3% w gminie Giżycko - tab. 3/.

2.8.1. Struktura użytków rolnych

W powierzchni użytków rolnych przeważają, jak w całym kraju, grunty orne /65,4%. Zróżnicowanie w gminach wynosi od 39,0% /gmina Sztabin/ do 82,2% /gmina Suwałki/.

Wysoki jest udział trwałych użytków zielonych /34,3% wobec 21,4% średniej krajowej/. W obrębie tych użytków przeważają pastwiska /50,7%/, co jest specyficzne dla tego województwa /w kraju przeważają łąki/. Zróżnicowanie w udziale użytków zielonych jest znaczne /od 17,4 do 60,7%/. Sady zajmują tylko 0,3% powierzchni użytków rolnych. Są to w większości małe sady przydomowe /tab. 3/.

2.8.2. Władanie ziemią

Województwo suwalskie cechuje się dużym udziałem sektora uspołecznionego. W 1980 r. w jego władaniu pozostawało 66,0% powierzchni ogólnej /w tym duży udział lasów i wód/ i 44,3% powierzchni użytków rolnych.

Zachodnia część, obejmująca obszar byłych Prus Wschodnich, charakteryzuje się dużym udziałem gruntów stanowiących własność gospodarstw uspołecznionych, głównie państwowych. Najwięcej użytków rolnych w sektorze uspołecznionym występuje na terenie gmin: Gołdap /80,0%/ , Świętajno /74,4%/ i Dubeninki /71,8%/ /tab. 4/. Część wschodnią województwa stanowią tereny należące przed drugą wojną światową do Polski. Dominuje tu gospodarka indywidualna. Wyraźna granica pomiędzy dwoma strefami własności przebiega w przybliżeniu na linii łączącej miejscowości Rajgród - Raczek - Bakałarzewo - Filipów - Przerośl - Wiązajny i odpowiada dawnej granicy Polski z Prusami Wschodnimi.

Sektor uspołeczniony stanowią przede wszystkim gospodarstwa państwowe podległe Ministerstwu Rolnictwa. Zajmowały one w 1980 r. 72,7% użytków rolnych tego sektora i 31,6% użytków rolnych województwa /ryc. 2/. Rolnicze Spółdzielnie Produkcyjne, Spółdzielnie Kółek Rolniczych oraz inne państwowe i społeczne gospodarstwa tylko w niewielkim stopniu /łącznie 7,5%, z PFZ - 11,8%/ partycypuje we władaniu ziemią. Gospodarka indywidualna użytkuje 56,6% powierzchni użytków rolnych.

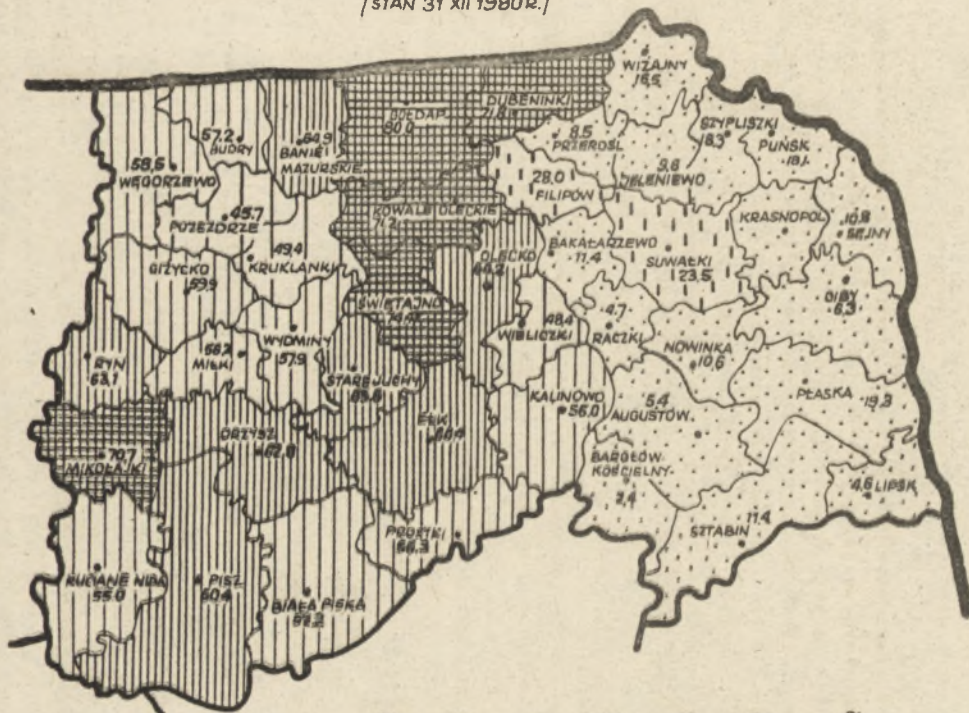
2.8.3. Przemiany w strukturze własności

W sześciolecie 1975-1980 nastąpiło nieznaczne zmniejszenie powierzchni użytków rolnych będących we władaniu gospodarstw indywidualnych /58,7% w 1975 r. i 56,6% w 1980 r. - tab. 5/. Kierunek i tempo przemian były zbliżone do ogólnokrajowych, tzn. zmniejszenie udziału z 70,5% do 68,4%. Natomiast areał użytków rolnych pozostających we władaniu gospodarstw państwowych podległych Ministerstwu Rolnictwa wzrósł w omawianym okresie o 7,0%.

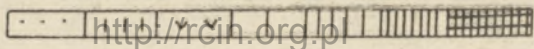
Wysokie tempo przyrostu zasobów ziemi wystąpiło w Rolniczych Spółdzielniach Produkcyjnych: wzrost o około 5,6 tys. ha użytków rolnych skutkiem czego udział RSP we władaniu ziemią

Ryc. 2 UDZIAŁ GOSPODARKI USPOŁECZNIONEJ W OGÓLNEJ POWIERZCHNI UŻYTKÓW ROLNYCH WOJEWÓDZTWA

[STAN 31 XII 1980 R.]

20 30 40 50 60 70 %

<http://rcin.org.pl>

wzrósł z 0,2% w 1975 r. do 1,2% w 1980 r. /tab. 5/.

W Zespołowych Gospodarstwach Rolnych SKR, po okresie szybkiego przyrostu ziemi w latach 1975-78 /wzrost udziału z 1,5% do 2,1%/ nastąpił poważny spadek skutkiem czego gospodarstwa te dysponowały w 1980 r. tylko 34,5% zasobów z 1978 r., co stanowiło 0,7% ogółu użytków rolnych.

W omawianym okresie nastąpiło też poważne zmniejszenie zasobów Państwowego Funduszu Ziemi; z 6,7% ogółu użytków rolnych województwa w 1975 r. do 4,3% w 1980 r. /w kraju zasoby PFZ wzrosły o 3,1% a ich udział wynosił 4,2% UR/.

2.9. Układy społeczno-ekonomiczne

Jak w całym kraju, w omawianym województwie występuje układ socjalistyczny, reprezentowany przez sektor państwowy /PGR/ i spółdzielczy /RSP, SKR/ oraz układ gospodarki prywatnej reprezentowany przez gospodarstwa indywidualne.

2.9.1. Państwowe Gospodarstwa Rolne

W wyniku szeregu zmian organizacyjnych /bliżej tu nie omawianych/ w 1980 r. funkcjonowało 16 przedsiębiorstw rolnych, w tym 2 kombinaty rolne: Ełcki i Romincki oraz 1 przedsiębiorstwo rybackie /P.G. Rybne w Giżycku/, gospodarujące również na terenie woj. białostockiego i łomżyńskiego.

W skład wymienionych przedsiębiorstw rolnych wchodziły: 83 zakłady rolne, 7 zakładów usług socjalnych, 10 zakładów remontowo-budowlanych, 11 zakładów usług rolniczych i zakładów mechanicznych, 22 mieszalnie pasz i 15 gorzelni.

Przeciętny obszar przedsiębiorstwa rolniczego wynosił w 1980 r. /łącznie z kombinatami/ 9725 ha użytków rolnych, a bez kombinatów - 8403 ha. Największymi przedsiębiorstwami, powyżej 10 000 ha użytków rolnych, były: Pisz - 12 366 ha, Węgorzewo - 15 880 ha, Ełcki Kombinat Rolny - 19 451 ha i Romincki Kombinat Rolny - 17 182 ha. Jedynym liczącym poniżej 5000 ha, było przedsiębiorstwo Czerwonka /tab. 6/.

Poziom zatrudnienia był bardzo niski i wykazywał tendencję spadkową /9,1 zatrudnionych na 100 ha UR w 1977/78 i 8,9 w

1979/80 bez PGRyb. Giżycko/. Szczególnie niekorzystny był tu spadek liczby zatrudnionych pracowników fizycznych z 8,0 do 7,4 osób na 100 ha UR. Niski był też poziom kwalifikacji zatrudnionych osób. Na ogólną liczbę 13,5 tys. zatrudnionych w 1979/80 z wykształceniem wyższym było 1,8%, ze średnim 13,1% i z zawodowym 11,2%. Pozostali zatrudnieni, stanowiący 73,9% ogółu, nie mieli żadnego wykształcenia zawodowego, a duża część nawet podstawowego.

Rzeczywiste zmiany w wyposażeniu w techniczne środki produkcji są trudne do ustalenia z uwagi na dużą zmienność cen i dużą różnorodność tych środków. Stąd ograniczono się do ukazania powierzchni użytków rolnych przypadających na 1 ciągnik przeliczeniowy oraz ilość jednostek pociągowych przypadających na 100 ha użytków rolnych. Pierwszy z wymienionych wskaźników w latach 1977/78 - 1979/80 zmalał o 13,6% /z 30,9 do 26,7 ha/, drugi wzrósł o 16,4% /z 16,11 do 18,75 jednostek/. Wyposażenie to jest dużo niższe od średniej krajowej, co zważywszy na bardzo trudne warunki naturalne i małe zatrudnienie oznacza występowanie znacznych niedoborów.

W produkcji roślinnej dominują rośliny zbożowe i pasze. Struktura zasiewów jest mało stabilna i ulega zmianom z roku na rok. Plony w relacji do wysokiego nawożenia /około 300 kg NPK na 1 ha użytków rolnych/ są niskie. W części wynika to z miernych warunków glebowych i niekorzystnego klimatu, a w części z niewłaściwej agrotechniki, niedostosowania roślin /gatunków, odmian/ do warunków siedliskowych, niewłaściwego nawożenia, strat przy zbiorach i przechowywaniu itp.

Produkcja zwierzęca charakteryzuje się również miernymi wynikami. Niska jest obsada inwentarza żywego /66,4 sztuk dużych na 100 ha UR w 1979/80 przy 75,8 w 1977/78 r./, natomiast duża przeliczeniowa główna powierzchnia paszowa /0,89 ha na 1 sztukę dużą w 1977/78 i 1,25 ha w 1979/80 r./. Wskaźniki produkcyjne określone wielkością produkcji sprzedanej z 1 ha były również niezadowalające. W 1977/78 r. z 1 ha sprzedano 25,5 a w 1979/80 r. 16,8 jednostek zbożowych. Odnotowane spadki wskazują na pogorszenie się efektywności gospodarowania. Obok spadku produktywności pogarszały się także wskaźniki finansowo-ekonomiczne. Spadała produkcja końcowa netto i rosły straty przy jednoczesnym wzroście osobowego funduszu płac i wartości środków trwa-

łych.

W sumie stwierdzić należy, że wytworzona ilość i wartość produkcji rolniczej w gospodarstwach państwowych nie przystaje do ich potencjalnych możliwości produkcyjnych. Należy zatem zwrócić uwagę na czynniki ograniczające produkcję. Dotyczyć to może zarówno profilu produkcji i jej rozmiarów jak i nieprawidłowości występujących w sferze ekonomiki i organizacji.

2.9.2. Rolnicze Spółdzielnie Produkcyjne

Do 1976 r. działały 4 spółdzielnie produkcyjne, w 1980 r. - 33 /w tym 31 dzielących dochód, tab. 7/. Są one rozproszone na terenie całego województwa. Największe ich skupienie jest w gminie Puńsk /6/. Zajmowały one 8647 ha powierzchni, w tym 7849 ha użytków rolnych. Większość ziemi stanowiły grunty przejęte od SKR i z PFZ. Wkłady gruntowe stanowiły tylko 20% stanu posiadania ziemi. RSP posiadały różny obszar: od 16 ha /RSP Prostki/ do 670 ha /RSP Odoje/; średnia wynosiła 253 ha powierzchni ogólnej i 238 ha użytków rolnych.

W produkcji roślinnej dominowała uprawa zbóż /54,9% w strukturze zasiewów/ oraz roślin pastewnych /28,5%/. Przy nawożeniu 260 kg NPK/1 ha użytków rolnych plony były niskie. Wśród przyczyn tego stanu rzeczy można by wymienić duży napływ gruntów, niekorzystne warunki naturalne, nieprzestrzeganie podstawowych zasad agrotechniki, m.in. na skutek niskich kwalifikacji załóg, a także słabej mechanizacji.

W produkcji zwierzęcej w badanym okresie nastąpił wzrost pogłowia bydła, zwłaszcza młodego, owiec i nieznaczny trzody chlewnej. Był on jednak niższy od przyrostu areału gruntów skutkiem czego liczba zwierząt w przeliczeniu na 100 ha użytków rolnych zmalała. Wynikało to m.in. z braku stanowisk jak też trudności w pozyskiwaniu odpowiedniej ilości pasz, w tym głównie treściwych.

Wyniki ekonomiczno-finansowe w trzyleciu 1978-1980 nie były korzystne. Niemal o połowę zmniejszyły się dochody liczone na 1 osobę, o 18,2% zmalała produkcja towarowa na 1 pełnozatrudnionego i o 22,2% na 1 dzień pracy.

Mimo powyższych, należy sądzić, przejściowo niekorzyst-

nych wyników, charakterystycznych dla całego rolnictwa w tym okresie, omawiana forma gospodarowania ma możliwości dalszego rozwoju. Z uwagi na starzenie się wsi i minimalny w gminach wschodnich udział ziemi we władaniu PGR, w części gmin RSP mogą być sektorem przejmującym ziemię wypadającą z użytkowania chłop-
skiego.

2.9.3. Spółdzielnie Kółek Rolniczych

W 1980 r. działalność gospodarczą prowadziły 32 SKR /w gminach Gołdap i Dubeninki funkcje SKR przejęły PGR/. Zrzeszały one 867 kółek rolniczych i 1002 koła gospodyń wiejskich. Podstawowym kierunkiem działania było świadczenie usług mechanizacyjnych /42,6% przychodów/, prowadzenie zespołowej gospodarki rolnej /13,5%/ i wykonywanie remontów wraz z produkcją warsztatową /10,4%/. Poza tym świadczone usługi remontowo-budowlane oraz usługi w zakresie zbiorowego zaopatrzenia w środki produkcji.

Działalność mechanizacyjna nie zaspokajała w pełni potrzeb zgłaszanych przez rolników co wynikało m.in. z niskiego stopnia wykorzystania posiadanego sprzętu. Przyczyn tego stanu można by doszukiwać w braku części zamiennych, ogumienia, w ograniczeniu podaży paliw, braku pracowników i ich niskich kwalifikacjach itp. Dalece niedoskonałym był też system ekonomiczno-finansowy SKR, kryteria oceny pracy, a zatem i systemu płac, wysokość opłat za usługi itp.

Od 1978 r. gospodarka rolno SKR ulegała stałemu zmniejszeniu. W 1981 r. tylko 8 SKR posiadało zespołowe gospodarstwa rolne o łącznej powierzchni 1969 ha.

Działalność remontowo-budowlaną prowadziło 17 SKR oraz 3 rejonowe zakłady usługowe podległe Wojewódzkiej Spółdzielni Budownictwa Wiejskiego w Suwałkach. Koncentrowała się ona na wzniesieniu nowych budynków inwentarskich i mieszkalnych oraz remontowaniu już istniejących a należących do SKR. Usługi na rzecz rolników indywidualnych szanowały nieznaczny odsetek.

Zbiorcze zaopatrzenie w środki produkcji ograniczało się do zaopatrzenia w wapno nawozowe i częściowo w nawozy mineralne. Ta forma usług może i powinna być rozwinięta, szczególnie w okresie narastających trudności paliwowych.

2.9.4. Gospodarka indywidualna

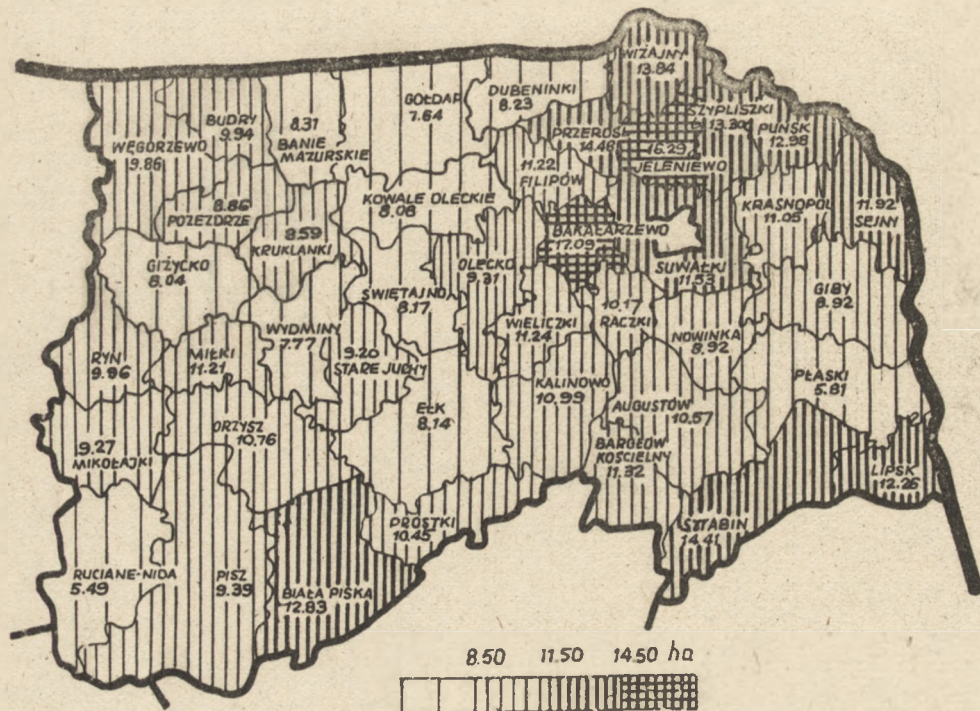
Mimo spadku areału ziemi we władaniu gospodarstw indywidualnych, jest to nadal sektor dominujący. W poszczególnych gminach występuje znaczne zróżnicowanie udziału tego sektora /od 8,3 do 90,4%/. Gospodarstwa chłopskie są stosunkowo duże - średnia przekracza 10 ha /skrajnie w gminach od 5,5 do 17,1 ha; tab. 8 i ryc. 3/. Większe gospodarstwa występują głównie w części województwa o szczególnie niekorzystnych warunkach naturalnych /wyjątkiem jest gmina Płaska/. Większy obszar gospodarstwa jest tu swoistą substytucją tych warunków.

Produkcja roślinna w gospodarstwach chłopskich /podobnie jak w pozostałych sektorach/ pozostaje pod wyraźnym wpływem niekorzystnych warunków naturalnych. Widoczne jest to zarówno w strukturze zasiewów /duży udział mało wymagających roślin/ jak i w plonowaniu roślin /odbiegającym in minus od średnich krajowych/. Istnieją możliwości poprawy efektów gospodarowania poprzez zwiększenie areału upraw bardziej wydajnych, co uwarunkowane jest jednak poprawą nawożenia, stosunków wodnych, agrotechniki itp.

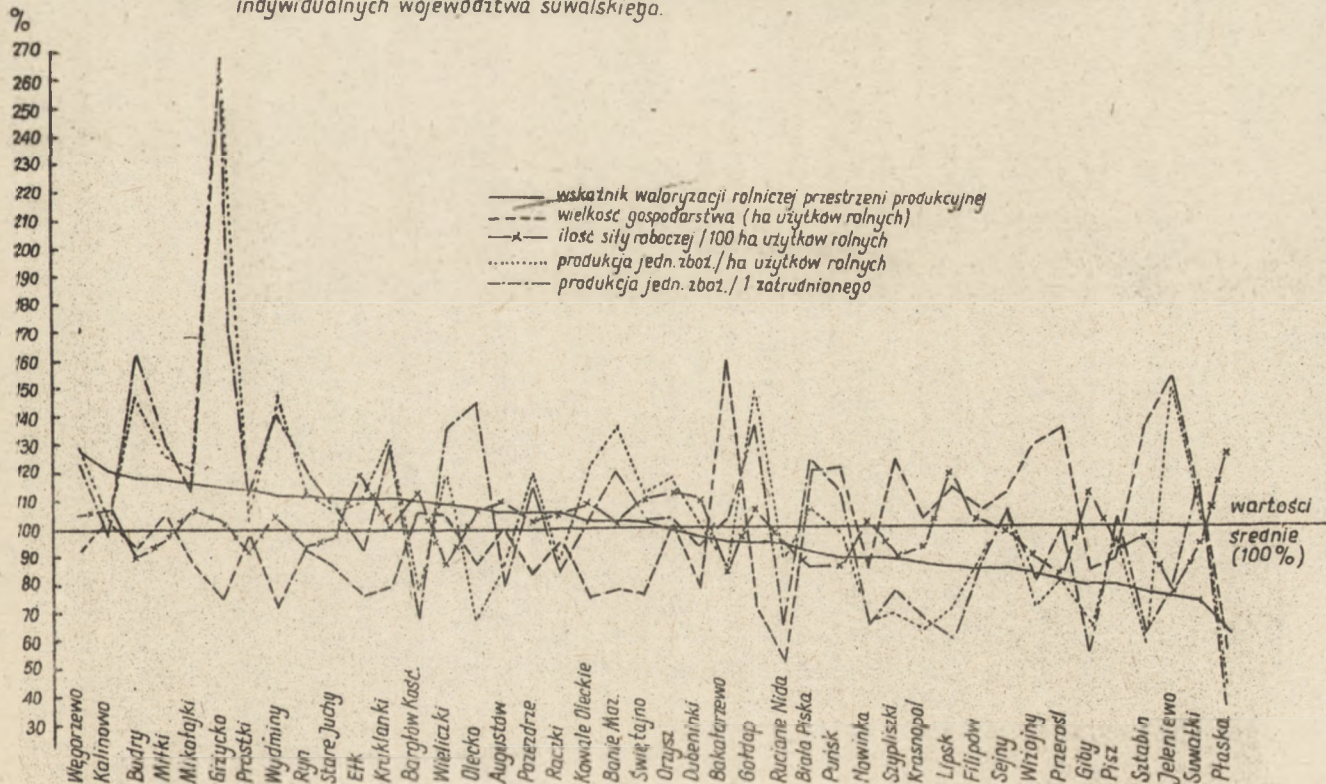
Obsada zwierząt gospodarskich zbliżona jest do średniej krajowej. W poszczególnych gminach występują znaczne różnice zarówno w strukturze jak i obsadzie zwierząt. Wielkość obsady jest skorelowana z jakością rolniczej przestrzeni produkcyjnej /wskaźnik korelacji $r_{xy} = 0,56$ / i wielkością gospodarstwa / $r_{xy} = 0,48$ /. Rozmieszczenie niektórych gatunków /trzody chlewnej i owiec/ ma dość przypadkowy charakter. Brak związku obsady z zasobami pracy. Można stwierdzić, że możliwości rozwoju produkcji zwierzęcej nie są w pełni wykorzystane. Potwierdzają to m.in. rozmiary przeliczeniowej powierzchni paszowej wahającej się od 0,61 do 1,62 ha na 1 sztukę dużą.

Produkcja towarowa gospodarstw chłopskich jest niska /18,6/1 ha UR i zróżnicowana /7,5 j.zb./1 ha UR w gminie Płaska i 47,5 w gminie Giżycko/. Jest ona zależna od jakości środowiska / $r_{xy} = 0,60$ /, nie wykazuje natomiast związku z wielkością gospodarstwa i zasobami pracy. W części gmin produkcja towarowa jest dużo niższa od możliwej do uzyskania w danych warunkach naturalnych /ryc. 4/. W gminach tych należy zwrócić uwagę na czynniki ograniczające produkcję, tj. na profil produkcji i jej roz-

Ryc.3 ŚREDNIA WIELKOŚĆ GOSPODARSTWA INDYWIDUALNEGO W R.1980

Ryc. 4 Kształtowanie się wybranych elementów przyrodniczych i ekonomicznych w gospodarstwach indywidualnych województwa suwalskiego.

miary, jak i na ograniczenia w sferze organizacji i ekonomiki/ wyposażenie w środki produkcji, kwalifikacje załóg, zaplecze usługowe itp./. Usunięcie tych i innych ograniczeń winno przynieść poprawę wyników.

Przytoczone dane oraz dokonana w oparciu o nie analiza wykazują znaczne zróżnicowania województwa suwalskiego pod względem:

1. Warunków przyrodniczych, z uwagi na przynależność województwa do różnych dzielnic klimatycznych; występują tu skrajne parametry w zakresie ukształtowania terenu, temperatur powietrza, długości okresu wegetacyjnego, jakości gleb, użytkowania ziemi itp.

2. Warunków ludnościowych, z uwagi na różny przebieg procesów osadniczych, historyczną przynależność do różnych zaborów, różnice w ruchu naturalnym i migracji. W efekcie występuje różny stopień zasiedlenia terenu, różne są tradycje, nawyki i umiejętności.

3. Organizacji przestrzennej i własnościowej rolnictwa z uwagi na wyżej wspomniane przyczyny jak i przyłączenie do województwa terenów z dużym udziałem PGR z województwa olsztyńskiego oraz terenów o dominacji gospodarki chłopskiej - z województwa białostockiego.

3. PERSPEKTYWICZNE ROZWIĄZANIA ORGANIZACJI PRZESTRZENNEJ ROLNICTWA

3.1. Kierunki perspektywicznych rozwiązań w zakresie rolnictwa na tle istniejących uwarunkowań

Powodzenie rozwiązań perspektywicznych w zakresie organizacji przestrzennej rolnictwa zależy zarówno od umiejętności i precyzji w formułowaniu celów, jak też od respektowania stanu istniejącego /Plan przestrzennego...1974; Lachert 1975; Kostrowicki 1979/. Dlatego też w pierwszym etapie rozważań nad rozwiązaniami przyszłościowymi rolnictwa przeprowadzono analizę założeń proponowanych zmian na tle istniejących uwarunkowań, zwłaszcza ich zróżnicowania w przestrzeni.

Warunki naturalne Suwalszczyzny kształtują się niekorzystnie i w wielu przypadkach wykazują małą przydatność do produkcji rolniczej. Z faktu tego wynikają określone konsekwencje. Stąd dla stworzenia tutejszemu rolnictwu warunków ekonomicznych zbliżonych do średnich krajowych konieczne są pewne preferencje. Charakter tych preferencji może być różny. Mogą one być realizowane np. przez zróżnicowane opodatkowanie lub też system dotacji. Przywileje te winny oscylować wokół 20-25% wartości produkcji roślinnej.

Jednocześnie, z uwagi na wyjątkowo krótki okres wegetacyjny, rolnictwo omawianego województwa winno być preferowane przy podziałach środków produkcji, szczególnie środków mechanizacji, przynajmniej do czasu, gdy istnieć będzie ich oficjalne rozdzielnictwo.

Warunki przyrodnicze Suwalszczyzny są korzystne dla rozwoju turystyki. Związek turystyki z rolnictwem nakazuje jej uwzględnienie przy rozpatrywaniu przestrzennej organizacji rolnictwa. Województwo suwalskie posiada atrakcyjne tereny turystyczne, m.in. interesujące parki krajobrazowe: wigierski i suwalski /w projekcie - mazurski/ a także tereny czy miejscowości o ustalonej od lat renomie /Ruciane, Mikołajki, Giżycko, Augustów, Wydminy, Węgorzewo, Gołdap/. Natężenie ruchu turystycznego jest tam znaczne, co przy niedoinwestowaniu tych terenów powoduje degradację środowiska naturalnego. Stąd celowym byłoby popularyzowanie nowych terenów.

Względy ochrony środowiska, w tym atrakcyjnych terenów turystycznych, przemawiają za realizowaniem /przynajmniej w części województwa/ rolnictwa naturalnego. Uzyskane produkty mogłyby osiągać wysokie ceny z uwagi na właściwości zdrowotne i być kierowane na eksport.

Niekorzystne warunki naturalne nie pozwalają na swobodny wybór kierunków produkcji. Trudno stwierdzić, czy obecne kierunki są w pełni dostosowane do istniejących możliwości. Sądzić należy, że zmiany zachodzące w produkcji roślinnej są i będą związane z rosnącymi wymogami w zakresie ochrony środowiska, wahaniami pogłowia zwierząt i opłacalności upraw. Zróżnicowanie struktury zasiewów w poszczególnych sektorach wynika głównie z zasobów pracy, środków technicznych i pracochłonności poszczególnych upraw.

Istotnym problemem jest więc stworzenie odpowiednich warunków organizacyjno-ekonomicznych dla rolnictwa. Przy ich zaistnieniu można sądzić, że miejscowi producenci wykorzystają je w optymalny sposób.

Czynnikiem ograniczającym wybór kierunków produkcji są również zasoby pracy. Są one niewielkie i ulegają dalszemu zmniejszeniu. Wynika to ze znacznego tempa odchodzenia ludności ze wsi i rolnictwa. To zaś jest związane z trudnymi warunkami przyrodniczymi, niskim poziomem warunków socjalno-bytowych, rozproszeniem sieci osadniczej itp.

W efekcie może zaistnieć sytuacja, że wypadająca ziemia nie znajdzie odpowiedniego użytkownika. Niedoinwestowane PGR nie będą skłonne do zagospodarowania pochłopskiej ziemi. Również rolnicy indywidualni dysponujący w większości dużymi gospodarstwami lecz małymi zasobami pracy i kapitału nie będą chcieli nabywać wolnej ziemi. Liczyć się należy z powstawaniem odłogów. Proces ten może być w początkowym okresie powolny, hamowany przez wykorzystanie dorobku minionych lat, ale w późniejszym okresie może mieć gwałtowny charakter. Z oczywistych względów nie można dopuścić do tego typu sytuacji. W województwie suwalskim istnieją bowiem możliwości właściwego funkcjonowania rolnictwa. Występuje tu dość korzystna struktura agrarna, która może być ponadto poprawiana poprzez sprzedaż ziem z zasobów PFZ. Gospodarstwa chłopskie są w większości zwarte, o dobrych rozło-

gach, bez uciążliwej szachownicy wewnętrznej.

Większość wypadającej z użytkowania ziemi znajdzie nowego użytkownika, głównie w sektorze uspołecznionym. Proces uspołeczniania winien być zgodny z tempem wypadania ziemi, tak by nie tworzyły się odłogi, a jednocześnie by wysokie koszty tego procesu rozkładały się w latach /na szybkie tempo uspołecznienia nie ma środków/. Należy też umacniać gospodarkę chłopską m.in. poprzez specjalizację i to dotyczącą danego regionu a nie poszczególnych gospodarstw. Winno to przyczynić się do obniżenia społecznych kosztów produkcji.

Poza wypadaniem ziemi z użytkowania chłopskiego /w różnym tempie w różnych częściach województwa/, przewidywać należy zmiany w strukturze agrarnej. Z przeprowadzonych badań wynika, że będą one zmierzały w kierunku dalszej polaryzacji gospodarki chłopskiej. Na terenach w pobliżu ośrodków miejskich i o większym nasileniu ruchu turystycznego będą powstawać gospodarstwa małe 2-3 hektarowe z jednym lub kilkoma członkami rodziny zatrudnionymi także poza rolnictwem. Z grupy właścicieli tych gospodarstw winna się wyłonić grupa chłopo-rzemieślników świadczących po pracy na roli różne usługi na rzecz okolicznej ludności wiejskiej. W zamian będą oni otrzymywać pomoc w prowadzeniu gospodarstwa /z reguły brak im koni, ciągników oraz niezbędnych maszyn czy narzędzi/. Byłaby to, społecznie biorąc, najmniej kosztowna droga dostarczenia na wieś potrzebnych usług.

Z drugiej strony przewidywać należy zwiększenie się liczby gospodarstw większych /na glebach słabszych powyżej 15 ha, na lepszych 10-12 ha/. Są to powierzchnie umożliwiające zapewnienie odpowiednich warunków bytowych dla rodziny chłopskiej, wprowadzenie mechanizacji, nowocześniejszych technologii, wykorzystania możliwości związanych ze skalą produkcji.

Przy zmianach dotyczących stosunków własnościowych czy struktury agrarnej zwracać należy uwagę na walory krajobrazowe omawianego terenu. Stąd konieczna jest szczególna rozważa przy organizacji produkcji zwierzęcej /fermy o dużej koncentracji zwierząt/, stosowaniu samolotów w rolnictwie, środków ochrony roślin itp.

Przy określaniu perspektywicznych rozwiązań w zakresie organizacji przestrzennej rolnictwa zwrócić należy uwagę na du-

że rozproszenie sieci osadniczej. Wynika ona z procesów historycznych. W części zachodniej struktury osadnicze byłych Prus Wschodnich zostały zaadaptowane przez gospodarstwa społeczno-
ne. W części wschodniej zmiany sieci osadniczej związane były z wolno zachodzącymi procesami przemian strukturalnych w rolnictwie chłopskim. Możliwości przekształcania sieci osadniczej ograniczają względy ekonomiczne a przemawiają za nimi względy społeczne. Te ostatnie wskazują na potrzebę stopniowej koncentracji, zwłaszcza osiedli mieszkaniowych, warunkującą integrację społeczności lokalnej i lepsze zaspokajanie jej potrzeb socjalno-bytowych.

Przesłanki ekonomiczne skłaniają do utrzymania istniejącego rozproszenia osadnictwa wiejskiego. Unika się wówczas konieczności ponoszenia kosztów przebudowy i rozbudowy infrastruktury wsi oraz kosztów transportu rozumianych jako saldo wzrostu kosztów związanych z jednej strony z dowozem pracowników do miejsc pracy i z drugiej strony z obniżką kosztów związanych z dowozem ludności do podstawowych usług bytowych.

Pozytywne zmiany w rolnictwie możliwe będą jedynie w warunkach istnienia autentycznego samorządu na wsi. Oparty on winien być o istniejące gminne Związki Rolników, Kółek i Organizacji Rolniczych. Organizacje te mają już pewne tradycje, chociaż możliwe są też inne formy instytucjonalne. Poza tym rolnicy indywidualni powinni występować w roli pełnoprawnych członków samorządu gminy, obok przedstawicieli innych działów gospodarki czy sektorów władania ziemią oraz jednostek obsługi rolnictwa. Przy obowiązywaniu zasady jednokowej ważności głosów, udział przedstawicieli chłopskich winien być proporcjonalny do znaczenia gospodarki indywidualnej w całokształcie gospodarki gminy. Najwyższą władzą w gminie winna być Gminna Rada Narodowa, nie będąca jak dotychczas fasadowym tworem, lecz autentycznym przedstawicielem społeczności wiejskiej.

Typy agrarne odniesiono do poszczególnych gmin, co może budzić pewne zastrzeżenia bowiem część gmin /ich kształt, granice, wielkość/ powstała w sposób przypadkowy i nieprzemysłany. Przy ich tworzeniu nie zwracano uwagi na powiązania komunikacyjne, rozwój sfery obsługi itp. Nie pokrywają się też z granicami gmin granice gospodarstw PGR czy RSP, podobnie ma się sprawa

z zasięgiem działalności GS a niekiedy i SKR. Gmina ma być silną jednostką administracyjną i gospodarczą. Stąd, zakładając nawet pewne korekty granic, proponowane rozwiązania adresować należy właśnie do gmin. Przy tworzeniu modeli w niniejszej pracy uwzględniono w możliwie dużym stopniu istniejące realia. Część proponowanych rozwiązań odbiega jednak od stanu istniejącego. Było to konieczne, bowiem w wielu przypadkach istniejąca rzeczywistość jest nielogiczna, niesprawna i nieekonomiczna. Utrzymuje się siłą inercji. Jej trwałość wynika często z wygodnictwa a nawet obawy przed utratą eksponowanych posad.

- Proponowane zmiany dotyczą głównie udoskonaleń organizacyjnych a więc nie są kapitałochłonne. Dla stworzenia silnych podstaw prawidłowego rozwoju nowoczesnego rolnictwa województwo suwalskie potrzebować będzie znacznych środków finansowych i materiałowych, co w najbliższym okresie będzie trudne do zrealizowania. Stąd do chwili poprawy sytuacji gospodarczej należy skoncentrować uwagę na działaniach organizacyjnych, stwarzających możliwości lepszego wykorzystania już istniejących placówek, a zarazem na doskonalenie ich sieci.

3.2. Rozwiązania modelowe w zakresie organizacji rolnictwa

3.2.1. Organizacja państwowych przedsiębiorstw gospodarki rolnej

Przewidywane zmiany strukturalne w rolnictwie omawianego regionu, wyznaczają równocześnie kierunek przemian w sektorze państwowym. Z wysuniętych wcześniej propozycji rozwiązań wynika, że sektor ten będzie się rozwijał zwłaszcza jakościowo i co najmniej utrzyma swój stan posiadania ziemi. W najbliższych latach bowiem na przeszkodzie dalszej ekspansji obszarowej tego sektora stać będzie głównie stosunkowo niski stopień zainwestowania i zatrudnienia. Zatem niewielkie będą możliwości, a tym samym zainteresowanie załóg PGR dalszym powiększaniem obszaru gospodarstw. Jedynie troska o porządkowanie rozłogu i doskonalenie jego organizacji przestrzennej może powodować przejmowanie niektórych gruntów i aktywny udział PGR w obrocie ziemią.

Sposób funkcjonowania przedsiębiorstw winien być dostosowany do zdecentralizowanego, tzw. parametrycznego systemu - za-

rzędzania, gdzie w sterowaniu sektorem państwowym miejsce dyrektywnych wskaźników zajmują ustalone przez centralnych decydentów parametry /ceny, podatki, stopy procentowe etc./ /Wilamowski 1971; Manteuffel 1976; Otoliński 1977/. Kształtowaniu prawidłowych struktur organizacyjnych, najlepiej dostosowanych do miejscowych warunków, sprzyja nadanie przedsiębiorstwom rolnym stosunkowo dużej samodzielności w zakresie planowania i organizowania produkcji oraz odpowiednie zabezpieczenie ich działalności inwestycyjnej jak i źródeł jej finansowania. Zatem o kształcie struktury organizacyjnej i sposobie funkcjonowania będą decydować załogi PGR, przyjmując jako najważniejsze kryterium efektywności sprawność ekonomiczną przedsiębiorstwa.

PGR gospodarujące na terenie województwa suwalskiego charakteryzować się będą różnymi formami i strukturami organizacyjnymi, zależnymi m.in. od wielkości i ukształtowania rozłogu, poziomu zainwestowania, struktury i technologii produkcji, ilości i jakości kadr, dotychczasowych doświadczeń organizacyjnych itp. Aktualnie funkcjonujące struktury organizacyjne są wynikiem zmian jakie następowały w organizacji PGR w latach 1972/73, 1975-77 oraz na przełomie lat 1981/82. W wyniku ostatnich zmian powstały nie tyle nowe przedsiębiorstwa z dotychczasowych jednostek wewnętrznych, co nowe zakłady rolne z jednostek zdegradowanych uprzednio do roli ośrodków pomocniczych /gospodarstw, obiektów/. Przewidywać należy, że dalsze zmiany będą polegać głównie na doskonaleniu struktur wewnętrznych oraz systemów zarządzania.

Na podstawie dotychczasowych doświadczeń, za najwłaściwszą dla omawianego regionu, zwłaszcza tam, gdzie PGR dominują, należy uznać strukturę wielozakładową, z zakładami na pełnym wewnętrznym rozrachunku gospodarczym /Wilamowski 1971, 1972/. Struktury tego typu w najwyższym stopniu umożliwiają pełną realizację podstawowych funkcji PGR /produkcyjnych, usługowych, a także socjalnych/, które będą one musiały realizować. Ponadto te rozwiązania strukturalne w szerszym zakresie pozwalają na pogłębienie procesu specjalizacji i kooperacji produkcyjnej, stwarzając tym samym większe możliwości specjalizowania się kadr i pracowników wykonawczych, co jest ważne w warunkach niedoboru siły roboczej w PGR i istniejącej konieczności unowocześnienia procesów wytwórczych i podnoszenia ich efektywności

oraz stałej poprawy warunków pracy i bytu załóg.

Natomiast w rejonach o małym udziale sektora państwowego i niekorzystnej organizacji przestrzennej rozłogu również za efektywne, zwłaszcza w okresie przejściowym, można uznać przedsiębiorstwa jednozakładowe. Ich pozytywną cechą jest m.in. to, że potrafią stosunkowo najlepiej wykorzystać dotychczasową, nierzadko przestarzałą bazę produkcyjno-techniczną. Prostota organizacyjna, sprawny przebieg informacji /z reguły dwuszczeblowa struktura/ i duże przywiązanie załóg do przedsiębiorstwa powodują, że te jednostki pomimo wielu mankamentów /ograniczone możliwości podziału pracy, rozwoju usług, działalności socjalnej/ mogą osiągnąć korzystne wyniki produkcyjno-ekonomiczne. Ich istnienie może mieć miejsce tam, gdzie funkcjonowanie przedsiębiorstwa wielozakładowego pozbawione byłoby ekonomicznych podstaw chociażby ze względu na odległość i jakość połączeń komunikacyjnych między jego częściami składowymi. Dlatego też o ostatecznym kształcie organizacyjnym przedsiębiorstwa i jego sposobie funkcjonowania winny decydować, obok wymienionych wcześniej, następujące przesłanki:

- zaszczości inwestycyjne określające stopień koncentracji i technologię produkcji zwierzęcej, wyposażenie w zakłady usługowe i przemysłu rolnego, bazę mieszkaniową i socjalną,
- dotychczasowe powiązania kooperacyjne i przyszłe kierunki współpracy,
- możliwości łagodzenia trudności związanych z zaopatrzeniem w środki produkcji,
- poziom kwalifikacji kadr szczebla podstawowego,
- możliwości rozwoju usług produkcyjnych i socjalno-bytowych,
- możliwości oddziaływania produkcyjnego i socjalno-kulturalnego na całe środowisko wiejskie.

Jak już wspomniano wcześniej, jeśli warunki na to pozwalają, za najkorzystniejsze rozwiązanie uznano przedsiębiorstwo wielozakładowe z zakładami na pełnym wewnętrznym rozrachunku gospodarczym. Warunkiem prawidłowego funkcjonowania takiego przedsiębiorstwa są istotne zmiany w funkcjach dykcji przedsiębiorstwa i w strukturze zatrudnienia kadr kierowniczych. Zakłady rolne wchodzące w skład takiego przedsiębiorstwa winny posiadać m.in. następujące uprawnienia:

- samodzielność w konstruowaniu planu gospodarczo-finansowego, prawo określania charakteru, kierunków i wielkości produkcji,

- posiadanie konta w banku i sporządzanie odrębnego bilansu oraz rachunku strat i zysków,

- zawieranie umów z innymi jednostkami oraz rozliczanie się w ramach obrotów wewnętrznych w przedsiębiorstwie w oparciu o ceny umowne,

- prowadzenie samodzielnej gospodarki kadrowej,

- reprezentowanie zakładu w stosunku do władz i administracji terenowej.

Zwiększona samodzielność zakładów winna ograniczać rolę dyrekcji do koordynacji działalności inwestycyjnej, usługowej, zaopatrzenia w limitowane środki produkcji i powiązań kooperacyjnych. Zadaniem dyrekcji winno być ponadto prowadzenie działalności szkoleniowej, socjalnej i kulturalnej oraz inicjowanie i wdrażanie postępu biologiczno-technicznego oraz organizacyjno-ekonomicznego, jak również koordynacja polityki kadrowej, działalności finansowej i reprezentowanie przedsiębiorstwa na zewnątrz.

W związku ze zmianą funkcji dyrekcji zachodzi potrzeba przemieszczania kadr kierowniczych, zwłaszcza specjalistów różnego stopnia, z dyrekcji na szczebel zakładów rolnych i usługowych oraz powiązania ich ze stanowiskami wykonawczymi.

Funkcjonowanie omawianej formy przedsiębiorstwa winno być takie, aby przy zachowaniu jak najdalej posuniętej samodzielności zakładów, dyrekcja przedsiębiorstwa przy możliwie najmniejszych nakładach związanych z jej istnieniem /ograniczenie do minimum administracji/ mogła spełniać zadania uwzględniające możliwości każdego zakładu, a ważne z punktu widzenia realizacji celów /Moskal 1978/.

Wówczas zostaną stworzone możliwości pełniejszej identyfikacji załogi z zadaniami przedsiębiorstwa i uzyskiwanymi wynikami. Winno to tym samym zwiększyć troskę załóg o posiadane mienie i skłonić do lepszej, wydajniejszej pracy.

Jak wynika z badań, wprowadzanie parametrycznego systemu zarządzania zdaje najlepiej egzamin tam, gdzie zakłady są na pełnym wewnętrznym rozrachunku gospodarczym. Wszakże nie wa

wszystkich przedsiębiorstwach rolnych są warunki do stosowania tego typu rozwiązań.

W określonych sytuacjach, jako rozwiązanie przejściowe, będzie dlatego nadal uzasadnione funkcjonowanie przedsiębiorstwa w oparciu o zakłady na ograniczonym rozrachunku gospodarczym. Takie rozwiązania mogą mieć m.in. miejsce w warunkach:

- daleko posuniętego i utrwalonego podziału pracy w produkcji zwierzęcej opartej na odpowiednich inwestycjach i organizacji bazy paszowej wykraczającej poza ramy zakładów,
- braku wysoko wykwalifikowanej kadry i nieodpowiedniej bazy mieszkaniowej w zakładach, by można było zatrudnić potrzebnych pracowników,
- znacznego zróżnicowania poszczególnych zakładów w zakresie warunków gospodarowania.

W PGR należy też powoływać własne komórki usługowe. Ich zadaniem winno być wykonywanie wielu prac z zakresu zabezpieczenia produkcji rolnej, a tym samym odciążenie zakładów rolnych od wielu uciążliwych zadań nie związanych bezpośrednio z produkcją rolną. Wynika to zarówno z potrzeb operatywnego zarządzania /większa dyspozycyjność własnych placówek/, jak również z możliwości obniżenia kosztów produkcji.

Tendencje do samowystarczalności w gospodarce PGR, wyrażające się m.in. w tworzeniu własnych placówek usługowych, wynikają również z braku niektórych rodzajów usług na rynku lub złego funkcjonowania systemu obsługi PGR z zewnątrz. Wyodrębnianie organizacyjne działalności usługowych jest przejawem pogłębiania się społecznego podziału pracy w samym rolnictwie.

W najbliższych latach zakres prac własnych placówek usługowych będzie szczególnie szeroki ze względu na potrzebę przeprowadzenia prac adaptacyjnych w licznych obiektach inwentarskich /m.in. z uwagi na zmiany systemu ekonomicznego, konieczność przeprofilowania kierunków produkcji/. Ponadto ograniczenia podaży środków inwestycyjnych prowadzą do wydłużenia okresu eksploatacji środków trwałych i zwiększenia zakresu prac remontowych, co uzasadnia utrwalanie własnych placówek usługowych w strukturach organizacyjnych PGR. Będą one różne w zależności od wyposażenia PGR w środki trwałe, poziomu usług, położenia gospodarstw w stosunku do rynków zbytu i zaopatrzenia, a także od

istniejących i proponowanych w niniejszym opracowaniu funkcji zewnętrznych gospodarstw państwowych oraz wszelkiego rodzaju wewnętrznych i zewnętrznych powiązań produkcyjnych i usługowych.

Jako podstawowe i powszechne zakłady usług produkcyjnych w PGR należy uznać zakłady usług remontowo-budowlanych i zakłady usług rolnych /głównie mechanizacyjnych/. W zależności od miejscowych uwarunkowań zakres działalności zakładu usług rolnych może obejmować: naprawę sprzętu technicznego, prace transportowo-przeładunkowe, prace magazynowe, usługi chemizacyjne /w tym agrotechniczne/. Wraz ze wzrostem poziomu zainwestowania, zwłaszcza technicznego i zaawansowania procesów specjalizacji, wystąpi dalszy podział pracy i potrzeba organizacyjnego wyodrębnienia działalności usługowych w zakresie transportu i zaopatrzenia, naprawy sprzętu technicznego, budowy i remontów dróg oraz urządzeń melioracyjnych itp.

W rejonach o silnych powiązaniach produkcyjnych i usługowych z gospodarką chłopską zajdzie potrzeba utworzenia specjalnych zakładów obsługi gospodarstw chłopskich.

Współpraca zakładów rolnych i usługowych nie powinna jednak ograniczać się tylko do sfery usługowej. Powinna ona objąć m.in. sezonowe przesuwanie pracowników między nimi, co - obok bardziej racjonalnego zabezpieczenia procesów wytwórczych - pozwala na lepsze wykorzystanie ludzi i sprzętu oraz przyczynia się do obniżenia kosztów pracy. Podobne rozwiązania są dość powszechnie stosowane w rolnictwie NRD pomimo, że szczyty prac są tam bardziej łagodne.

Rozwój własnych komórek usługowych w przedsiębiorstwach rolnych nie oznacza pomijania czy też deprecjonowania roli specjalistycznych przedsiębiorstw usługowych typu Państwowych Ośrodków Maszynowych /POM/, czy Przedsiębiorstw Budownictwa Rolniczego /PBRol/. Najbardziej prawidłowym rozwiązaniem będzie istnienie jednych i drugich. Ważne jest przy tym zapewnienie swoistej "drożności" obsługi, to znaczy powiązania grup usługowych w zakładach rolnych z warsztatami PGR, a tych np. z POM czy PBRol. Powiązanie to powinno dotyczyć przekazywania bardziej złożonych remontów, prac budowlanych itp. do wyżej zorganizowanych placówek usługowych, a droga przekazywania z góry w dół winna dotyczyć zaopatrzenia, doradztwa, szkolenia. D innych form pomocy.

Przedsiębiorstwa rolne na zasadzie pełnej dobrowolności powinny grupować się w zrzeszeniu PGR, które funkcjonuje na szczeblu województwa. Celowym wydaje się, aby w strukturze tej znalazły się także POM, PBRol, czy przedsiębiorstwa melioracyjne, gdyż istniałaby w ten sposób większa szansa lepszego ukierunkowania ich działalności bezpośrednio na potrzeby rolnictwa.

Przyjęcie takiego rozwiązania ułatwiłoby wspólne podporządkowanie tych przedsiębiorstw wojewodzie i resortowi rolnictwa. Za takim rozwiązaniem przemawiają dotychczasowe doświadczenia, z których wynika, iż zarówno POM jak i PBRol w niewielkim tylko stopniu uwzględniały interesy rolnictwa, świadcząc w dużej mierze usługi na rzecz działów pozarolniczych. Jest to jednak droga administracyjna, która przeciwdziała wynaturzeniom, co jest w obecnych warunkach pożądane, ale nie prowadzi do trwałych rozwiązań systemowych. W związku z tym niezbędne będzie dalsze doskonalenie instrumentów ekonomiczno-finansowych, zarówno w przedsiębiorstwach rolnych jak i usługowych, aby wspólny interes ekonomiczny przesądzał o kształcie pracy.

Forma organizacyjna przedsiębiorstwa rolnego winna również uwzględniać poprawę warunków socjalno-bytowych załóg. Tworzone przez PGR placówki socjalne winny obejmować sprawy ochrony zdrowia, oświaty i kultury, a także gospodarkę mieszkaniową i komunalną. Prowadzenie takiej działalności wydaje się być niezbędne dla stabilizacji załóg PGR oraz podnoszenia ich kwalifikacji zawodowych.

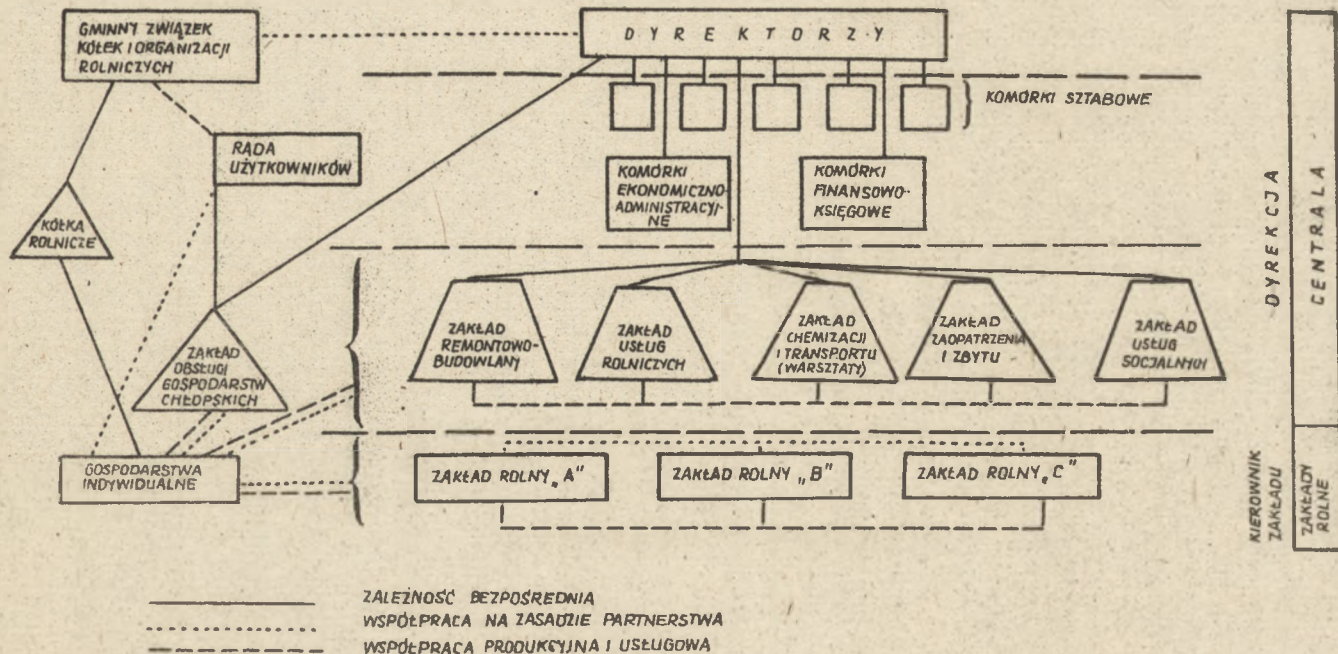
Warunkiem sprawnego funkcjonowania przedsiębiorstwa wielozakładowego jest - obok podkreślanej już wcześniej samodzielności decyzyjnej zakładów rolnych i usługowych - również ich odpowiednia organizacja oraz wielkość i ilość /Manteuffel 1976/. Wielkość zakładu powinna zapewniać taką skalę produkcji, aby odnosić największe korzyści z tytułu jej koncentracji. Wiadomo, że przekroczenie odpowiedniej skali wiąże się ze wzrostem kosztów transportu, nadzoru technicznego i organizacyjnego itp. W zależności od kształtu rozłogu, intensywności i struktury produkcji, wyposażenia technicznego i sprawności kadry etc. wielkość zakładu winna wahać się od 800 ha /w skrajnych wypadkach nawet mniej/ do 2000 ha. W miarę unowocześniania procesów wytwarzania wielkość ta może się jeszcze zwiększyć.

W przeciwieństwie do dotychczasowych praktyk postulować należy stosowanie wielorakich rozwiązań i to nie tylko w zakresie organizacji i zarządzania ale i funkcjonowania gospodarstw. W województwie suwalskim istnieje szczególnie duże zróżnicowanie nie tylko warunków przyrodniczych, infrastruktury społeczno-socjalnej i ekonomiczno-produkcyjnej, ale i indywidualnych cech przedsiębiorstw. Elastyczność rozwiązań organizacyjnych pozwoli na pełne wykorzystanie specyfiki przedsiębiorstw, zakładów, brygad, a nawet poszczególnych pracowników.

Uwzględniając powyższe zróżnicowanie warunków oraz proponowane kierunki rozwoju rolnictwa w województwie suwalskim, na ryc. 5 i 6 przedstawiono dwa podstawowe modele organizacyjne PGR /model A i B/. W praktyce będzie występowało szereg ich modyfikacji. Posiadają one wspólne założenia dotyczące wydzielenia wewnętrznych jednostek organizacyjnych i systemu powiązań między nimi. Ponadto uwzględniają zróżnicowanie powiązań międzysektorowych.

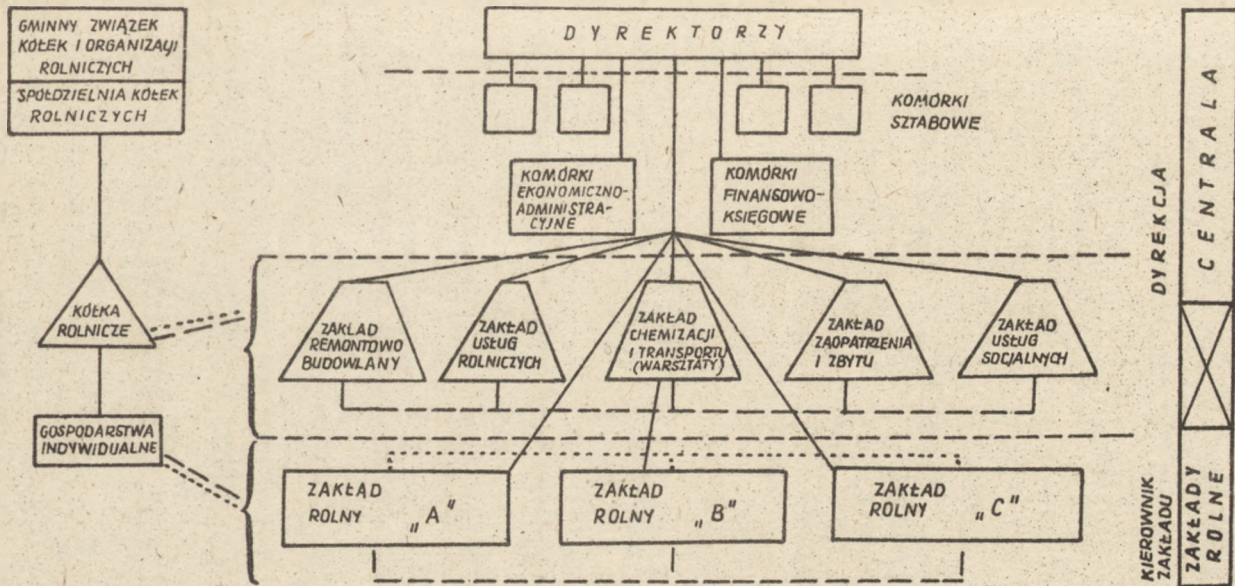
W rejonach z przewagą gospodarki chłopskiej współpraca gospodarstw państwowych z indywidualnymi realizowana będzie przez poszczególne zakłady rolne i usługowe. Uzgadnianie i koordynacja interesów różnych sektorów odbywać się będzie na zasadzie partnerstwa, m.in. za pośrednictwem Gminnego Związku Kółek i Organizacji Rolniczych /GZKiOR/. Model ten może funkcjonować zwłaszcza w gminach o względnej równowadze międzysektorowej, natomiast przy zdecydowanej przewadze gospodarki chłopskiej główną rolę w zakresie usług spełniać winny SKR rozszerzając swoją ofertę usługową również na sektor państwowy. Przejęcie przez SKR działalności budowlanej, naprawczej, jak również transportowej, czy też chemizacyjnej, może spowodować brak potrzeby wyodrębnienia tych działalności w ramach PGR. Rozwój wzajemnego świadczenia usług między sektorami ma i tę zaletę, że zachęca i ułatwia rozwój kooperacji produkcyjnej, a nawet integracji, co pozwala na pełniejsze wykorzystanie rezerw /por. omówienie powyższych zagadnień w podrozdziale 3.2.3/.

W prezentowanych na ryc. 5 i 6 modelach organizacyjnych wyeksponowano samodzielność podmiotów gospodarczych i związany z tym partnerski charakter stosunków wewnątrz sektorów i między nimi. Na podobnej zasadzie winien kształtować się system powią-

RYC. 5 STRUKTURA ORGANIZACYJNA PGR W REGIONIE ZACHODNIM O PRZEWADZE GOSPODARKI USPOŁECZNIONEJ W ROLNICTWIE

[http://model„A”](http://model.a.org.pl)

RYC.6 STRUKTURA ORGANIZACYJNA PGR W REGIONIE WSCHODNIM O PRZEWADZE GOSPODARKI CHŁOPSKIEJ - MODEL „B”

zań zewnętrznych /por. ryc. 13/, który winien zapewnić właściwą koordynację rozwoju całego rolnictwa w gminie i rejonie.

3.2.2. Rozwiązania w zakresie rolnictwa indywidualnego

Przeprowadzona wcześniej analiza warunków przyrodniczych i społeczno-ekonomicznych wskazuje, że w odniesieniu do gospodarki indywidualnej przewidzieć należy dwa zasadnicze modele jej funkcjonowania. W charakterystyce tych modeli główna uwaga zwrócona zostanie na przemiany agrarne. Inne ważne dla gospodarki chłopskiej zagadnienia, jak obsługa rolnictwa, zmiany w zasobach siły roboczej, infrastruktura, sieci osadniczej itp. omówione zostaną w dalszych częściach opracowania.

Model A. Zachodnią część województwa suwalskiego stanowią tereny o przewadze gospodarki uspołecznionej. Z uwagi na nasyconie gospodarstw indywidualnych ziemią, przewidywać należy, że grunty wypadające z chłopskiego użytkowania trafiać będą przede wszystkim do sektora uspołecznionego.

W strukturze agrarnej zachodzić będą następujące zmiany:

- polaryzacja wielkości gospodarstw leżących w pobliżu ośrodków miejskich,
- wzrost przeciętnej wielkości gospodarstw i zmniejszanie się różnic w tym względzie między gospodarstwami położonymi w oddaleniu od miast.

W pierwszym przypadku przewidywać należy rozwarstwianie gospodarstw na małe /2-3 hektarowe/, prowadzone przez osoby zatrudnione także poza rolnictwem i większe /ponad 10-hektarowe/, zapewniające odpowiedni poziom dochodów dla gospodarującego i jego rodziny /w perspektywie stanowiąc one będą 30-40% ogółu gospodarstw/.

Inną tendencją będzie powstawanie większych /12-18 ha/ gospodarstw chłopskich, powiązanych licznymi związkami kooperacyjnymi z sąsiednimi PGR.

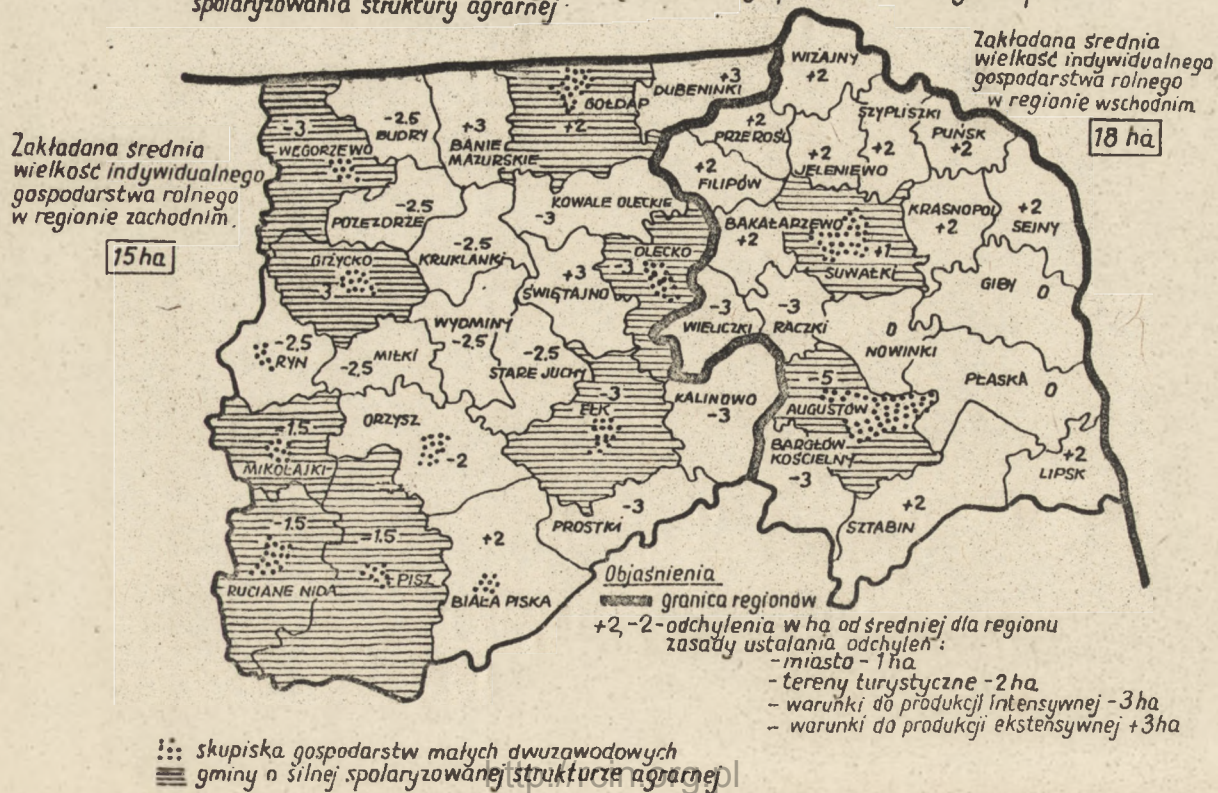
Przemiany strukturalne, o których mowa, wystąpią jedynie wówczas gdy będą stymulowane mechanizmami ekonomicznymi. Z tej przyczyny należy założyć, że przewaga sektora uspołecznionego nie ograniczy pozycji ekonomicznej, roli i znaczenia gospodarki indywidualnej. Stąd rodzi się potrzeba zapewnienia warunków do

swobodnego przepływu ziemi w obrocie cywilno-prawnym i gospodarowania zasobami PFZ zgodnie z zasadą, że ziemia winna być przeznaczona temu kto ją najlepiej zagospodaruje.

Model B. Proponowane rozwiązania dotyczą wschodniej części województwa gdzie dominuje rolnictwo indywidualne. Zmiany w strukturze agrarnej będą tu efektem przepływu ziemi między gospodarstwami chłopskimi. Przemieszczenia te wynikać będą z naturalnych procesów wypadania ziemi z gospodarstw "starczych" i bez następców, wykupywania jej bądź wydzierżawienia przez rolników mających możliwości powiększenia gospodarstw. Dotyczyć to będzie głównie gospodarstw mniejszych czy średnich /3-7 ha/ na obszarach gdzie nie będzie możliwości uzyskania dodatkowego zatrudnienia poza rolnictwem. Gospodarstwa małe, 4-5 hektarowe, funkcjonować będą na obszarach przyległych do Augustowa i Suwałk, stanowiąc tam większość w strukturze agrarnej. Na pozostałych obszarach tego regionu, po przejściowej dalszej polaryzacji struktury agrarnej, w perspektywie roku 2000 nastąpi pewne jej wyrównanie, przy czym dominującą grupę będą stanowić gospodarstwa o obszarze 10-15 ha.

Na średnią wielkość gospodarstw w tym rejonie będą miały wpływ głównie warunki przyrodnicze i demograficzne określające możliwości prowadzenia mniej lub bardziej intensywnej produkcji. Przy zakładanej perspektywicznej średniej wielkości gospodarstw całego regionu na ok. 18 ha, odchylenia od tej wielkości mogą wynosić \pm 2-5 ha /ryc. 7/. O ile więc na terenach o lepszych warunkach przyrodniczych i ograniczonych zasobach siły roboczej, średnia wielkość gospodarstw dochodzić może do 12-13 ha, to na obszarach o mniej korzystnych warunkach /a takie przeważają w omawianym rejonie/ - do 20 ha. Większość gospodarstw stanowić będzie konieczny substytut trudniejszych warunków przyrodniczych a szczególnie glebowych. Przy niskich wskaźnikach zatrudnienia, siłę ekonomiczną gospodarstw wyznaczać będą mniej intensywne, dostosowane do trudniejszych warunków, kierunki produkcji /np. chów owiec; Manteuffel 1978/.

Ryc. 7 Rozmieszczenie obszarów o różnej średniej wielkości gospodarstw i różnym stopniu spolaryzowania struktury agrarnej

3.2.3. Organizacja usług na rzecz rolnictwa

Bardziej intensywny rozwój produkcji rolnej nie jest możliwy bez zapewnienia producentom szeroko rozumianego systemu obsługi. W warunkach Polski, w tym również w województwie suwalskim, istotnymi do rozstrzygnięcia są zarówno funkcje placówek usługowych, ich systemy finansowo-ekonomiczne jak też specyficznie rozumiana specjalizacja w obsłudze poszczególnych sektorów rolnictwa. Wszystkie te problemy wymagają zróżnicowanego uregulowania tj. rozwiązań zależnych i dostosowanych do struktury własności w rolnictwie. Stąd też proponowane dwa podstawowe modele obsługi rolnictwa wynikają z przewagi bądź to sektora uspołecznionego bądź też gospodarki chłopskiej.

Model A. Dotyczy obszarów o dominującym udziale sektora uspołecznionego, przede wszystkim PGR. Na obszarach tych główny ciężar obsługi produkcyjnej rolnictwa indywidualnego przejmować będą stopniowo PGR. Na szczeblu dyrekcji przedsiębiorstw rolnych mogą występować wyodrębnione komórki usługowe, co umożliwi stosowanie zasad rozrachunku gospodarczego. Natomiast w ramach zakładów rolnych musi być wydzielona określona dodatkowa pula sprzętu rolniczego przeznaczona do świadczenia usług przede wszystkim rolnikom indywidualnym, a w wyjątkowych tylko przypadkach /gdy brakować będzie zamówień na usługi/ może być ona wykorzystana na potrzeby zakładu rolnego. Specjalista do spraw obsługi rolników indywidualnych powinien być opłacany z Funduszu Rozwoju Rolnictwa /FRR/, winien on jednak podlegać kierownikowi zakładu rolnego. Pozwoli to z jednej strony na odciążenie funduszu płac zakładu rolnego a z drugiej na zapewnienie dobrych jakościowo i terminowych usług oraz wykorzystanie potencjału usługowego. W przypadku wystąpienia zwiększonego popytu na określone rodzaje usług, kierownik zakładu rolnego mógłby okresowo zwiększyć pulę sprzętu i ludzi do obsługi rolnictwa indywidualnego o ile będzie dysponował określonymi rezerwami w tym zakresie. Wydaje się, że takie rezerwy będą istniały zwłaszcza w tych przedsiębiorstwach państwowych, które będą się różniły od gospodarstw chłopskich profilem produkcji roślinnej, do borem odmian i gatunków roślin itp.

Ceny usług wykonywanych przez PGR winny być zbieżne z cenami usług SKR. Za takim sposobem realizacji usług przemawiają

następujące argumenty:

- istnienie zakładów obsługi produkcyjnej rolników w ramach przedsiębiorstw PGR, czy też świadczenie tych usług przez zakłady rolne umożliwi bardziej efektywne wykorzystanie maszyn o niższej wydajności, lub niższej sprawności technicznej /awaria jednej z maszyn pracującej niezależnie od innych nie zakłóca procesu technologicznego w gospodarstwie indywidualnym w takim stopniu jak by to miało miejsce w dużym przedsiębiorstwie rolnym/;

- dzięki świadczeniu usług rolnikom indywidualnym istnieje możliwość lepszego wykorzystania kadry pracowników wykonawczych. Nie zawsze bowiem okresy spiętrzeń prac rolnych w PGR i u rolników indywidualnych pokrywają się w czasie. Z drugiej strony, w zamian za usługi świadczone przez PGR, rolnicy indywidualni w niektórych okresach mają z kolei możliwość oferowania nadwyżek siły roboczej na rzecz PGR;

- lepsze zaplecze techniczne i wyższe na ogół kwalifikacje pracowników powodują, iż PGR potencjalnie mogą świadczyć usługi o wyższym poziomie wykonania. Niższe zaś koszty własne usług wynikać mogą z rozkładania się kosztów stałych /zaplecze warsztatowe i amortyzacja maszyn/ na większą ilość wykonywanej pracy. Dochodzić mogą jedynie koszty specjalne ewentualnej rozbudowy szeroko rozumianego zaplecza;

- duże rozproszenie chłopskich zagród w terenach o przewadze PGR utrudnia świadczenie usług ze scentralizowanej bazy jak to jest najczęściej w przypadku SKR, gdyż wiąże się z wysokimi kosztami przemieszczania sprzętu i utrudnioną ich dyspozycją. Stąd też koszty usług świadczonych przez znajdujące się w bezpośrednim sąsiedztwie PGR będą dodatkowo niższe, co wpływać może nie tylko na ich rentowność u usługodawcy, lecz także atrakcyjność cenową u usługobiorcy. W tych przypadkach gdzie osadnictwo chłopskie jest bardziej oddalone od PGR, rolnicy będą skłonni korzystać jedynie z usług specjalistycznych /ochrona roślin, naprawa sprzętu rolniczego itp./. W osadach oddalonych od PGR istnieć będzie zatem konieczność rozszerzania wzajemnej pomocy sąsiedzkiej. W takim jednak przypadku szczególnego znaczenia na biera problem przydziału deficytowych maszyn i narzędzi.

PGR nie mogą być zainteresowane świadczeniem rolnikom jedynie tych usług, które z różnych względów są wygodne dla usłu-

godawcy. Z drugiej jednak strony samodzielne przedsiębiorstwa czy zakłady rolne zajmujące się głównie produkcją rolną, mają prawo do takiego widzenia problemu. W związku z tym prawidłowa hierarchia i struktura usług to nie kwestia apeli czy postulatów, a odpowiednie preferencje cenowe usług, czy też dostawy odpowiedniego sprzętu dla PGR. Na omawianych terenach, ze względu na zróżnicowanie kierunków produkcji, występować będzie duże zróżnicowanie zapotrzebowania na usługi, np. w zakresie suszenia i innych form konserwacji zielonek, silosowania pasz itp. Innym, bardziej perspektywicznym rozwiązaniem będzie budowa silosów przejazdowych przez kilku rolników do wspólnego użytkowania i wypożyczanie sprzętu do ich formowania z jednostek społeczniczonych głównie z PGR. Poza usługami produkcyjnymi istnieje jeszcze sfera zaopatrzenia i zbytu oraz obsługi potrzeb bytowych ludności, co dotyczy w równym stopniu sektora społecznionego jak i gospodarki chłopskiej. Na omawianym obszarze w obecnych warunkach nie powinno być placówek wyspecjalizowanych w obsłudze każdego z sektorów osobno, ponieważ zacierają się zasadnicze różnice w technologiach wytwarzania żywności w obu sektorach. Unikać zatem należy dublowania sieci placówek zaopatrzenia i zbytu, tak jak nie tworzy się osobnych dla obu sektorów, szkół, ośrodków zdrowia, sklepów itp. Także sieć wyspecjalizowanych baz remontowo-naprawczych, budowlanych, komunalnych itp. winna być wspólna dla wszystkich jednostek branży rolniczej. Gminne spółdzielnie nie powinny ograniczać swej działalności wyłącznie do obsługi gospodarki chłopskiej, ale powinny przejąć na siebie wiele funkcji w zakresie zaopatrzenia i zbytu, oraz usług bytowych dla rodzin pracowniczych jednostek gospodarki społeczniczonej ponieważ dysponują one, na ogół, dobrą bazą materialną oraz kadrą fachowców. Mogłyby one wykonać szereg usług i świadczeń lepiej niż robią to gospodarstwa społeczczione na zasadach samoobsługi. Gdyby dalej utrzymać obecnie istniejący stan rzeczy w tej dziedzinie to na omawianych terenach baza GS byłaby w przyszłości w coraz mniejszym stopniu wykorzystywana. Wystąpiłoby więc dublowanie np. magazynów nawozowych, środków ochrony roślin i innych, a w związku z tym niepełne ich wykorzystanie.

Sposób zaopatrzenia całego rolnictwa na omawianym terenie musi mieć charakter bardzo elastyczny. Chodzi głównie o to aby

nie wszystkie środki produkcji przechodziły koniecznie przez magazyny GS. Usługobiorcy PGR lub RSP, a także rolnicy indywidualni winni mieć możliwość swobodnego wyboru zakresu świadczonych przez GS usług. Chodzi m.in. o to aby placówki te nie narzucały sposobu dostarczania materiałów, gdyż w przypadku spiętrzeń prac rolnych gospodarstwa rolnicze chętnie skorzystają z transportu usługowego, a w innych okresach wybiorą transport własny jako tańszy. W takich przypadkach rola usługowa GS winna się ograniczyć do zamówienia określonej partii towaru i zawiadomienia o jej nadejściu. Ogólnie rzecz ujmując dążyć należy do koordynacji wykorzystania sprzętu będącego w dyspozycji GS oraz sprzętu transportowego producentów rolnych.

Rejony o bardziej intensywnej produkcji rolnej wymagać będą w szczególności usług typu chemizacyjnego /ochrona roślin, nawożenie mineralne/ i stałego fachowego poradnictwa z tego zakresu. Oprócz więc poradnictwa udzielanego przez Wojewódzkie Ośrodki Postępu Rolniczego /WOPR/, istotnego znaczenia nabiorą fachowe porady świadczone przez specjalistów z PGR.

W rejonach o względnej równowadze międzysektorowej występować będzie pośrednia wersja obsługi produkcyjnej rolników indywidualnych. Polegać będzie ona na podwójnej /nie nakładającej się z reguły terytorialnie/ sieci usług produkcyjnych świadczonych zarówno przez PGR jak i SKR. Funkcja usługowa PGR w tym zakresie będzie realizowana sprzętem będącym w normalnej eksploatacji w zakładach rolnych. Zakładana jednak dla tych obszarów ekspansja gospodarki uspołecznionej powodować będzie stały wzrost roli usługowej PGR. Proces przejmowania funkcji i zadań SKR przez PGR nie może być zbyt gwałtowny i sformalizowany aby nie wywołał negatywnych skutków. SKR winny stopniowo zawęzić zakres usług do tych rodzajów, których PGR w pierwszym okresie nie będą w stanie wykonać. W interesie PGR będzie leżeć przede wszystkim świadczenie tych usług, które przyczynią się do pełniejszego wykorzystania posiadanego sprzętu rolniczego.

Istnienie dwóch jednostek wykonujących obsługę produkcyjną gospodarstw chłopskich, poza pewnymi mankamentami /jak dublowanie niekiedy placówek zaplecza/, winno sprzyjać bardziej efektywnemu świadczeniu usług. Osiągnąć to można na drodze konkurencji w terminowości i jakości wykonywanych usług. W programowaniu inwestycji na tych terenach nie należy w żadnym przypadku

dopuszczać do realizacji zaplecza tego samego rodzaju /np. warsztatów naprawczych/ przez obydwie jednostki świadczące usługi tj. SKR i PGR bądź RSP. Inwestycje takie, ze względu na ich trwałość, służyć będą przez dłuższy czas, stąd należy przewidzieć możliwość zmiany użytkowników niektórych obiektów, np. przejęcie zaplecza SKR przez PGR. Efektywność zainwestowanych w tych obiektach środków zależeć będzie nie tyle od tego, kto je będzie użytkował, ale od ich prawidłowego rozmieszczenia w terenie.

Wobec dużych potencjalnych możliwości świadczenia na tych terenach przez PGR usług uzupełniających i zawężania w ten sposób roli SKR, możliwym winno być dokonanie fuzji zakładów usług mechanizacyjnych z dwóch sąsiednich gmin i utworzenie w sensie organizacyjnym jednej placówki. W tym układzie PGR wspierałby działalność takiego SKR, a zakres i formy tego wsparcia winne być corocznie uzgadniane z administracją gminną i samorządem wiejskim.

Kierunki i struktura usług, ich zróżnicowanie terytorialne, zależeć winny od stymulujących je czynników, a mianowicie od zróżnicowania warunków produkcji jak też częściowo od występowania terenów o walorach turystyczno-rekreacyjnych.

Model B. Dotyczy rozwiązania obsługi rolnictwa na terenach gdzie dominuje gospodarka chłopska. Głównymi dostawcami usług dla rolnictwa winny tu być spółdzielnie kółek rolniczych. Zadania SKR muszą być ciągle dostosowywane do zmieniających się warunków gospodarowania. Wraz ze wzrostem siły ekonomicznej gospodarstw chłopskich /wyrażającej się m.in. powiększeniem ich powierzchni, wzrostem wyposażenia w sprzęt rolniczy, specjalizacją produkcji i wzrostem jej towarowości/, SKR powinny się specjalizować w usługach, na które istnieje szczególnie duże zapotrzebowanie rolników. Zapotrzebowanie to winno wynikać nie tylko z niskiej ceny usług, lecz niemożności wykonywania określonych prac przez rolnika we własnym zakresie, m.in. ze względu na brak maszyn czy też wysoką ich cenę. Postulat powyższy tylko pozornie może się wydawać oczywisty, gdyż przy stosowaniu sztywnych cenników, jak to miało miejsce jeszcze niedawno, rolnikom opłacało się bardziej korzystanie z szerokiego zakresu usług, zamiast wyposażenia własnego gospodarstwa w podstawowe niekiedy

maszyny i urządzenia. W takich przypadkach szczególnie wysoki był kompleksowo rozumiany koszt społeczny usług.

W nowych warunkach, gdy SKR nie prowadzą już produkcji rolnej, należałoby szerzej rozwinąć te dziedziny działalności, które są wprawdzie zapisane w statutach tych jednostek, lecz z reguły rzadko realizowane /usługi remontowe, budowlane, melioracyjne, drogowe, konserwacja urządzeń, transport/. W zakresie niektórych z wymienionych usług SKR winny objąć także PGR /nieopłacalność tworzenia przez PGR np. własnych grup remontowo-budowlanych, zwłaszcza tam gdzie występuje duże rozproszenie zakładów rolnych/. Działające dotychczas przedsiębiorstwa budownictwa rolniczego /PBRol/ nie są w stanie, ze względu na wysokie koszty i małą elastyczność działania, obsłużyć nie tylko gospodarki chłopskiej ale i całego sektora uspołecznionego. Wspecjalizowały się one ponadto w budowie dużych obiektów przystosowanych do technologii quasi przemysłowej /fermy hodowlane/ oraz w wielorodzinnym budownictwie mieszkaniowym. Obydwa te rodzaje inwestycji w gospodarstwach uspołecznionych zostały w dużym stopniu ograniczone. Wydaje się więc, iż mniejsze równomiernie w terenie rozmieszczone placówki SKR tego typu lepiej będą spełniały te zadania.

Obsługą w zakresie zaopatrzenia i zbytu oraz obsługą ludności wiejskiej zajmować się winny /tak jak na obszarach zdominowanych przez gospodarkę uspołecznioną/ gminne spółdzielnie. Przy czym w modelu B usługi świadczone przez nie w większym stopniu będą uzupełniane przez sieć placówek SKR /np. w zakresie transportu zewnętrznego/ jak również przez fachowców prowadzących gospodarstwa dwuzawodowe.

3.2.4. Organizacja osadnictwa wiejskiego

Podstawą przewidywań kierunków ewolucji osadnictwa wiejskiego jest jego związek z organizacją produkcji rolnej, a ta zróżnicowana jest głównie w zależności od władania ziemią. W efekcie więc przeobrażenia sieci osadniczej zależeć będą od tego, który z sektorów będzie przeważał na danym obszarze /Benko 1972; Chilczuk i Siemiński 1974; Kachniarz 1975; Stasiak 1979, 1982/.

W odniesieniu do obszarów wschodnich województwa, gdzie dominuje gospodarka chłopska, nie można przewidywać zbyt daleko idących zmian w sieci osadniczej. Zmiany te przyjmą następujące kierunki i charakter /model B - ryc. 8/:

- rozwojowi podlegać będą jedynie miejscowości większe, przede wszystkim stanowiące obecnie ośrodki gminne,
- nastąpi względna stabilizacja prowadząca jednak w większości gmin do dalszego rozdrobnienia miejscowości najmniejszych /do 200 mieszkańców/. Założenie takie wynika, oprócz uwarunkowań typu demograficznego, z przewidywanych przeobrażeń gospodarki chłopskiej, poprawy struktury agrarnej, polegającej głównie na wzroście obszaru gospodarstw. Powiększanie średniej wielkości gospodarstw oznacza zmniejszenie ich ogólnej liczby, a co za tym idzie zmniejszanie liczby gospodarstw w poszczególnych wsiach, głównie mniejszych. Spowoduje to więc zjawisko rozpraszania osadnictwa;

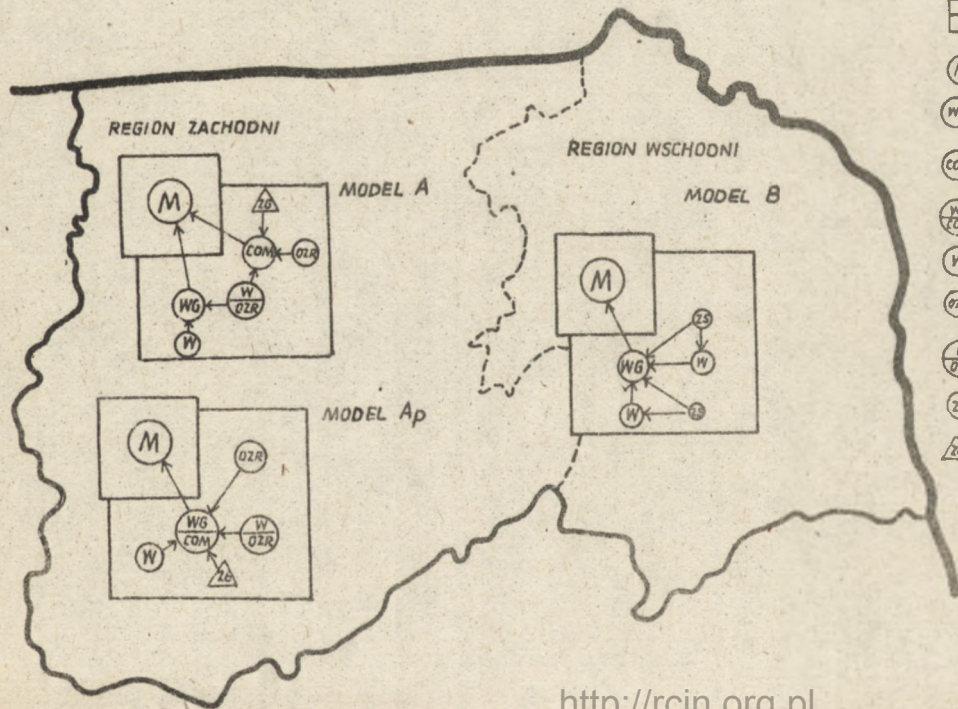
- zmiany w strukturze agrarnej spowodują także wzrost liczby zabudowań samotniczych. Jak się wydaje w zabudowie samotniczej prosperować będą głównie gospodarstwa większe i prężniejsze ekonomicznie;

- sieć osadnictwa na obszarach wschodnich województwa składać się będzie z trzech podstawowych, zależnych od siebie, elementów jak: dominujące wsie gminne, osadnictwo chłopskie skupione w miejscowościach o niewielkiej liczbie ludności /100-300 osób/ oraz osadnictwo samotnicze. Obydwa elementy niższego rzędu ciążyć będą bezpośrednio ku wsi gminnej. Zależność bowiem osadnictwa samotniczego od wsi będzie raczej niewielka i wyrażać się będzie przede wszystkim możliwością zaopatrywania się w podstawowe artykuły żywnościowe w istniejących tam placówkach handlowych.

Od przedstawionego podstawowego modelu osadnictwa będą występować w niektórych gminach pewne wyjątki. Może następować równoległy rozwój i wzajemne uzupełnianie się dwóch czy trzech /razem z miejscowości gminną/ większych miejscowości. Będzie to miało miejsce wówczas, gdy siedzibą gminy będzie miasteczko czy miasto, a pozostałe większe miejscowości w tej gminie będą spełniały funkcje pozarolnicze, np. turystyczne.

W rejonie o dominacji sektora uspołecznionego w rolnictwie możliwe będzie bardziej aktywne kształtowanie sieci osad-

Ryc. 8 Modele sieci osadniczej

OBJASNIENIA :

- granice gmin i miast
 - miasta
 - wsie lub miasteczka gminne
 - centralne ośrodki mieszkaniowe PGR mieszk. mieszkaniowe PGR
 - wsie gminne z lokalizacją zabudowy mieszkaniowej PGR
 - wsie indywidualne
 - ośrodki zabudowy zakładów rolnych PGR
 - wsie i osiedla mieszkaniowe zakładów rolnych PGR
 - indywidualna zabudowa samotnicza
 - zabudowa gospodarcza PGR /bez zab. mieszkalnej/
 - → kierunki powiązań funkcjonalnych
- MODEL A - CENTRALNY OŚRODEK MIESZKANIOWY (COM) FUNKCJONUJE NIEZALEŻNIE OD MIEJSCOWOŚCI GMINNEJ.
- MODEL Ap - COM FUNKCJONUJE WSPÓLNIE Z MIEJSCOWOŚCIĄ GMINNĄ.

niczej, a szczególnie sieci osiedli mieszkaniowych tego sektora, głównie PGR /Stasiak 1979, 1982/. Należy tu zwrócić szczególną uwagę na te elementy, które różnią się od średnich dla terenów wiejskich całego województwa. Są to:

- mniejsze rozdrobnienie osadnictwa,
- korzystniejsza struktura wielkości miejscowości,
- korzystniejszy rozkład ludności w miejscowościach /większa liczba ludności zamieszkuje ośrodki większe/,
- większa liczba miast i miasteczek o większej średniej liczbie mieszkańców,
- występowanie w większym zakresie funkcji pozarolniczych /przemysł przetwórczy, turystyka/,
- większe saldo migracji², którego nie kompensuje wyższy wskaźnik przyrostu naturalnego. W efekcie obserwuje się dość duży odsetek ubytku ludności wiejskiej /-2,1% rocznie/. Najistotniejszy jednak wpływ na kształtowanie się osadnictwa wiejskiego w tym rejonie województwa, będą mieć zmiany zachodzące w państwowych gospodarstwach rolnych i spółdzielniach produkcyjnych. Kierunki tych zmian zostały przedstawione w innej części opracowania. Tutaj należy zaakceptować zarówno możliwość w pewnej mierze niezależnej lokalizacji zabudowy gospodarczej i mieszkaniowej w sektorze uspołecznionym jak również potrzeby kadrowe tego sektora, które powodują konieczność budowy dużej liczby nowych mieszkań o coraz to wyższym standardzie. Połączenie wyżej wymienionych możliwości, i potrzeb pozwala na takie podejście do kształtowania, zwłaszcza sieci osadniczej, które w efekcie prowadzić może do większej, niż w innych rejonach rolniczych, koncentracji osiedli. Taki też kierunek ewolucji sieci osadniczej zakłada się dla zachodniej części województwa suwalskiego /model A i A_p - ryc. 8/. Realizacja przedstawionej koncepcji winna być rozłożona w dłuższym czasie i prowadzona etapami.

Pierwszy etap zakładany na dziesięciolecie 1980-1990 winien obejmować likwidację, zwłaszcza zabudowy mieszkaniowej, w

² Pewna część migracji ze wsi kieruje się do miast omawianego regionu, zwłaszcza tych, gdzie istnieje przemysł /Ełk, Giżycko, Pisz/.

pomocniczych ośrodkach produkcyjnych PGR, tzw. "folwarkach". Przeprowadzone w Instytucie Ekonomiki i Organizacji Rolnictwa Akademii Rolniczo-Technicznej w Olsztynie badania /Wilamowski 1972, 1974/ potwierdzają, iż proces ten zachodzi niejako samorzutnie w związku ze znacznym zdekapitalizowaniem budynków. W wyniku procesu likwidacji bazy mieszkaniowej w tego typu osiedlach ulegnie zanikowi wiele miejscowości najmniejszych, liczących 50 i mniej mieszkańców. Ekspansja przestrzenna sektora uspołecznionego i prowadzone prace scaleniowe spowodują zanik wielu tzw. kolonii i zabudowy samotniczej.

Zatem najniższym ogniwem sieci osadnictwa wiejskiego w zachodniej części województwa suwalskiego będą ośrodki gospodarczo-mieszkaniowe PGR związane organizacyjnie z zakładami rolnymi oraz wsie indywidualne skupiające około 10-30 gospodarstw i liczące do 200-300 mieszkańców.

Drugi etap przeobrażeń w wiejskiej sieci osadniczej zrealizowany być może jedynie w warunkach sprzyjającej sytuacji gospodarczej kraju, nie wcześniej więc niż w początkach lat dziewięćdziesiątych /wg obecnych prognoz określających okres wychodzenia z kryzysu gospodarczego/. Etap ten polegałby na konsekwentnej i prowadzonej w szybszym tempie koncentracji zabudowy mieszkaniowej PGR. Koncentracja ta polegałaby na likwidacji niektórych osiedli mieszkaniowych związanych z zakładami rolnymi, a zwłaszcza tych, które nie posiadają dogodnych połączeń komunikacyjnych z większymi ośrodkami. Niekorzystne położenie tego typu osiedli winno być jedyną przesłanką ewentualnej ich likwidacji.

W efekcie po 2000 r. ukształtowałyby się model osiedli mieszkaniowych PGR, a wobec dominacji tego sektora, także nowy system osadnictwa wiejskiego regionu, łączący w większym stopniu osiedla PGR z osadnictwem rolników indywidualnych. Miejscowości łączone typu "wieś i pgr" cechować się będą szczególną prężnością. W każdym bądź razie stopień wyposażenia infrastrukturalnego tego typu osiedli oraz dynamika rozwoju gospodarki uspołecznionej w omawianej części województwa pozwalają przypuszczać, iż staną się one rozwojowym ogniwem osadnictwa wiejskiego.

Część centralnych osiedli mieszkaniowych PGR rozwijać się

będzie samodzielnie, bez powiązań z innymi jednostkami osadniczymi. Perspektywiczna wielkość tego typu ośrodków powinna być uzależniona przede wszystkim od wielkości przedsiębiorstwa, jego przestrzennego ukształtowania, stopnia koncentracji zakładów usług produkcyjnych w centrum przedsiębiorstwa oraz od wskaźnika zatrudnienia /osób/100 ha UR/. Istotnym dla kształtowania tego typu osiedli jest określenie przewidywanej struktury społeczno-zawodowej ich mieszkańców. W Polsce północnej w osiedlach zamieszkałych wyłącznie przez pracowników PGR struktura ta przedstawia się następująco: ok. 35% stanowią zatrudnieni w rolnictwie, 5-10% w obsłudze ludności oraz 2-5% pracujący poza rolnictwem i jego obsługą /Wilamowski 1971/. Pozostali to osoby zawodowo bierne. W modelu docelowym winno nastąpić pewne względne zmniejszenie pracujących bezpośrednio w produkcji rolnej /25 - 30%/ na korzyść zatrudnionych w obsłudze rolnictwa i ludności wiejskiej.

Przyjmując powyższe założenie oraz przeciętną wielkość zatrudnienia w PGR omawianej części województwa na poziomie 8-10 osób na 100 ha UR, docelowe wielkości centralnych osiedli mieszkaniowych kształtowałyby się następująco:

Wielkość przedsiębiorstwa /w ha/	Liczba osób zamieszkałych w osiedlu w zależności od stopnia koncentracji zamieszkania:			
	40%	50%	60%	70%
5000	500-800	800-1000	1000-1500	1500-2000
10000	1000-1400	1400-1700	1700-2800	2800-3500

Przedstawione wyżej modele osadnictwa eksponują jego typy zdeterminowane głównie strukturą własności ziemi w rolnictwie. Dalszym czynnikiem różnicującym obydwa modele będzie występowanie walorów turystyczno-wypoczynkowych. W takich przypadkach w sieci osadnictwa wiejskiego występować będą miejscowości, w których obok podstawowych funkcji rolniczych wystąpią także funkcje obsługi ruchu turystycznego.

W warunkach względnej równowagi międzysektorowej /najczęściej nieznacznej przewagi sektora uspołecznionego/, osadnictwo będzie miało charakter przejściowy: od osadnictwa chłopskiego /przy założeniu ekspansji gospodarstw uspołecznionych/ do osad-

nictwa sektora państwowego i spółdzielczego. W związku z tym te elementy osadnictwa, które tam gdzie dominuje gospodarka chłopska można uznać za trwałe, to na obszarach tego typu będą miały charakter zanikowy /np. chłopska zabudowa samotnicza/.

W uzupełnieniu rozważań o osadnictwie podano /tab. 9/ zestaw urządzeń infrastruktury technicznej, społecznej i ogólnej, stanowiących jedną z możliwych propozycji wyposażenia każdej z przewidywanych części składowych sieci osadniczej. Propozycja uwzględnia zarówno opracowania innych autorów na ten temat /Kachniarz 1975, Stasiak 1979/, jak też badania własne, dotyczące głównie osiedli mieszkaniowych PGR.

4. TYPY AGRARNE GMIN

Zaproponowane w poprzednim rozdziale modelowe rozwiązania w zakresie organizacji rolnictwa wymagają ścisłego podporządkowania ich określonemu terytorium. Jest to jednak o tyle utrudnione, iż obszary rolnicze charakteryzują się zespołem cech przyrodniczo-ekonomiczno-społecznych o bardzo różnorodnym wymiarze. Stąd istnieje potrzeba syntetycznego ujęcia przynajmniej najistotniejszych spośród tych cech. Następnie w oparciu o wydzielone - z zastosowaniem wskaźników syntetycznych - typy agrarne gmin można dokonać przyporządkowania poszczególnym obszarom województwa określonych rozwiązań w zakresie organizacji rolnictwa.

4.1. Podstawy i zasady typologii agrarnej gmin

Za najistotniejsze wyróżniki pozycji agrarnej gmin uważać należy:

- układ stosunków własnościowych w rolnictwie,
- jakość warunków przyrodniczych wpływających na potencjalne możliwości do produkcji rolnej,
- możliwości do uprawiania turystyki i rekreacji.

Wyróżniki te przyjęto za podstawowe kryteria klasyfikacji przestrzeni rolniczych województwa, przy czym odnoszono je do poszczególnych gmin³. Wybór tych kryteriów został dokonany głównie

³ Patrz uzasadnienie w części metodycznej opracowania.

ze względu na to, iż:

- zasadniczo różna jest organizacja przestrzeni rolniczej w rejonach dużych gospodarstw społeczniowanych i na obszarach, gdzie przeważa gospodarka indywidualna,

- warunki naturalne powodują zróżnicowanie poziomu intensywności produkcji rolnej oraz jej kierunków i struktury. W sposób pośredni wpływają one także na strukturę agrarną,

- między rolnictwem a turystyką istnieje konkurencja zarówno o przestrzeń jak i o środki rozwoju /inwestycje/. Użytkowane tereny rolnicze ograniczają obszar możliwy do wykorzystania na cele turystyczne a zwłaszcza wypoczynkowe i odwrotnie. Ponadto na terenach turystyczno-rekreacyjnych konieczne są ograniczenia w zakresie niektórych technologii produkcji rolniczej.

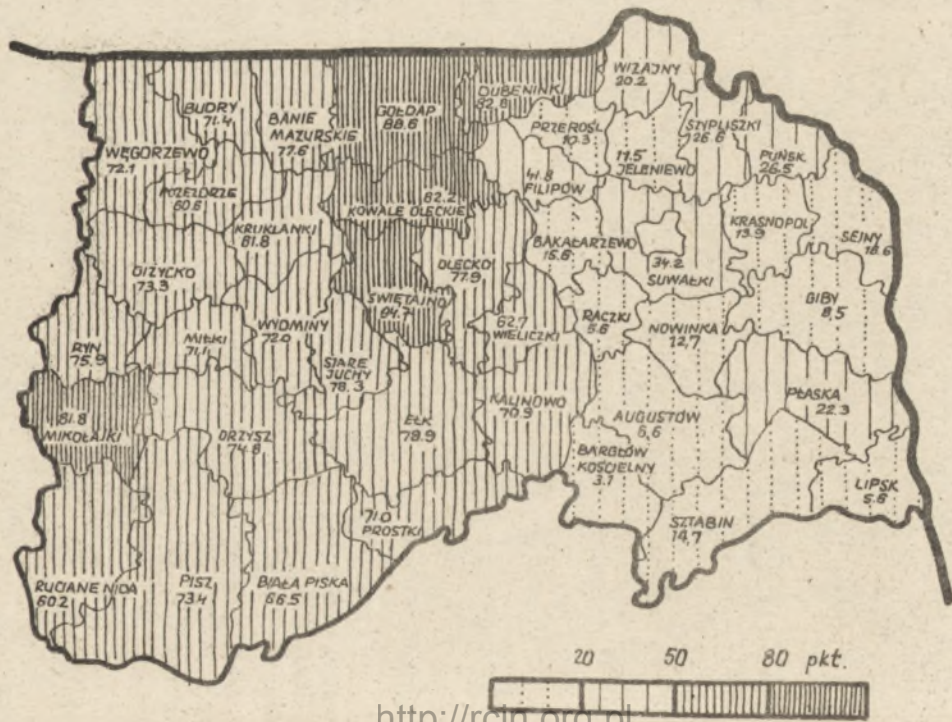
W tabelach 10a-12b zestawiono wskaźniki: waloryzacji warunków przyrodniczych do produkcji rolnej, społecznienia rolnictwa i waloryzacji warunków do uprawiania turystyki i rekreacji. Wskaźniki te wyliczono w różnych wersjach, natomiast na potrzeby typologii gmin wykorzystano te, które w najwłaściwszy sposób /ocena własna autorów/ ujmowały daną cechę. Pozostałe ilustrują możliwości różnorodnego przedstawiania wybranych cech obszarów rolniczych. Zróżnicowanie obszaru województwa ze względu na każdą z wyżej wymienionych cech przedstawiają ryc. 9-11.

Poszczególne cechy w stosunku do siebie pozostają w porządku hierarchicznym. Za cechę nadrzędną uznano stopień społecznienia rolnictwa. Pozwoliło to na wyodrębnienie w województwie dwóch regionów: zachodniego z przewagą sektora społecznionego i wschodniego z dominacją gospodarki chłopskiej⁴. Pozostałe dwa kryteria pozwoliły na wyodrębnienie gmin charakteryzujących się bardziej lub mniej korzystnymi warunkami do produkcji rolnej oraz szczególnymi walorami turystyczno-rekreacyjnymi.

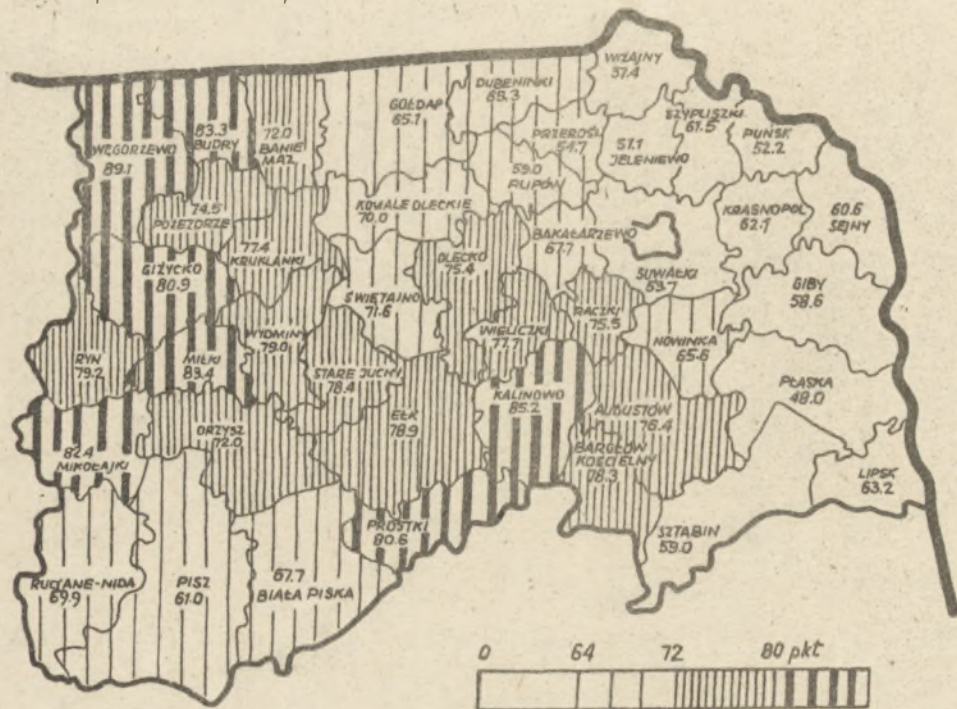
W efekcie każda gmina opisana jednocześnie trzema wyżej wymienionymi wskaźnikami zaliczona została do określonego typu agrarnego /tab. 13 i ryc. 12/. Typ agrarny wyznaczony został zespołem cech o zbliżonym charakterze, predysponujących gminę

⁴ Graniczne wartości wskaźników przyjętych w typologii podano w części metodycznej opracowania.

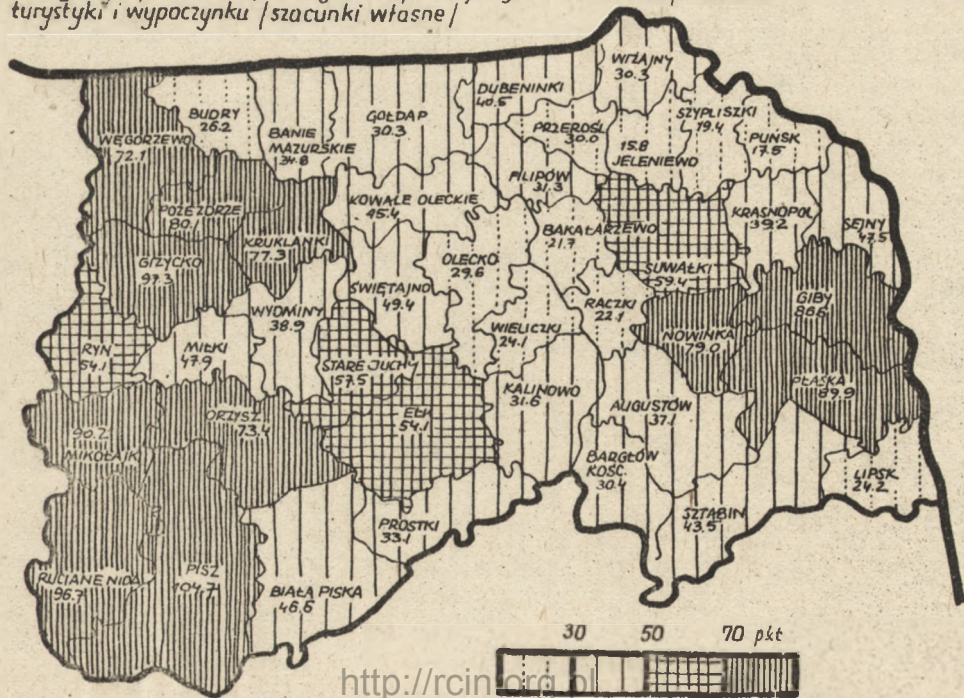
Ryc. 9 Stopień uspołecznienia użytków rolnych z uwzględnieniem zróżnicowania form uspołecznienia

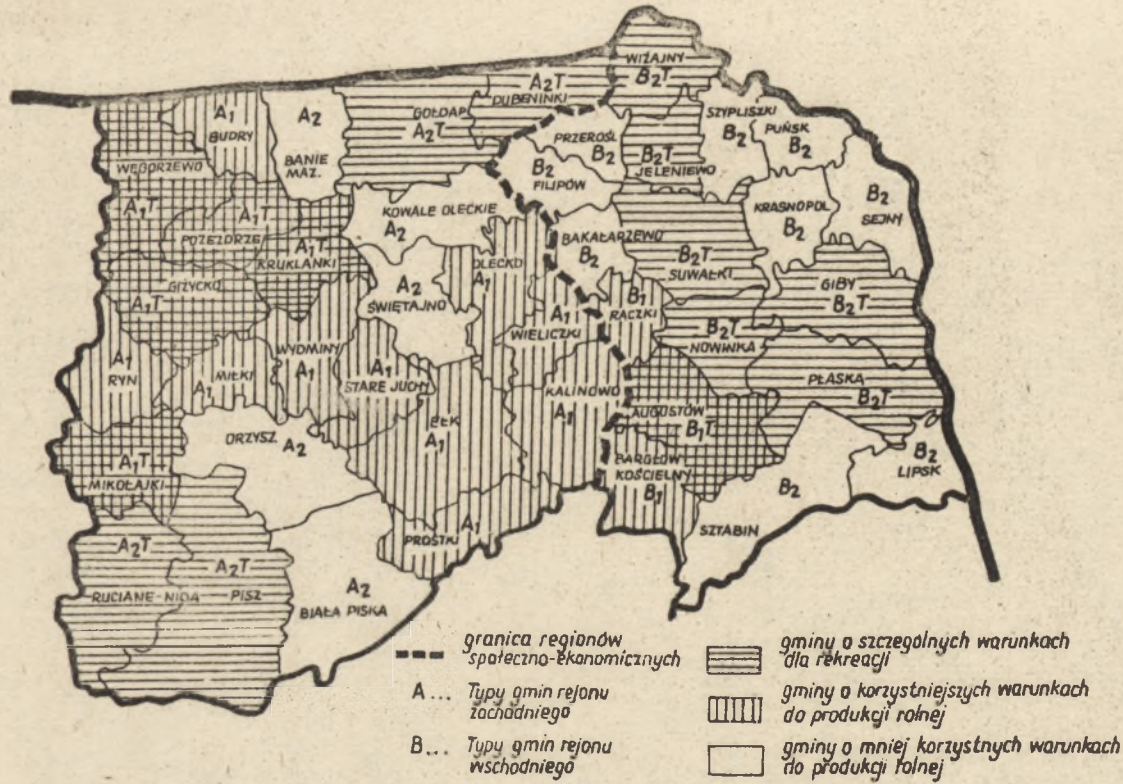

Ryc. 10 Skorygowana waloryzacja warunków przyrodniczych do produkcji rolnej
/szacunki własne/

Ryc.11 Waloryzacja przestrzeni pod względem potencjalnych możliwości uprawiania turystyki i wypoczynku /szacunki własne/

RYC.12 REJONIZACJA AGRARNA WOJ. SUWAŁSKIEGO

<http://rcin.org.pl>

do przyjęcia określonego modelu organizacji rolnictwa. Wyodrębnienie typów agrarnych gmin nie stanowiło jedynie zabiegu systematyzującego przestrzeń rolniczą województwa, lecz miało głównie na celu ułatwienie przyporządkowania gminom określonego modelu /wzorca/ organizacji produkcji rolnej.

Ze względu m.in. na niedoskonałość miar statystycznych typologia gmin ustalona według przyjętych cech została zweryfikowana z zastosowaniem kryteriów uzupełniających. Chodzi tu o gminę Orzysz, która mimo wysokiego wskaźnika waloryzacji terenów dla turystyki i rekreacji została zaliczona do gmin pozbawionych tych walorów. Duże przestrzenie leśne i wodne tej gminy nie są bowiem dostępne nie tylko dla celów turystyczno-rekreacyjnych lecz i gospodarczych. Z kolei gminy Gołdap, Dubeninki w regionie zachodnim i Suwałki, Wiżajny, Jeleniewo w regionie wschodnim zaliczono do grupy gmin turystycznych mimo niższego, od przyjętej wartości granicznej, wskaźnika waloryzacji tych warunków. Zdecydowały o tym takie względy jak możliwości uprawiania sportów zimowych /głównie Gołdap/ oraz duże walory krajobrazowe.

4.2. Typy agrarne gmin w regionie zachodnim

Wyodrębniony z zastosowaniem wyżej przedstawionego kryterium region zachodni obejmuje większość /24/ gmin województwa suwalskiego, 63,3% powierzchni ogólnej i 62,3% powierzchni użytków rolnych /tab. 14/. Udział gospodarki uspołecznionej w strukturze władania ziemią wynosi 61% /wobec nieco ponad 12% w regionie wschodnim/. W sektorze tym przeważają wyżej zorganizowane formy upaństwowione, głównie PGR /wskaźnik przewagi form uspołecznienia tab. 10b/. Istnienie trwalszych form uspołecznionego rolnictwa stanowi przesłankę dla dalszej jego ekspansji i dominacji. Sprzyjać temu powinny także korzystniejsze warunki do produkcji rolnej. Skorygowany wskaźnik waloryzacji warunków przyrodniczych do produkcji rolnej jest w regionie zachodnim o ok. 10% wyższy od średniej wojewódzkiej i wynosi 75,7 pkt /tab. 11b/.

Przeciwnie kształtuje się sytuacja demograficzna regionu zachodniego w porównaniu ze wschodnim. Przejawia się to m.in. niższym wskaźnikiem zatrudnienia na 100 ha UR i wyższym ujemnym

wskaźnikiem migracji, sięgającym średnio w roku - 3%. Wyższy jest natomiast wskaźnik udziału roczników młodych w strukturze wieku ludności, co w pewnym stopniu niweluje ogólnie mniej korzystną sytuację demograficzną regionu /tab. 15/.

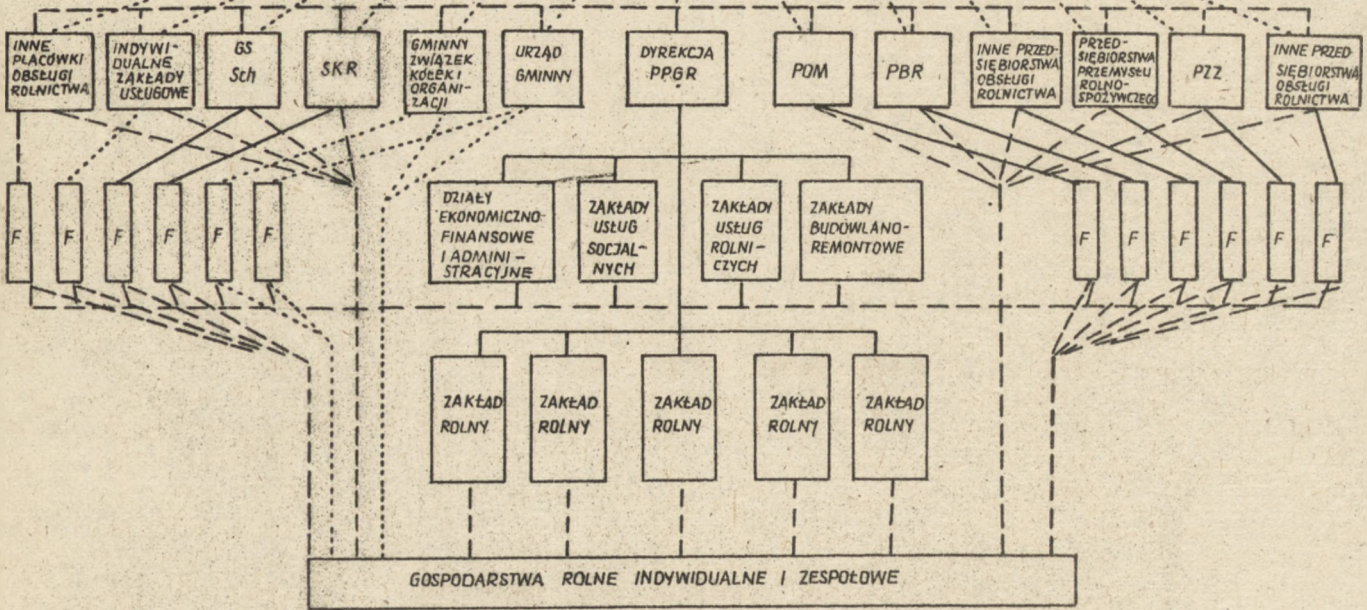
Szczególne walory turystyczno-rekreacyjne ma dziewięć gmin regionu zachodniego. Ogólny wskaźnik waloryzacji tej cechy wynosi 57 pkt i jest znacznie wyższy od średniego dla województwa /tab. 12b/.

Funkcje koordynacyjne rozwoju rolnictwa w gminach winna spełniać przede wszystkim Gminna Rada Narodowa, zwłaszcza jej komisja rolna. W gminach o względnej równowadze międzysektorowej /niewielka przewaga sektora uspołecznionego/, funkcję koordynacyjną winny spełniać łącznie z GRN także Gminne Związki Kółek i Organizacji Rolniczych. Wynika to z proponowanych rozwiązań w zakresie międzysektorowej współpracy produkcyjno-usługowej. Podział kompetencji w tym zakresie między wymienionymi organami winien być dość wyraźny. Rola GZK i OR winna polegać głównie na koordynacji zamierzeń w dziedzinie inwestycji dotyczących usług produkcyjnych /warsztaty, bazy usług itp./. Chodzi o uniknięcie wspomnianego już zjawiska dublowania tego typu placówek. Gminne Rady Narodowe zajmowałyby się pozostałymi sferami, zwłaszcza obsługą ludności wiejskiej i ruchu turystycznego /w gminach o tym charakterze/. Ogólny schemat organizacji i funkcjonowania rolnictwa w gminach regionu zachodniego przedstawia ryc. 13 i uzupełniająco ryc. 5 i 6.

Syntetyczna charakterystyka oraz rozwiązania w zakresie rolnictwa w poszczególnych typach agrarnych gmin w regionie zachodnim przedstawiają się następująco:

Typ A1 /gminy: Budry, Ełk, Kalinowo, Miłki, Olecko, Prostki, Ryn, Stare Juchy, Wieliczki, Wydminy/. W większości tych gmin dominuje gospodarka uspołeczniona. Jednocześnie gminy te charakteryzują się korzystniejszymi warunkami do produkcji rolnej. Duża siła produkcyjno-ekonomiczna gospodarstw rolnych wzrastać będzie wraz z procesami koncentracji ziemi oraz poziomem zainwestowania w rolnictwie. Umożliwi to rozwój intensywnych kierunków produkcji rolnej, przy czym ze względu na specyfikę poszczególnych sektorów nastąpi tu pewne zróżnicowanie. W gospodarstwach chłopskich dotyczyć to będzie specjalizacji w takich gałęziach

GMINNA RADA NARODOWA, ZRZESZENIA I ORGANIZACJE WOJEWÓDZKIE

- WSPÓŁZALEŻNOŚĆ ORGANIZACYJNA I PRODUKCYJNA
- ZWIĄZKI PARTNERSKIE (KOOPERACJA I OBSŁUGA)
- - - - - NADZÓR, KOORDYNACJA, DORADZTWO
- F FILIE, EKSPOZYTURY, ODDZIAŁY TERENOWE

RYC.13 ORGANIZACJA ROLNICTWA (W TYM PPGR) I USŁUG W REJONIE

jak okopowe /szczególnie buraki cukrowe/ czy chów bydła mlecznego, w gospodarstwach uspołecznionych zaś uprawy pszenicy, rzepaku, kukurydzy na zielonkę oraz tuczu trzody chlewnej. Ewolucyjny charakter przemian związanych z przepływem ziemi z sektora indywidualnego do państwowego, powiązany będzie z korzystnymi zmianami w strukturze obszarowej gospodarstw chłopskich oraz w ukształtowaniu rozłogu gospodarstw wielkoobszarowych.

Typ A1T /gminy: Giżycko, Kruklanki, Mikołajki, Pozezdrze, Węgorzewo/. Dominuje tu gospodarka uspołeczniiona lub występuje względna równowaga międzysektorowa /Kruklanki, Pozezdrze/. Istnieją tu korzystniejsze warunki do produkcji rolnej oraz potencjalnie duże walory turystyczno-rekreacyjne. Względna równowaga międzysektorowa /w dwu wyżej wymienionych gminach/ stanowi o potrzebie świadczenia usług produkcyjnych dla gospodarstw chłopskich zarówno przez SKR, jak i uzupełniająco przez PGR /pośredni model A_p /. Duży udział terenów o walorach turystyczno-rekreacyjnych zmusza całe rolnictwo do ograniczeń w zakresie niektórych technologii produkcji /głównie technologii bezściółkowych/. Koniecznym będzie stosowanie stref ochronnych dla zabezpieczenia wód i terenów leśnych przed degradacją. Szczególnie korzystne warunki do produkcji rolnej występują w gminach Giżycki i Węgorzewo. W gminach tych jednocześnie występować będzie konkurencja między turystyką a rolnictwem. Zaopatrzenie produkcyjne i zbytnie produktów rolnych oraz obsługa ludności realizowane będą głównie przez spółdzielczość wiejską /GS/. Wiejska sieć osadnicza kształtować się będzie głównie w oparciu o osiedla PGR i większe jednostki osadnicze. Osadnictwo chłopskie rozwijać się będzie w zabudowie zwartej /procesy komasacji i wymiany ziemi/. Stymulowany przepływ ziemi między sektorami prowadzić będzie do korzystnego ukształtowania rozłogów gospodarstw uspołecznionych i poprawy struktury gospodarstw chłopskich m.in. przez systematyczny wzrost ich wielkości. W pobliżu miast utrzymywać się będzie gospodarka dwuzawodowa, a właściciele - z reguły małych - gospodarstw tworzyć mogą uzupełniające ogniwo usług bytowych i niektórych produkcyjnych na wsi.

Typ A2 /gminy: Biała Piska, Banie Mazurskie, Kowale Oleckie, Orzysz, Świątajno/. Gorsze potencjalne warunki do produkcji rolnej wynikają tu z niższej jakości gleb /Biała Piska/ bądź mniej

korzystnych warunków agroklimatycznych i rzeźby terenu /pozostałe gminy/. Gorsze warunki do produkcji rolnej wskazują na konieczność preferowania mniej intensywnych gałęzi produkcji, takich jak uprawa mniej wymagających gatunków zbóż czy hodowla owiec i bydła w produkcji zwierzęcej. System obsługi produkcyjnej rolnictwa i obsługi bytowej mieszkańców wsi, sieć osadnicza oraz ewolucja struktury agrarnej, kształtować się będą w sposób charakterystyczny dla terenów o dominacji sektora społecznego. Na tych samych zasadach oparty będzie system koordynacji rozwoju rolnictwa w gminach.

Typ A2T /gminy: Gołdap, Dubeninki, Pisz, Ruciane-Nida/. Niekorzystne warunki do produkcji rolnej ze względu na niższą wartość gleb /Pisz, Ruciane-Nida/ oraz gorsze warunki agroklimatyczne i konfigurację terenu /Gołdap, Dubeninki i Kowale Oleckie/, powodują ograniczenia w zakresie intensywności produkcji /preferencja w uprawie zbóż, niektórych roślin pastewnych i chowu owiec oraz bydła/. Walory turystyczno-rekreacyjne gmin wynikają z wielkości obszarów wodno-leśnych oraz stopnia zainwestowania w urządzenia obsługi ruchu turystycznego /Pisz, Ruciane-Nida/. W pozostałych gminach /Gołdap, Dubeninki/ o walorach rekreacyjnych decydują też korzystne warunki dla uprawiania sportów zimowych /bogata rzeźba, ciekawe krajobrazy/. Na terenach tych konieczne są ograniczenia technologii produkcji rolnej. Duża przepuszczalność gleb zmniejsza możliwości absorpcji szkodliwych substancji pochodzących z zabiegów chemicznych czy gnojowicowania. Najlepsze efekty można uzyskać stosując zasady tzw. rolnictwa organicznego. System usług produkcyjnych i bytowych, kształtowanie się sieci osadniczej oraz przemiany struktury agrarnej - takie jak dla terenów o dominacji sektora społecznego.

4.3. Typy agrarne gmin w regionie wschodnim

Cechą charakterystyczną organizacji i funkcjonowania rolnictwa w regionie wschodnim jest ukierunkowanie zarówno administracji rolnej, jak i jednostek obsługi na potrzeby i specyfikę gospodarstw chłopskich, które w większości gmin dominują pod względem obszaru nad gospodarką społeczną.

Jednostką koordynującą funkcje rolnicze gminy winny być

organy przedstawicielskie rad narodowych ze znaczącym udziałem Gminnych Związków Kółek i Organizacji Rolniczych.

Rolnictwo uspołecznione, z dużym udziałem form typu RSP i SKR, ze względu na swój potencjał, nie będzie w stanie na szerszą skalę podjąć się funkcji obsługi gospodarstw chłopskich. Nie wyklucza to jednak istnienia różnych form współpracy międzysektorowej, m.in. kooperacji produkcyjnej /schemat organizacji rolnictwa w gminie obrazuje ryc. 13 oraz uzupełniająco ryc. 6/. W stosunku do regionu zachodniego różnica polega tu głównie na braku w PGR zakładów obsługi gospodarstw chłopskich.

Określony dominacją sektora chłopskiego układ sektorowy rolnictwa rzutować będzie nie tylko na organizację administracji rolnej i usług dla rolnictwa, lecz także na kształtowanie się wiejskiej sieci osadniczej.

Biorąc pod uwagę całokształt warunków przyrodniczo-ekonomicznych, a także rzeczywiste i potencjalne walory turystyczno-wypoczynkowe, wyodrębniono cztery typy agrarne.

Typ B1 /gminy: Bargłów i Raczki/. Wyższa potencjalna produktywność ziemi, określona wysoką oceną środowiska przyrodniczego, wskazuje na możliwość prowadzenia bardziej intensywnej produkcji roślinnej i zwierzęcej. Chodzi przede wszystkim o preferowanie uprawy roślin przemysłowych, intensywnych gatunków zbóż oraz chowu bydła mlecznego i trzody chlewnej. W sektorze uspołecznionym, ze względu na niskie wskaźniki zatrudnienia, mogą wystąpić pewne trudności zwłaszcza z uprawą buraków cukrowych. Przepływ ziemi chłopskiej z gospodarstw prowadzonych przez rolników w podeszłym wieku i nie posiadających następców do gospodarstw potencjalnie rozwojowych doprowadzić winien do wzrostu średniej wielkości gospodarstw. Obsługa produkcyjna gospodarstw chłopskich realizowana będzie głównie przez SKR. Rola PGR w tym względzie ograniczona będzie głównie do gospodarstw chłopskich znajdujących się w bezpośrednim zasięgu ich działania /model B/. Zaopatrzenie i zbyt produkcji rolnej realizowane będą głównie przez spółdzielczość wiejską /GS/, przy czym spółdzielczość ta winna rozszerzać swą działalność o usługi remontowo-budowlane, komunalne oraz bytowe dla ludności wiejskiej. Dominujący wpływ gospodarki chłopskiej uwidoczni się także w organizacji osadnictwa wiejskiego /model B/: wzrośnie liczba

mniejszych miejscowości i zabudowy samotniczej przy jednoczesnym wzroście miejscowości największych.

Typ B1T /gmina Augustów/. Mimo nieosiągnięcia przez gminę Augustów granicznej wielkości wskaźnika waloryzacji przestrzeni turystyczno-rekreacyjnej /1,15 pkt/, zaliczono ją do gmin o tym charakterze, gdyż ma ona dobre wyposażenie w obiekty obsługi ruchu turystycznego. Skupienie działalności turystyczno-rekreacyjnej na stosunkowo mniejszej - niż w innych gminach turystycznych - przestrzeni nie stwarza tak drastycznych wymagań, zwłaszcza gdy chodzi o chemizację rolnictwa /poza stosowaniem niezbędnych stref ochronnych/. Wyklucza się jednak stosowanie technologii bezściółkowych przy braku urządzeń do neutralizacji i uzdatniania odchodów zwierzęcych zwłaszcza w przypadku trzody chlewnej. Przemiany strukturalne w gospodarce chłopskiej prowadzić będą do polaryzacji struktury agrarnej. Obok przepływu ziemi do gospodarstw prężniejszych ekonomicznie i większych, zwłaszcza wokół Augustowa, utrzyma się grupa gospodarstw mniejszych o charakterze dwuzawodowym. Grupa tych gospodarstw posiadać będzie potencjalne warunki do obsługi ruchu turystycznego /wczasy wiejskie, dodatkowe zatrudnienie w usługach turystycznych/. Obsługa wsi i rolnictwa realizowana będzie na zasadach charakterystycznych dla rejonów o dominacji gospodarki indywidualnej. Spółdzielczość wiejska rozwinie ponadto pewne formy obsługi ruchu turystycznego. Kształtowanie sieci osadniczej zachodzić będzie pod wpływem ewolucji struktury agrarnej gospodarstw chłopskich przy jednoczesnym budownictwie ośrodków rekreacyjnych.

Typ B2 /gminy: Bakałarzewo, Filipów, Lipsk, Krasnopol, Przerośl, Puńsk, Sejny, Sztabin, Szypliszki/. Niska jakość rolniczej przestrzeni produkcyjnej wynikająca ze słabszych gleb, szczególnie niekorzystnego agroklimatu i rzeźby terenu uniemożliwia większy rozwój gospodarki rolnej, zwłaszcza bez niezbędnego, lepszego wyposażenia w maszyny i inne przemysłowe środki produkcji. Niezbędna jest także specjalizacja zarówno gospodarstw chłopskich jak i uspołecznionych w gałęziach o wymaganiach przystosowanych do warunków przyrodniczo-ekonomicznych omawianych gmin /hodowla owiec, uprawa tytoniu oraz ziemniaków, zwłaszcza sadzeniaków/. W strukturze agrarnej przewidywać należy

polaryzację wielkości gospodarstw chłopskich w gminach z większymi ośrodkami miejskimi i pewne zmniejszanie zróżnicowania ich wielkości w pozostałych na skutek powiększania obszarów gospodarstw mniejszych, 3-5 hektarowych/. Dla zwiększenia potencjału ekonomicznego gospodarstw tego regionu winno się tworzyć we wsiach drobne zakłady wytwórcze o nakładczym charakterze produkcji. Obsługa wsi i rolnictwa winna być prowadzona głównie w oparciu o spółdzielczość wiejską /GS, SKR/ przy niewielkim udziale przedsiębiorstw PGR. Osadnictwo wiejskie będzie miało charakter typowy dla rejonów o dominacji gospodarki indywidualnej.

Typ B2T /gminy: Giby, Jeleniewo, Nowinka, Płaska, Suwałki, . Wizałny/. Niska jakość rolniczej przestrzeni produkcyjnej i rozwój trwałych użytków zielonych stwarzają korzystne warunki dla chowu bydła i owiec. Wysoka waloryzacja terenów turystyczno-rekreacyjnych wynika z dużego udziału terenów leśnych, w mniejszym stopniu wód śródlądowych. Występujące tu niewielkie zainwestowanie w urządzenia rekreacyjne oznacza preferencje dla szczególnych form turystyki i rekreacji /turystyka wędrówkowa/. Utrzymanie walorów krajobrazowych wymaga ograniczania chemizacji i gnojowicowania, w związku z czym szczególnie pożądane byłoby formy rolnictwa organicznego. Zmiany strukturalne w rolnictwie indywidualnym polegać będą na zmniejszeniu zróżnicowania wielkości gospodarstw /przepływ ziemi z gospodarstw słabszych do silniejszych ekonomicznie, przy zaniku dużej części tych pierwszych/. Pewna grupa małych gospodarstw może funkcjonować w oparciu o obsługę ruchu turystycznego /wczasy wiejskie, dodatkowe zatrudnienie w usługach turystycznych/. Obsługa produkcyjna rolnictwa i obsługa bytowa ludności realizowana będzie przez spółdzielczość wiejską /GS, SKR/. System osadnictwa wiejskiego będzie taki jak dla terenów z dominacją gospodarki chłopskiej, przy czym ze względu na duże obszary leśne, rozdrobieniu miejscowości towarzyszyć będzie znaczne ich rozproszenie.

5. ZAKOŃCZENIE

We wstępnej części opracowania przedstawiono cele i zadania jakim ma ono służyć. Zadne opracowanie, choćby najdoskonalsze, nie zapewnia jednak realizacji najbardziej nawet zasadnych celów. Zależy to bowiem od warunków /otaczającej rzeczywistości/ w jakich funkcjonuje dana jednostka, region czy województwo oraz od ludzi wprowadzających w życie określone rozwiązania. Ci ostatni winni uświadamiać sobie ku czemu dążą, co i w jaki sposób chcą osiągnąć. Na pytania te starano się odpowiedzieć w niniejszym opracowaniu kreśląc pewne perspektywiczne rozwiązania, które zdaniem autorów są właściwe w danych warunkach. Byłoby jednakże przesadą twierdzenie, że są to rozwiązania jedyne i najlepsze. Za takie można by je poczytywać przy spełnieniu określonych warunków. Ilość tychże jest jednak tak znaczna, że trudno je wszystkie wymienić czy nawet przewidzieć. Najważniejsze z nich starano się w pracy przedstawić określając ich stan obecny i zachodzące, przewidywane czy konieczne kierunki zmian.

Proponowane rozwiązania są wynikiem badań czynionych przy realizacji danego, konkretnego tematu a także doświadczeń i przemyśleń zebranych z wielu lat i wielu opracowań dotyczących podobnych zagadnień. Stąd może znajdują się tu propozycje wykraczające poza powszechnie stosowane rozwiązania. Dotyczy to zarówno sposobów wyceny stanu istniejącego /warunków naturalnych, stopnia uspołecznienia, walorów turystyczno-rekreacyjnych/ jak też zależnych wyłącznie od człowieka rozwiązań w zakresie systemów organizacyjnych, zarządzania, obsługi itp. Wydawało się to konieczne, bowiem w obrębie tych ostatnich nagromadziło się szczególnie dużo nieprawidłowości czyniących istniejącą rzeczywistość nielogiczną, nieekonomiczną i mało sprawną. W odniesieniu do województwa suwalskiego potęgowane to było nieadekwatną i niesprawiedliwą oceną warunków w jakich realizowana jest tam produkcja rolnicza.

Zgłoszone, niekonwencjonalne propozycje rozwiązań mogą w początkowej fazie utrudniać wprowadzenie ich w życie. Wystąpią bowiem liczne przeszkody wynikające z inercji, wygodnictwa, konserwatyizmu, obaw itp. Należy je jednak przewyciężyć. Warunki ku temu stwarza m.in. realizowana obecnie reforma gospodar-

cza. Celowym byłoby - pod osłoną jej zasad i postanowień - uczynić z województwa suwalskiego swoisty poligon doświadczalny, na którym w praktyce dokonałoby się weryfikacji teoretycznych rozwiązań i założeń. Istniejąca od lat dobra współpraca władz tego województwa z przedstawicielami nauki stwarza ku temu dodatkowe możliwości. Byłoby to w sumie korzystne zarówno dla praktyki jak i nauki, a zatem i dla społeczeństwa. Służyłoby sprawie wprowadzania nowych, lepszych rozwiązań do ważnego działu gospodarki narodowej a w konsekwencji do poprawy stanu wyżywienia narodu.

Literatura

- Benko M., 1972, Projekt sieci osadnictwa wiejskiego w Polsce, w: Problemy i perspektywy budownictwa wiejskiego w Polsce. PWRiL, Warszawa.
- Chilczuk M., Siemiński J., 1974, Przekształcenia osadnictwa wiejskiego w Polsce. PWN, Warszawa.
- Kachniarz T., 1975, Kierunki i zasady przestrzennego zagospodarowania. PWN, Warszawa.
- Kostrowicki J., 1979, Organizacja przestrzenna obszarów wiejskich, Biuletyn KPZK PAN, z. 101.
- Lachert Z., 1975, Metody badawcze obszarów rolnych dla potrzeb planowania przestrzennego, Zeszyty Naukowe AR w Warszawie, Seria Ekonomia i Organizacja Rolnictwa nr 19.
- Manteuffel R., 1976, Wielkość gospodarstwa i przedsiębiorstwa, LSW, Warszawa.
- 1978, Przyczynek do zagadnień rejonizacji produkcji rolnej w Polsce, Biuletyn KPZK PAN, z. 100.
- Moskal S., 1978, Migracja z rolnictwa a przemiany struktury 'agrarniej, Wieś i Rolnictwo nr 3.
- Otoliński E., 1977, Organizacja przedsiębiorstwa rolniczego i jej projektowanie. PWRiL, Warszawa.
- Plan przestrzennego zagospodarowania kraju do roku 1990, 1974, Biuletyn KPZK PAN, z. 85.
- Stasiak A., 1979, Planowanie przestrzenne obszarów wiejskich w Polsce, Biuletyn KPZK PAN, z. 101.
- 1982, Wybrane problemy zagospodarowania przestrzennego wsi polskiej, Miasto Nr 5.
- Wilamowski B., 1971, Podstawy oceny i analizy działalności gospodarstw państwowych. PWRiL, Warszawa.
- 1972, Rolnictwo Polski północno-wschodniej. PWRiL, Warszawa.
- 1974, Le renouvellement de l'agriculture et de l'aménagement spatial sur les territoires du Nord-Est de la Pologne, Geographia Polonica vol. 29.

SPIS TABEL

1. Ogólna charakterystyka województwa	82
2. Rozproszenie sieci osadniczej i sytuacja demograficzna województwa suwalskiego	84
3. Struktura użytkowania ziemi w województwie suwalskim	86
4. Władanie ziemią w województwie suwalskim według powierzchni użytków rolnych.....	88
5. Zmiany struktury władania ziemią w województwie suwalskim w latach 1975-1980	91
6. Wybrane dane charakteryzujące PGR podległe ZP PGR w Suwałkach w 1980 r.	92
7. Wybrane dane charakteryzujące RSP w województwie suwalskim w latach 1978-1980	93
8. Wybrane dane charakteryzujące gospodarstwa indywidualne województwa suwalskiego w 1980 r.	94
9. Program wyposażenia różnych typów miejscowości w urządzenia obsługi i infrastrukturę techniczną do 2000 r.	95
10a. Stopień uspołecznienia rolnictwa wg gmin	97
10b. Stopień uspołecznienia rolnictwa wg typów agrarnych gmin ...	99
11a. Waloryzacja warunków przyrodniczych do produkcji rolnej ...	100
11b. Waloryzacja warunków przyrodniczych do produkcji rolnej wg typów agrarnych gmin	101
12a. Waloryzacja warunków przyrodniczych dla rekreacji.....	102
12b. Waloryzacja warunków przyrodniczych dla rekreacji wg typów agrarnych gmin	104
13. Zestawienie typów agrarnych gmin	105
14. Użytkowanie ziemi i charakterystyka gospodarstw indywidualnych według typów agrarnych gmin	106
15. Charakterystyka demograficzna typów agrarnych gmin	107

Tabela 1. Ogólna charakterystyka województwa

Lp.	Gmina /miasto /	Powierzchnia ogółem w tys. ha	L. powierzeni województwa	L u d n o ś ć			Liczba miejscowości	Przeciętna liczba ludności w 1 miejscowości	
				Ogółem	/na 1 km ²	% ludności województwa			% ludności utrzymującej się z rolnictwa
1	Augustów	26,7	2,55	7801	29,2	1,87	86,9	43	214
2	Bakalarzewo	13,8	1,32	3596	26,1	0,86	84,76	40	99
3	Banie Mazurskie	20,5	1,95	4916	24,0	1,18	71,9	57	234
4	Bargłów Kościelny	18,9	1,79	6721	35,8	1,62	90,6	37	220
5	Biała Piska	41,7	3,98	9170	22,0	2,20	57,0	64	200
6	Budny	17,5	1,67	3974	22,7	0,95	71,7	34	226
7	Dubeninki	20,5	1,95	3971	19,4	0,95	64,1	47	150
8	Erk	38,0	3,62	11050	29,1	2,66	53,7	83	151
9	Filipów	15,0	1,43	4849	32,3	1,17	75,1	28	196
10	Giby	32,4	3,09	7383	10,4	0,81	63,2	54	156
11	Giżycko	28,0	2,76	7324	25,3	1,76	54,9	43	337
12	Goldap	34,4	3,28	6198	18,0	1,49	76,1	71	140
13	Jeleniewo	14,7	1,40	3884	26,4	0,93	79,3	34	119
14	Kalinowo	28,5	2,72	7577	26,6	1,82	75,9	54	151
15	Kowale Oleckie	25,2	2,40	6249	24,8	1,50	53,1	46	228
16	Krasnopol	17,5	1,67	5050	28,9	1,21	77,5	43	137
17	Kruklanki	20,1	1,92	2917	14,5	0,70	56,9	27	240
18	Lipsk	17,8	1,69	5662	32,0	1,36	79,3	31	205
19	Mikołajki	24,8	2,36	5075	20,5	1,22	76,6	35	266
20	Międzyki	16,9	1,61	4120	24,4	0,99	68,3	24	270
21	Nowinka	20,4	1,94	3259	16,0	0,78	67,6	35	121
22	Olecko	25,6	2,44	6815	26,6	1,64	65,7	48	185
23	Orzysz	35,6	3,39	4641	13,0	1,11	60,4	40	162
24	Pisz	62,4	5,95	7706	12,3	1,85	56,7	62	200
25	Pińska	37,3	3,56	2901	7,8	0,70	48,4	33	195
26	Pozezdrze	17,7	1,69	3917	22,1	0,94	61,3	23	304
27	Prostki	23,1	2,20	7949	34,4	1,91	55,4	44	222
28	Przerośl	12,4	1,18	3413	27,5	0,82	82,2	24	150
29	Puńsk	13,8	1,32	4606	33,4	1,11	78,9	32	150
30	Raczkі	13,1	1,25	6100	46,6	1,47	71,1	33	193

31	Ruciane Nida	34,3	3,27	3933	11,5	0,95	34,6	46	212
32	Ryn	21,0	2,00	3920	18,7	0,94	67,4	36	226
33	Sejny	21,5	2,05	5131	23,9	1,23	83,3	53	115
34	Stare Juchy	19,7	1,88	4719	24,0	1,13	62,6	29	175
35	Suwałki	28,5	2,72	8188	28,7	1,97	55,8	57	178
36	Sztabin	36,8	3,52	6499	17,6	1,56	81,5	52	174
37	Szypliszki	16,6	1,58	4847	29,2	1,16	81,3	57	93
38	Świątajno	21,8	2,08	4434	20,3	1,07	68,4	36	173
39	Węgorzewo	33,0	3,14	7021	21,3	1,69	67,6	61	184
40	Wieliczki	14,5	1,38	4375	30,2	1,05	65,2	32	179
41	Wiżajny	19,0	1,81	5308	27,9	1,28	83,9	59	112
42	Wydminy	23,0	2,19	7372	32,1	1,77	54,9	36	383
Razem /gminy/		1024,8	97,70	230541	22,5	55,39	67,8	1823	177
1	Augustów	8,0	0,77	23575	294,7	5,66	9,1	1	
2	Biała Piska	0,3	0,03	3516	1172,0	0,84	28,8	1	
3	Elk	2,0	0,19	35800	1790,0	8,60	7,8	1	
4	Giżycko	1,4	0,13	22801	1577,2	5,48	4,7	1	
5	Gołdap	1,7	0,16	10061	591,8	2,42	12,6	1	
6	Mikołajki	0,9	0,09	2984	331,6	0,74	16,2	1	
7	Olecko	1,1	0,10	10840	985,5	2,60	14,7	1	
8	Orzysz	0,8	0,08	5002	625,3	1,20	11,7	1	
9	Pisz	0,8	0,08	15042	1880,3	3,61	10,8	1	
10	Ruciane Nida	1,7	0,16	4247	249,8	1,02	4,1	1	
11	Ryn	0,1	0,01	2333	2333,0	0,56	19,0	1	
12	Sejny	0,5	0,05	4247	849,4	1,02	22,8	1	
13	Suwałki	3,7	0,35	35871	969,5	8,62	8,5	1	
14	Węgorzewo	1,1	0,10	9330	848,2	2,24	15,2	1	
Razem /miasta/		24,1	2,30	185649	770,3	44,61	10,3	14	
Razem woj. suwalskiej		1049,0	3,35a	416190	39,7	1,19 ^b	41,3	1837	

a - % powierzchni kraju ; b - % ludności kraju

Źródła: Dane o powierzchni- czerwcowy spis rolny 1980 r ; dane o ludności - NSP z 7.XII 1978 r.

Liczba sołectw i miejscowości- wykaz miejscowości i symboli terytorialnych jednostek administracyjnych woj. suwalskiego- WUS Suwałki, 30 sierpień 1979 r.

Tabela 2. Rozproszenie sieci osadniczej i sytuacja demograficzna
woj. suwalskiego /stan w 1978 r/

Lp.	Gmina/ miasto/	Średnia powierzchnia przypadająca na 1 miejscowość		Przyrost naturalny /w ‰/oo /	Saldo migracji	
		Ogółem /km ² /	użytki rolne		osoby	‰
1	Augustów	6,21	3,75	5,8	-173	- 2,2
2	Bakalarzewo	3,44	2,62	6,6	- 84	- 2,3
3	Banie Mazurskie	3,60	2,17	9,9	- 61	- 1,2
4	Bnrgłów Kościelny	5,07	3,72	11,1	-108	- 1,6
5	Biała Piska	6,51	3,15	16,8	-160	- 1,8
6	Budry	5,15	3,61	10,8	-176	- 4,4
7	Dubeniki	4,37	2,27	17,6	- 78	- 2,0
8	Ekki	4,58	2,56	16,7	-377	- 3,4
9	Filipów	5,37	4,12	9,2	- 37	- 0,8
10	Giby	5,99	0,96	10,2	- 76	- 2,2
11	Giżycko	6,73	3,35	18,4	-213	- 2,9
12	Goldap	4,85	3,13	20,4	-264	- 4,3
13	Jeleniewo	4,33	3,18	8,3	- 85	- 2,2
14	Kalinowo	5,28	3,62	17,9	-381	- 5,0
15	Kowale Oleckie	5,47	2,89	13,8	-159	- 2,6
16	Krasnopol	4,07	2,69	7,2	-145	- 2,9
17	Kruklanki	7,44	2,47	18,2	- 50	- 1,7
18	Lipsk	5,74	3,75	5,7	+ 13	+ 0,2
19	Mikołajki	7,08	3,40	21,6	-119	- 2,4
20	Miłki	7,06	4,70	16,9	- 31	- 0,8
21	Nowinka	5,82	1,62	12,6	- 80	- 2,4
22	Olecko	5,33	3,72	16,9	-181	- 2,7
23	Orzysz	8,80	3,00	15,4	-130	- 2,8
24	Pisz	10,07	3,01	21,9	-173	- 2,2
25	Płaska	11,31	1,17	7,0	- 3	- 0,1
26	Pozezdrze	7,71	3,70	9,7	-105	- 2,7
27	Prostki	5,24	3,45	16,4	-264	- 3,3
28	Przerośl	5,16	3,73	7,2	- 71	- 2,1
29	Puńsk	4,32	3,47	10,5	+ 13	+ 0,3
30	Raczki	3,96	2,86	12,2	-101	- 1,7

31	Ruciane Nida	7,46	1,00	15,6	- 78	- 2,0
32	Ryn	5,83	3,46	9,8	- 39	- 1,0
33	Rejny	4,05	2,43	7,7	- 53	- 1,0
34	Stare Juchy	6,78	4,10	14,4	-176	- 3,7
35	Suwałki	5,01	2,68	16,3	-250	- 3,0
36	Sztabin	7,08	3,22	8,1	- 87	- 1,3
37	Szypłiszki	2,92	2,27	10,6	-139	- 2,9
38	Świątajno	6,06	3,50	14,0	-150	- 3,4
39	Węgorzewo	5,41	3,10	12,7	-213	- 3,0
40	Wieliczki	4,54	3,20	13,5	-181	- 4,1
41	Wiszajny	3,21	2,31	5,8	-125	- 2,4
42	Wydminy	6,39	4,06	14,5	-179	- 2,4
Średnia dla gmin		5,62	2,94	13,2	-5229	- 2,4
1	Augustów	x	x	15,9	+ 6	+ 0,0
2	Biała Piska	x	x	15,0	-47	- 1,3
3	Ełk	x	x	19,5	+334	+ 1,2
4	Giżycko	x	x	13,3	+387	+ 1,7
5	Gołdap	x	x	16,5	+111	+ 1,1
6	Mikołajki	x	x	9,7	-122	- 4,1
7	Olecko	x	x	12,0	+ 88	+ 0,8
8	Orzysz	x	x	18,4	- 79	- 1,6
9	Pisz	x	x	18,1	- 7	- 0,0
10	Ruciane Nida	x	x	12,3	+ 22	+ 0,5
11	Ryn	x	x	9,5	+ 14	+ 0,6
12	Rejny	x	x	14,1	- 55	- 1,3
13	Suwałki	x	x	14,8	+162	+ 4,5
14	Węgorzewo	x	x	8,6	+ 21	+ 0,2
Średnia dla miast		x	x	15,4	+2395	+ 1,3
Razem województwo		5,71	2,97	14,2	-3134	- 0,7

Źródło : Dane WUS w Suwałkach.

Tabela 3. Struktura użytkowania ziemi w woj. suwalskim
/stan w dniu 31 XII 1980 r./

Lp.	Gmina /miasto/	Ogółem		Użytki rolne			Lasy	Wody	Pozostałe grunty i nieużytki	
		% powierzchni gminy /miasta/	ha	grunty orze	sady	łąki				pastwiska
% powierzchni ogólnej UR										
1	Augustów	60,4	16128	61,8	0,1	28,1	9,0	31,4	1,9	6,3
2	Bakałarzewo	76,2	10497	77,7	0,5	6,8	15,0	12,6	3,0	8,2
3	Banie Mazur- skie	60,4	12394	58,2	0,0	15,7	26,0	30,6	1,4	7,6
4	Bargłów Kośc.	73,5	13779	67,8	0,7	32,4	9,1	13,9	5,5	7,1
5	Biała Piska	48,4	20177	66,4	0,0	17,7	15,8	44,7	0,6	6,3
6	Budry	70,2	12282	56,1	0,2	24,3	19,4	20,4	1,9	7,5
7	Dubenski	51,9	10656	61,3	0,0	20,1	18,6	38,6	2,6	6,9
8	Elek	55,9	21251	68,8	0,2	12,8	18,2	24,9	9,7	9,5
9	Filipów	76,8	11546	75,2	0,3	5,6	18,9	8,5	7,6	7,1
10	Giby	16,1	5204	76,9	0,0	16,3	6,8	77,8	2,9	3,2
11	Giżycko	49,7	14399	65,0	0,2	12,0	22,8	15,3	27,3	7,6
12	Goldap	64,6	22244	61,5	0,0	16,6	21,8	26,4	1,3	7,7
13	Jeleniewo	73,5	10822	74,1	0,4	6,3	19,1	14,6	4,9	7,0
14	Kalinowo	68,6	19566	72,2	0,1	11,8	15,9	18,4	4,4	8,6
15	Kowale Olec- kie	52,9	13315	67,4	0,1	12,6	19,9	35,7	3,2	8,2
16	Krasnopol	66,0	11553	72,5	0,3	17,2	10,0	20,8	6,2	7,0
17	Kruklanki	33,2	6669	60,9	0,3	15,7	23,1	53,1	8,1	5,6
18	Lipsk	65,4	11630	67,5	0,6	26,3	5,5	21,3	0,9	12,4
19	Mikołajki	48,1	11904	63,4	0,3	18,4	17,9	22,7	22,5	6,7
20	Młki	66,5	11274	66,9	0,1	14,7	18,3	14,7	11,0	7,7
21	Nowinka	27,9	5683	61,9	0,3	27,2	11,0	62,3	5,5	4,3
22	Olecko	69,7	17845	69,6	0,5	9,9	20,0	18,0	3,8	8,5
23	Orzysz	33,8	12000	60,2	0,2	23,1	16,5	50,8	7,5	7,9
24	Pisz	29,9	18653	46,2	0,1	37,2	16,5	44,4	20,1	5,6
25	Płaska	10,4	3868	59,2	0,1	28,4	12,3	81,3	2,8	5,4
26	Pozędrze	48,0	8512	61,2	0,2	14,5	24,1	26,8	17,8	7,4
27	Prostki	65,8	15161	63,8	0,1	15,1	20,9	22,6	3,5	8,1
28	Przerost	72,3	8954	75,1	0,5	8,7	15,6	14,9	5,0	7,8

29	Puńsk	80,2	11097	73,6	0,2	17,1	9,1	10,1	2,5	7,2
30	Raczkі	72,3	9442	80,6	0,7	4,2	14,5	20,0	0,7	7,0
31	Ruciane Nida	13,4	4590	46,6	0,8	29,4	23,2	71,3	8,3	6,8
32	Ryn	59,4	12469	60,3	0,1	17,9	21,7	22,9	11,1	6,6
33	Sejny	60,0	12883	72,9	0,4	16,8	9,9	27,3	6,7	6,0
34	Stare Juchy	60,4	11883	65,9	0,2	12,1	21,8	17,1	13,5	9,0
35	Suwałki	53,6	15287	82,2	0,4	7,0	10,4	29,5	9,9	7,0
36	Sztubin	45,4	15719	39,0	0,3	40,3	20,4	40,4	1,0	13,2
37	Szypłiszki	77,9	12966	69,8	0,5	13,5	16,2	12,8	2,2	7,1
38	Świątajno	57,7	12601	66,3	0,1	12,1	21,5	24,9	8,2	9,2
39	Węgorzewo	57,2	18889	57,5	0,4	15,1	27,0	16,1	18,7	8,0
40	Wieliczki	70,6	10254	68,9	0,1	13,3	17,7	21,3	1,0	7,1
41	Wiżajny	72,0	13646	70,2	0,3	11,5	18,0	16,6	4,5	6,9
42	Wydminy	63,6	14631	61,0	0,1	19,5	19,4	21,0	6,0	9,4
Razem gminy		52,2	535328	65,3	0,3	17,0	17,4	32,8	7,5	x
1	Augustów	29,3	2357	52,9	1,1	32,0	14,0	35,4	25,0	10,3
2	Biała Piska	57,1	185	73,3	1,6	13,0	14,1	9,6	1,5	31,8
3	Elk	31,6	622	62,5	3,7	9,2	24,6	4,1	22,2	42,1
4	Giżycko	21,6	300	47,3	10,7	19,0	23,0	8,0	26,2	44,2
5	Gołdap	44,6	770	69,1	-	12,2	18,7	24,1	10,9	20,4
6	Mikołajki	55,5	486	66,5	1,2	15,0	17,3	7,6	23,4	13,5
7	Olecko	44,8	481	66,1	0,2	9,6	24,1	2,4	22,2	30,6
8	Orzysz	34,0	272	57,7	-	33,1	9,2	14,7	0,8	50,5
9	Pisz	44,3	357	54,9	-	15,7	29,4	9,1	2,7	43,9
10	Ruciane Nida	10,0	171	79,9	-	10,5	17,6	50,0	28,0	12,0
11	Ryn	32,0	39	56,4	-	23,1	20,5	-	17,2	50,8
12	Sejny	70,3	316	63,0	1,9	22,8	12,3	3,3	6,2	20,2
13	Suwałki	74,0	2746	86,8	0,4	1,1	11,7	1,6	0,4	24,0
14	Węgorzewo	45,2	491	55,4	0,6	26,7	17,3	6,1	4,1	44,6
Razem miasta		39,8	9593	67,1	1,2	15,8	15,9	19,8	16,8	23,6
Ogółem województwo		52,0	544921	65,4	0,3	16,9	17,4	32,5	7,7	7,8

Źródło : dane Wojewódzkiego Biura Geodezji i Urzędzeń Terenów Rolnych w Suwałkach.

Tabela 4. Władanie ziemią w województwie suwalskim według powierzchni użytków rolnych /stan 31 XII 1980 r/

Lp.	Gmina /miasto/	Gospodarstwa państwowe podległe Mi-nisterstwu Rolnictwa		Rolnicze Spółdziel-nie pro-dukcyjne		Spółdziel-nie kółek rolniczych		Państwowy Fundusz Ziemi		Inne państ-wowe i spo-łeczne nie stanowiące gospodarstw rolnych		Razem gospo-darstwa us-polecznione		Gospodarstwa nie uspołecz-nione	
		ha	%	ha	%	ha	%	ha	%	ha	%	ha	%	ha	%
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
1	Augustów	-	-	150	0,9	1	0,0	66	0,4	646	4,1	863	5,4	15265	94,6
2	Bakałarzewo	354	3,4	-	-	77	0,7	707	6,8	54	0,5	1192	11,4	9005	88,6
3	Bonie Maz.	6785	54,8	-	-	132	1,1	647	5,2	474	3,8	8038	64,9	4356	35,1
4	Baczków Kośc.	-	-	161	1,2	2	0,0	99	0,7	73	0,5	335	2,4	13444	97,6
5	Biała Piska	8059	39,9	117	0,6	-	-	814	4,5	1445	7,2	10535	52,2	9642	47,8
6	Budry	5897	49,0	42	0,3	1	0,0	735	6,0	353	2,9	7028	57,2	5254	43,8
7	Dubieninki	6633	62,3	-	-	-	-	300	2,8	714	6,7	7647	71,8	3009	28,2
8	Elk	12151	57,2	98	0,5	5	0,0	1219	5,7	646	3,0	14119	66,4	7132	33,6
9	Filipów	2571	22,4	-	-	270	2,3	352	3,0	37	0,3	3230	28,0	8316	72,0
10	Giby	73	1,4	-	-	3	0,1	152	2,9	98	1,9	326	6,3	4878	93,7
11	Ciżycko	6730	46,9	395	2,7	493	3,4	564	3,9	439	3,0	8621	59,9	5778	40,1
12	Goldap	16502	74,3	-	-	-	-	631	2,8	656	2,9	17789	80,0	4455	20,0
13	Jeleniewo	40	0,4	-	-	100	0,9	816	7,5	83	0,8	1039	9,6	9783	90,4
14	Kalinowo	9793	50,0	-	-	49	0,3	738	3,8	370	1,9	10950	56,0	8616	44,0
15	Kowale Olec.	7895	59,4	-	-	72	0,5	592	4,4	924	6,9	9483	71,2	3832	28,8
16	Krasnopol	103	0,9	-	-	270	2,3	735	6,4	194	1,7	1302	11,3	10251	88,7
17	Kruklanki	1861	28,0	107	1,6	283	4,2	303	4,5	739	11,1	3293	49,4	3376	50,6
18	Lipsk	-	-	108	0,9	5	0,0	328	2,9	98	0,8	539	4,6	11091	95,4

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
19	Mikołajki	6956	58,4	821	6,9	1	0,0	299	2,5	342	2,9	8419	70,7	3485	29,3
20	Miłki	5628	50,0	95	0,8	4	0,0	495	4,4	114	1,0	6336	56,2	4938	43,8
21	Nowinka	2	0,0	74	1,3	1	0,0	138	2,4	387	6,9	602	10,6	5071	89,4
22	Olecko	8735	49,1	130	0,7	4	0,0	668	3,7	2271	12,7	11808	66,2	6037	33,8
23	Orzysz	5065	42,3	581	4,8	525	4,4	626	5,2	737	6,1	7534	62,8	4466	37,2
24	Pisz	8424	45,2	433	2,3	8	0,0	788	4,2	1615	8,7	11268	60,4	7385	39,6
25	Płaska	1	0,0	-	-	5	0,1	17	0,4	725	18,8	748	19,3	3120	80,7
26	Pozezdrze	3051	35,9	-	-	1	0,0	402	4,7	437	5,1	3891	45,7	4621	54,3
27	Prostki	7498	49,4	13	0,1	85	0,6	617	4,1	318	2,1	8531	56,3	6630	43,7
28	Przeróśl	35	0,4	-	-	-	-	660	7,3	68	0,8	763	8,5	8191	91,5
29	Puńsk	848	7,6	979	8,8	21	0,2	140	1,3	23	0,2	2011	18,1	9086	81,9
30	Raczki	-	-	-	-	-	-	151	1,6	292	3,1	443	4,7	8999	95,3
31	Ruciane Nida	4	0,1	443	9,7	70	1,5	315	6,9	1691	36,8	2523	55,0	2067	45,0
32	Ryn	6293	50,4	-	-	728	5,8	468	3,8	382	3,1	7871	63,1	4598	36,9
33	Sejny	781	6,1	-	-	19	0,1	425	3,3	162	1,3	1387	10,8	11501	89,2
34	Stare Juchy	6771	57,0	-	-	2	0,0	688	5,8	338	2,8	7799	65,6	4084	34,4
35	Suwalki	2173	14,2	99	0,6	16	0,1	803	5,3	509	3,3	3600	23,5	11687	76,5
36	Sztabin	242	1,4	387	2,3	1	0,0	530	3,3	739	4,4	1899	11,4	14820	88,6
37	Szypliszki	1218	9,4	67	0,5	115	0,9	905	7,0	65	0,5	2370	18,3	10596	81,7
38	Świętajno	8315	66,1	-	-	5	0,0	584	4,6	470	3,7	9374	74,4	3227	25,6
39	Węgorzewo	8566	45,4	630	3,3	15	0,1	1354	7,2	481	2,5	11046	58,5	7843	41,5
40	Wieliczki	3623	35,2	377	3,7	36	0,4	663	6,5	269	2,6	4968	48,4	5286	51,6
41	Wizajny	250	1,8	-	-	415	3,0	1249	9,3	331	2,4	2245	16,5	11401	83,5
42	Wydminy	6921	47,3	379	2,6	5	0,0	786	5,4	387	2,6	8478	57,9	6153	42,1
	Razem gminy	76877	33,1	6686	1,2	3845	0,7	23669	4,4	21196	4,0	232243	43,4	303085	56,6

c.d. tabeli 4

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
1	Augustów	-	-	-	-	-	-	-	-	197	8,4	197	8,4	2160	91,6
2	Biała Piska	25	13,5	-	-	-	-	-	-	54	28,2	79	42,7	106	57,3
3	Elk	22	3,5	-	-	-	-	-	-	467	75,1	489	78,6	133	21,4
4	Giżycko	-	-	-	-	-	-	-	-	213	71,0	213	71,0	87	29,0
5	Gołdap	5	0,6	-	-	-	-	-	-	526	68,4	531	69,0	239	31,0
6	Mikołajki	77	15,8	-	-	1	0,2	-	-	287	59,1	365	75,1	121	24,0
7	Olecko	15	3,1	-	-	-	-	-	-	416	86,5	431	89,6	50	10,4
8	Orzysz	-	-	-	-	-	-	-	-	211	77,6	211	77,6	61	22,4
9	Pisz	-	-	-	-	-	-	-	-	281	78,7	281	78,7	76	21,3
10	Ruciane Nida	-	-	-	-	-	-	-	-	151	88,3	151	88,3	20	11,7
11	Ryn	-	-	-	-	-	-	-	-	30	76,9	30	76,9	9	23,1
12	Sejny	35	11,1	-	-	-	-	-	-	93	29,4	128	40,5	188	59,5
13	Suwałki	2	0,1	-	-	3	0,1	-	-	808	29,4	813	29,6	1933	70,4
14	Węgorzewo	-	-	-	-	-	-	-	-	213	43,4	213	43,4	278	56,6
Miksta razem		181	1,9	-	-	4	0,0	-	-	3947	41,2	4132	43,1	5461	56,9
Województwo ogółem		177028	32,6	6686	1,2	3849	0,7	23669	4,3	25143	4,6	236375	43,4	308546	56,6

Źródło : Dane Wojewódzkiego Biura Geodezji i Urzędzeń Terenów Rolnych w Suwałkach.

Tabela 5. Zmiany struktury władania ziemią w woj. suwalskim w latach 1975- 1980
/ stan 31 XII /

Właściciel ziemi	1975				1980			
	Powierzchnia ogólna		Użytki rolne		Powierzchnia ogólna		Użytki rolne	
	ha	%	ha	%	ha	%	ha	%
Państwowe Gospodarstwa Rolne podległe Min. Rolnictwa	156543	14,9	134591	24,6	272935	26,1	171882	31,6
Grunty WOPR i gospodarstw przyszkolnych	99882	9,5	24304	4,4	4688	0,4	3319	0,6
Instytuty i inne PGR, nie podległe Min. Rolnictwa	3887	0,4	2025	0,4	6407	0,6	5775	1,1
Rolnicze Spółdzielnie Produkcyjne	1254	0,1	1115	0,2	7324	0,7	6686	1,2
Zespołowe Gospodarstwa Rolne, SKR	9140	0,9	8377	1,5	4326	0,4	3849	0,7
Lasy państwowe	321974	30,7	14074	2,6	328054	31,3	15290	2,8
Państwowy Fundusz Ziemi	44878	4,3	36961	6,7	28549	2,7	23669	4,3
Inne grunty państwowe w miastach i na wsi	38636	3,7	4830	0,9	39862	3,8	5905	1,1
Gospodarka uspołeczniona razem	676184	64,5	226277	41,3	692145	66,0	236375	43,4
Gospodarka indywidualna	372763	35,5	322098	58,7	356808	34,0	308546	56,6
WOJEWÓDZTWO OGÓLEM	1048947	100,0	548375	100,0	1048953	100,0	544921	100,0

Źródło : Dane Wojewódzkiego Biura Geodezji i Urzędzeń Terenów Rolnych w Suwałkach.

Tabela 6. Wybrane dane charakteryzujące PGR podległe ZP PGR
w Suwałkach w 1980 r.

Nazwa PGR	Użytki rolne w ha	Zatrud- nienie na 100ha UR	Środki trwałe w tys.zł na 1 ha	Jednost- ki po- ciągowe na 100ha UR	Plony w t/ha		Sztuk dużych /SD/na 100ha UR	Produk- cja to- warowa w jednos- tkach zbożowych na 1 ha UR	Wynik finan- sowy w tys.zł na 1 ha UR	Produk- cja koŃ- cowa netto	Osobowy fundusz płac
Banie Mazur- skie	6667	11,3	87,4	21,64	1,81	18,9	78,6	20,2	-5,5	8,0	7,7
Biała Piska	9143	10,1	60,5	18,73	1,65	17,8	66,1	17,7	-7,2	5,9	6,5
Czerwonka	4721	9,2	67,3	17,61	1,44	23,7	68,2	18,5	-3,8	6,5	5,9
Dubeniki	5545	8,9	81,7	22,82	1,29	17,1	65,2	12,8	-9,6	3,9	5,8
Giżycko	9054	10,1	89,7	19,23	2,38	22,0	83,0	22,4	-7,1	7,6	7,2
Kowale Ol.	8965	9,0	68,1	21,34	1,45	21,1	65,6	12,1	-8,3	4,5	5,6
Olecko	8273	8,3	68,5	17,44	1,47	17,6	60,6	14,1	-6,0	5,8	5,2
Pisz	12566	8,3	58,5	20,09	1,33	21,4	68,7	15,2	-3,0	5,6	5,1
Ryn	7915	9,0	66,8	20,28	2,17	22,7	72,2	19,0	-2,4	8,5	6,8
Świątajno	7871	9,2	67,4	19,26	1,58	16,6	57,5	14,8	-8,6	4,4	5,7
Węgorzewo	15880	9,2	71,1	16,36	1,85	17,0	63,2	16,7	-3,0	7,1	6,1
Wieliczki	5270	8,8	76,3	19,24	1,38	19,7	64,8	18,4	-5,9	5,4	5,7
Wydmyny	7570	8,9	61,4	19,38	1,59	14,9	63,3	19,8	-5,0	5,9	5,8
Ełcki Kombinat Rolny	19451	8,3	69,7	13,74	1,39	14,1	66,0	18,3	-7,5	5,5	6,1
Romincki Komb. Rolny	17182	8,8	65,0	21,66	1,67	19,0	63,4	14,3	-6,7	4,3	5,9
Paniątkowo Gospodarstwo Rybackie											
Giżycko x/	572	x	x	x	x	x	x	x	+0,3	0,8	0,5
Razem PGR woj. suwalskiego	146445	8,9	71,0	18,75	1,65	18,6	66,4	16,8	-2,7	6,3	6,3

x/ dla PGRyb. podano tylko wskaźniki uznane za porównywalne.

Źródło: Analizy działalności PGR zgrupowanych w ZP PGR Suwałki.

Tabela 8. Wybrane dane charakteryzujące gospodarstwa indywidualne woj. suwalskiego w 1980 r.

Gmina	Średnia wielkość gospodarstw w ha	Inwentarz żywy w SD na 100 ha UR	Powierzchnia paszowa główna w ha na 1SD	Produkcja zbożowa jednostki na 1 ha UR	Produkcja towarowa jednostki zbożowej na 1 zatrudnionego
1 Augustów	10,57	66,5	0,93	14,38	50,3
2 Bakalarzewo	17,09	62,1	0,87	16,02	73,2
3 Banie Maz.	8,31	95,8	0,70	23,48	79,6
4 Bargłów Kośc.	11,32	61,9	0,97	12,49	42,5
5 Biała Piska	12,83	71,6	0,68	20,87	93,2
6 Budry	9,94	78,0	0,85	21,78	93,1
7 Dubeninki	8,23	82,0	0,88	18,58	65,0
8 Elk	8,14	73,5	0,79	17,53	56,2
9 Filipów	11,22	74,6	0,72	18,15	67,7
10 Giby	8,92	54,7	1,09	14,03	47,7
11 Giżycko	8,04	88,2	0,76	41,29	154,1
12 Gołdap	7,64	97,4	0,69	27,65	98,8
13 Jeleniewo	16,29	56,4	1,02	14,00	71,8
14 Kalinowo	10,99	70,8	0,72	15,27	54,5
15 Kowale Ol.	8,08	93,6	0,68	20,96	67,6
16 Krasnopol	11,05	65,1	1,04	12,80	52,7
17 Kruklanki	8,59	76,2	0,89	21,15	80,7
18 Lipsk	12,26	61,9	0,87	14,62	45,6
19 Mikołajki	9,27	71,3	0,78	18,54	66,1
20 Miłki	11,21	75,2	0,84	18,84	75,1
21 Nowinka	8,92	56,4	1,07	13,40	49,8
22 Olecko	9,31	83,6	0,76	25,30	91,3
23 Orzysz	10,76	81,2	0,61	21,00	70,9
24 Pisz	9,39	73,5	0,86	21,30	89,5
25 Piaska	5,81	49,5	1,22	12,36	40,7
26 Pozezdrze	8,86	77,5	0,75	19,81	73,9
27 Prostki	10,45	66,5	0,94	15,96	66,5
28 Przerośl	14,48	65,6	0,94	17,91	84,1
29 Puńsk	12,98	81,1	0,74	19,36	86,0
30 Raczek	10,17	63,7	0,84	14,90	54,6
31 Ruciane-Nida	5,49	77,1	0,88	16,72	47,4
32 Ryn	9,96	76,0	0,82	18,15	74,1
33 Sejny	11,92	70,4	0,84	21,85	84,7
34 Stare Juchy	9,20	81,3	0,68	17,03	64,2
35 Suwałki	11,53	57,9	0,89	26,73	42,2
36 Sztabin	14,41	53,1	1,62	13,24	44,2
37 Szypliszki	13,30	63,9	0,93	13,75	51,5
38 Świętajno	8,17	82,5	0,81	19,56	58,9
39 Węgorzewo	9,86	93,2	0,81	17,92	74,1
40 Wieliczki	11,24	82,3	0,69	19,25	63,1
41 Wiązajny	13,84	63,9	0,98	15,27	47,8
42 Wydminy	7,77	81,2	0,80	23,29	65,0
Średnia dla województwa	10,68	72,5	0,86	18,72	68,4

Źródło: Czerwcowe spisy rolne WUS w Suwałkach i obliczenia własne.

Tabela 9. Program wyposażenia różnych typów miejscowości
w urządzenia obsługi i infrastrukturę techniczną do 2000 r.

Typ miejscowości	Rodzaj urządzeń i placówek obsługi		
	infrastruktura techniczna	obsługa ogólna	obsługa ludności
1. Zabudowa samotnicza	droga utwardzona, elektryczność, telefonia przewodowa, lokalny wodociąg i kanalizacja, gaz butlowy	Udział w systemie obwoźnej obsługi /poczta/	Udział w systemie obwoźnej obsługi /handel, usługi nieprodukcyjne- punkty zamówień i zwrotów /
2. Wsie	Droga twarda lub utwardzona, elektryczność, telefonia przewodowa, lokalny wodociąg i kanalizacja, gaz butlowy, oświetlenie uliczne	Strażnica przeciwpożarowa, filia SOP, agencja pocztowa lub udział w systemie obwoźnej obsługi /poczta/	Szkoła filialna klasa I-IV ew. z ogniskiem przedszkolnym, lub szkoła podstawowa pełna jako filia GSZ. Klub lub świetlica, boiska sportowe do gier małych, kiosk "Ruchu", sklep spożywczo-przemysłowy, pojedyncze punkty prywatnego rzemiosła, przystanek PKS lub PKP, ew. udział w systemie obsługi obwoźnej /handel, usługi nieprodukcyjne-punkty przyjęć i zwrotów/.
3. Osiedla zakładów rolnych PCR	Droga twarda lub utwardzona, elektryczność, telefonia przewodowa, lokalny wodociąg i kanalizacja, gaz butlowy, oświetlenie uliczne	Strażnica przeciwpożarowa, agencja pocztowa lub udział w systemie obwoźnej obsługi/poczta/	Szkoła filialna klasa I-IV z ogniskiem przedszkolnym. Klub lub świetlica, boiska sportowe do gier małych, kiosk "Ruchu", punkt sprzedaży pomocniczej lub sklep spożywczo-przemysłowy, przystanek PKS lub PKP, ew. udział w systemie obsługi socjalno-bytowej rodzin pracowniczych PCR lub w systemie obsługi obwoźnej wsi /handel, usługi nieprodukcyjne- punkty przyjęć i zwrotów /.
4. Wsie i osiedla zakładów rolnych PCR	Jak wyżej w punktach 2 i 3- z tym, iż ze względu na wielkość i położenie typu miejscowości zdecydowana przewaga usług i handlu stacjonarnego nad obwoźnym. Ponadto miejscowości te najszybciej winny osiągnąć zakładany poziom wyposażenia.		

5. Centralne ośrodki mieszkaniowe przedsiębiorstwa PGR	Droga twarda - elektryczność, telefonia przewodowa i bezprzewodowa, wodociąg sieciowy, kanalizacja z oczyszczalnią ścieków, gaz butlowy ew. sieciowy, oświetlenie uliczne	Urząd pocztowo-telekomunikacyjny, straż pożarna	Szkoła podstawowa pełna, przyzakładowa szkoła rolnicza, żłobek, przedszkole, ośrodek zdrowia punkt apteczny, dom kultury, ew. klub książki i prasy + świetlica, ośrodek sportowo-rekreacyjny, głównie z zespołem boisk do gier małych / w zależności od warunków, ew. kąpielisko / zespół sklepów specjalistycznych i branżowych: ogólnospożywcze, mięsno-wędliniarskie, odzieżowe, obuwnicze, drogerijne, elektroniczny, gospodarstwa domowego, meblowy, skład materiałów budowlanych, ośrodek usług bytowych oparty na uspołecznionych zakładach rzemieślniczych, łaźnia parowa, pralnia usługowa i ew. samoobsługowa, stacja benzynowa, ew. z 1-2 stanowiskami napraw bieżących, zakład gospodarki komunalnej i mieszkaniowej.
6. Wieś lub miasteczko gminne	Droga twarda, elektryczność, telefonia przewodowa i bezprzewodowa, wodociąg sieciowy, kanalizacja, oczyszczalnia ścieków, gaz butlowy, ew. sieciowy, oświetlenie uliczne	Urząd gminy z urzędem stanu cywilnego oraz organizacjami społeczno-politycznymi i służbą rolną, posterunek MO, straż pożarna, siedziba GS i SKR, bank spółdzielczy, urząd pocztowo-telekomunikacyjny	Jak wyżej z ewentualnymi różnicami: gminna szkoła zbiorcza, szkoła ponadpodstawowa na bazie GSZ / najczęściej rolnicza /, przychodnia rejonowa z gabinetem specjalistycznym, apteka, gminny ośrodek kultury z salą widowiskowo-kinową, gminny ośrodek sportowo-rekreacyjny z boiskiem do gier dużych i lekkoatletyki, pływalnia, zespół sklepowo-usługowy wielobranżowy, sklepy i usługi zarówno uspołecznione jak i prywatne.
7. Wieś czy miasteczko gminne ze zlokalizowanym ośrodkiem mieszkaniowym przedsiębiorstwa PGR	Połączenie w różnym zakresie i proporcjach elementów wyszczególnionych dla jednostek osadniczych wymienionych w punktach 5 i 6.		

Tabela 10a. Stopień uspołecznienia rolnictwa wg gmin
/stan z 1980 r./

Lp.	G m i n a	Stopień uspołecznienia rolnictwa a/		Stopień uspołecznienia użytków rolnych b/		Stopień przewagi form uspołecznienia c/	
		wskaźnik	%	wskaźnik	%	wskaźnik	%
1	Augustów	6,7	18,6	6,6	25,2	1,24	154,8
2	Bakałarzewo	16,4	23,3	15,6	32,2	1,44	91,7
3	Banie Mazurskie	121,7	172,6	77,6	160,3	1,88	119,7
4	Bargłów Kościelny	3,1	4,4	3,1	6,4	1,29	82,2
5	Biała Piska	94,7	134,3	66,5	137,4	1,81	115,3
6	Budry	109,1	154,8	71,4	147,5	1,91	121,7
7	Dubeniki	136,0	192,9	82,8	171,1	1,89	120,4
8	Ełk	125,5	178,0	78,9	163,0	1,89	120,4
9	Filipów	51,8	73,5	41,8	86,4	1,85	117,8
10	Giby	8,7	6,7	8,5	9,9	1,37	47,8
11	Giżycko	109,9	155,9	73,3	151,4	1,83	116,6
12	Gołdap	155,4	220,4	88,6	183,1	1,94	123,6
13	Jeleniewo	18,1	1,4	11,5	2,3	1,23	6,4
14	Kalinowo	107,2	152,1	70,9	146,5	1,91	121,7
15	Kowale Oleckie	133,0	188,7	82,2	169,8	1,87	119,1
16	Krasnopol	14,3	20,3	13,9	28,7	1,27	80,9
17	Kruklanki	82,0	85,7	61,8	112,4	1,66	77,7
18	Lipsk	5,7	8,1	5,6	11,6	1,24	79,0
19	Mikołajki	132,9	186,8	81,8	169,0	1,88	118,5
20	Miłki	107,6	152,6	71,1	146,9	1,91	121,7
21	Nowinka	13,0	3,1	12,7	5,0	1,22	13,4
22	Olecko	118,9	168,7	77,9	161,0	1,80	114,0
23	Orzysz	110,2	156,3	74,8	154,5	1,75	111,5
24	Pisz	109,2	154,9	73,4	151,7	1,81	115,3
25	Płaska	23,2	32,9	22,3	46,1	1,20	76,4
26	Pozezdrze	83,6	118,6	60,6	125,2	1,83	116,6
27	Prostki	107,1	151,9	71,0	146,7	1,90	121,0
28	Przerośl	10,5	14,9	10,3	21,3	1,24	79,0
29	Puńsk	29,6	42,0	26,5	54,8	1,64	104,5

c.d. Tabeli 10a

30	Raczk	5,6	7,9	5,6	11,6	1,20	75,8
31	Ruciane Nida	68,0	96,5	60,2	124,4	1,24	79,0
32	Ryn	116,0	164,5	75,9	156,8	1,84	117,2
33	Sejny	17,7	25,1	16,6	34,3	1,64	104,5
34	Stare Juchy	124,3	176,3	78,3	161,8	1,89	120,4
35	Suwałki	39,7	56,3	34,2	70,7	1,69	107,6
36	Sztabin	15,3	12,5	14,7	18,6	1,33	49,0
37	Szypliszki	29,6	42,0	26,6	55,0	1,62	103,2
38	Świątajno	142,2	201,7	84,7	175,0	1,91	121,7
39	Węgorzewo	107,2	152,1	72,1	149,0	1,83	116,6
40	Wieliczki	87,0	108,1	62,7	123,1	1,80	100,0
41	Wiżajny	21,2	30,1	20,2	41,7	1,28	81,5
42	Wydminy	108,1	153,3	72,0	148,8	1,87	119,1
	Województwo	71,9	100,0	49,2	100,0	1,64	100,0

a/ $\% \text{ udziału EGR w strukturze władania ziemią} \times 2 + \% \text{ udziału RSP} \times 1,4 + \% \text{ udziału SKR i PFZ} \times 1,2$

b/ $\% \text{ udziału UR EGR w powierzchni UR w gminie} \times 2 + \text{udział RSP} \times 1,4 + \text{udział SKR i PFZ} \times 1,2$

c/ Wskaźnik stopnia uspołecznienia rolnictwa
 udział gospodarki uspołecznionej w strukturze władania ziemią /%

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych WUS w Suwałkach.

Tabela 10 b. Stopień uspołecznienia rolnictwa wg typów agrarnych gmin /stan z 1980 r/

Lp	Typy 1 grupy gmin	Stopień uspołecz- nienia rolnic- twa		Stopień uspołec- znienia użyt- ków rolnych		Stopień przewa- gi form uspołec- znienia	
		wskaz- nik	%	wskaz- nik	%	wskaz- nik	%
1	A1	114,1	158,7	74,8	152,0	1,88	114,0
2	A2	117,8	163,8	76,1	154,7	1,84	112,2
3	A1T	104,2	144,9	71,5	154,3	1,71	104,2
4	A2T	129,2	179,6	80,1	162,8	1,72	104,8
5	B1	26,2	36,4	22,0	44,7	1,35	82,3
6	B2	20,2	28,1	19,1	38,8	1,41	86,0
7	B1T	6,7	9,3	6,6	13,4	1,24	75,6
8	B2T	19,0	26,4	20,6	41,9	1,35	82,3
9	Gminy z przewagą sektora uspołecz- nionego /A1,A2, A1T,A1T/	115,7	160,9	75,3	153,0	1,80	109,8
10	Gminy z dominacją gospodarki chłop- skiej/B1,B2,B1T, B2T/	20,1	27,9	19,4	39,4	1,37	83,5
11	Gminy o korzyst- niejszych warun- kach do produkcji rolnej /A1,A1T, B1,B1T/	90,7	126,1	61,3	124,6	1,71	104,3
12	Gminy o mniej korzy- stnych warunkach do produkcji rolnej /A2,A2T,B2,B2T/	65,0	90,4	41,5	84,3	1,53	93,3
13	Gminy o szczegól- nych walorach turystycznych /A1T,A2T,B1T,B2T/	72,4	100,7	50,5	102,6	1,54	93,9
14	Gminy bez szcze- gólnych walorów turystycznych /A1,A2,B1,B2/	77,3	107,5	49,7	101,0	1,64	100,0
15	P o l s k a	54,1	75,2	44,2	89,2	1,71	104,3

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych WUS w Suwałkach.

Tabela 11 a. Waloryzacja warunków przyrodniczych do produkcji rolnej

Lp	Gmina	Skorygowana waloryzacja warunków przyrodniczych do produkcji rolnej		Potencjalne możliwości powierzchni do produkcji rolnej a/	
		wskaźnik	%	wskaźnik	%
1	Augustów	76,4	109,8	46,1	116,1
2	Bakałarzewo	67,7	97,2	51,6	130,0
3	Banie Mazurskie	72,0	103,4	43,5	109,6
4	Bargłów K.	78,3	112,5	57,6	145,1
5	Biała Piska	67,7	97,2	32,8	82,6
6	Buřy	83,3	119,7	58,5	147,4
7	Dubeninki	65,3	93,9	33,3	85,8
8	Elk	78,9	113,4	44,1	111,1
9	Filipów	59,0	84,8	45,3	114,1
10	Giby	58,6	84,2	9,4	23,7
11	Giżycko	80,9	116,2	40,2	101,3
12	Gołdap	65,1	93,5	42,1	105,0
13	Jeleniewo	51,1	73,4	37,4	94,7
14	Kalinowo	85,2	122,4	58,4	147,1
15	Kowale Oleckie	70,0	100,6	37,0	93,2
16	Krasnopol	62,1	89,2	41,0	103,3
17	Kruklanki	77,4	111,2	25,7	64,7
18	Lipsk	63,2	90,8	41,3	104,0
19	Mikołajki	82,4	118,4	39,6	99,7
20	Miłki	83,4	119,8	55,5	139,8
21	Nowinka	55,6	94,3	18,3	46,1
22	Olecko	75,4	108,3	52,6	132,5
23	Orzysz	72,0	103,4	24,3	61,2
24	Pisz	61,0	87,6	18,2	45,8
25	Płaska	48,0	69,0	5,0	12,6
26	Fozezirze	74,5	107,0	35,8	90,2
27	Prostki	80,6	115,8	53,0	133,5
28	Przerośl	54,7	78,6	39,5	99,5
29	Puńsk	52,2	75,0	41,9	105,4
30	Reczki	75,5	108,5	54,6	137,5
31	Ruciane Nida	69,9	100,4	9,4	23,7
32	Ryn	79,2	113,8	47,0	119,4
33	Sejny	60,6	87,1	36,4	91,7
34	Stare Juchy	78,4	112,6	47,4	119,4
35	Suwałki	53,7	77,2	28,8	72,5
36	Sztabin	59,0	84,8	26,8	67,5
37	Szypliszki	61,5	88,9	47,9	120,7
38	Świątajno	71,6	102,9	41,3	104,0
39	Węgorzewo	89,1	128,0	51,0	128,5
40	Wieliczki	77,7	111,6	54,9	138,3
41	Wiżajny	57,4	82,5	41,5	104,0
42	Wydminy	79,0	113,5	50,2	120,4
Województwo		69,6	100,0	39,7	100,0

a/ Wskaźnik skorygowanej waloryzacji warunków przyrodniczych do produkcji rolnej x % UR.

Zródło: Obliczenia własne na podstawie danych MŚS w Suwałkach.

Tabela 11b. Waloryzacja warunków przyrodniczych do produkcji rolnej wg typów agrarnych gmin /stan z 1980 r/

Lp.	Gmina	Skorygowana waloryzacja warunków przyrodniczych do produkcji rolnej		Potencjalne możliwości powierzchni do produkcji rolnej	
		wskaźnik	%	wskaźnik	%
1	A1	80,3	115,4	51,9	129,0
2	A2	70,3	101,0	35,8	90,2
3	A1T	82,5	118,5	38,5	97,0
4	A2T	64,2	92,2	25,9	65,2
5	B1	77,3	111,1	55,7	140,3
6	B2	60,1	86,4	41,3	104,0
7	B1T	76,4	109,8	46,1	116,1
8	B2T	55,4	79,6	23,4	58,9
9	Gminy z przewagą rolnictwa uspołecznionego /A1,A2,A1T A2T/	75,7	108,8	41,0	103,3
10	Gminy z przewagą gospodarki chłopskiej /B1,B2,B1T,B2T /	62,8	90,2	38,2	96,2
11	Gminy o korzystniejszych warunkach przyrodniczych do produkcji rolnej /A1,A1T,B1,B2T/	80,2	115,2	48,5	122,2
12	Gminy o mniej korzystnych warunkach przyrodniczych do produkcji rolnej /A2,A2T,B2,B2T /	62,5	89,8	33,1	83,4
13	Gminy o szczególnych walorach turystyczno-rekreacyjnych /A1T,A2T,B1T,B2T/	86,6	98,6	30,2	76,1
14	Gminy bez szczególnych walorów turystyczno-rekreacyjnych /A1,A2, B1,B2/	71,7	103,0	45,6	114,9
15	Polska	82,6	118,7	52,2	131,5

Źródło : Obliczenia własne na podstawie danych WJS w Suwałkach.

Tabela 12 a. Waloryzacja warunków przyrodniczych dla rekreacji
/wg stanu z 1980 r./

Ip.	Typy gmin	Stopień przydatności warunków przyrodniczych do rekreacji a/		Względna przydatność warunków przyrodniczych do rekreacji b/	
		wskaźnik	%	współczynnik	%
1	Augustów	37,1	75,6	0,61	44,5
2	Bakałarzewo	21,7	44,2	0,28	20,4
3	Banie Mazurskie	34,8	70,9	0,58	42,3
4	Bargłów Kościelny	30,4	61,9	0,41	29,9
5	Biała Piska	46,6	94,9	0,96	70,1
6	Budry	26,2	53,4	0,37	27,0
7	Dubieninki	40,5	84,5	0,89	65,0
8	Ełk	54,1	110,2	1,00	73,0
9	Filipów	31,3	63,7	0,41	29,9
10	Giby	86,6	176,4	5,37	392,0
11	Giżycko	97,3	198,2	2,00	146,0
12	Gołdap	30,3	61,7	0,47	34,3
13	Jeleniewo	15,8	32,2	0,40	29,9
14	Kalinowo	31,6	64,4	0,46	33,6
15	Kowale Oleckie	45,4	92,5	0,86	62,8
16	Krasnopol	39,2	79,8	0,46	33,6
17	Kruklanki	77,3	157,4	2,33	170,1
18	Lipsk	24,2	49,3	0,37	27,0
19	Mikołajki	90,2	183,7	1,88	137,2
20	Miłki	47,9	97,6	0,72	52,6
21	Nowinka	79,0	160,9	2,47	180,3
22	Olecko	29,6	60,3	0,42	30,7
23	Orzysz	73,4	149,5	2,17	158,4
24	Pisz	104,7	213,2	3,50	255,5
25	Płaska	89,9	183,1	9,63	702,9
26	Pozezdrze	80,1	163,1	1,67	121,9
27	Prostki	33,1	67,4	0,50	36,5
28	Przerośl	30,0	61,1	0,41	29,9
29	Puńsk	17,5	35,6	0,22	16,1
30	Raczkki	22,1	45,0	0,31	22,6

31	Ruciane Nida	96,7	196,9	7,22	527,0
32	Ryn	54,1	110,2	0,95	69,3
33	Sejny	47,5	96,7	0,79	57,7
34	Stare Juchy	57,5	117,1	0,95	69,3
35	Suwałki	59,4	121,0	1,10	80,3
36	Sztabin	43,5	88,6	0,96	70,1
37	Szypliszki	19,4	39,5	0,25	18,2
38	Świątajno	49,4	100,6	0,86	62,8
39	Węgorzewo	72,1	161,1	1,26	92,0
40	Wieliczki	24,1	49,1	0,34	24,8
41	Wiżajny	30,3	61,7	0,42	30,7
42	Wydminy	38,9	79,2	0,61	44,5
Województwo		49,1	100,0	1,37	100,0

a/ % udziału wód w powierzchni ogólnej gminy x 3 + % udziału lasów

b/ wskaźniki przydatności warunków przyrodniczych dla rekreacji

% udziału UR w powierzchni ogólnej

Źródło : Obliczenia własne na podstawie danych WUS w Suwałkach.

Tabela 12 b. Waloryzacja warunków przyrodniczych dla rekreacji wg typów agrarnych gmin /stan z 1980 r/

Lp.	Typy gmin	Stopień przydatności warunków przyrodniczych do rekreacji		Względna przydatność warunków przyrodniczych do rekreacji	
		wskaźnik	%	współczynnik	%
1	A1	41,4	84,3	0,66	48,2
2	A2	49,9	101,6	1,09	79,6
3	ALT	83,4	169,9	1,82	132,9
4	A2T	68,1	138,7	3,02	220,4
5	B1	25,5	51,9	0,35	25,5
6	B2	30,5	62,1	0,46	33,6
7	BIT	37,1	75,6	0,61	44,5
8	B2T	60,2	122,6	3,23	235,8
9	Gminy z przewagą gospodarki społeczno-gospodarki wiejskiej /A1, A2, ALT, A2T/	57,0	116,1	1,42	103,6
10	Gminy z przewagą gospodarki chłopskiej /B1, B2, BIT, B2T/	39,4	80,2	1,33	97,1
11	Gminy o korzystniejszych warunkach przyrodniczych do produkcji rolnej /A1, ALT, B1, BIT/	50,2	102,2	0,93	67,9
12	Gminy o mniej korzystnych warunkach przyrodniczych do produkcji rolnej /A1, ALT, B1, BIT/	48,2	98,2	1,71	124,8
13	Gminy o szczególnych walorach turystyczno-rekreacyjnych /ALT, A2T, BIT, B2T/	68,0	138,4	2,57	187,6
14	Gminy bez szczególnych walorów turystyczno-rekreacyjnych /A1, A2, B1, B2/	43,2	88,0	0,64	46,7
15	Polska	35,8	72,9	0,59	43,1

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych MJS w Suwałkach.

Tabela 13. Zestawienie typów agrarnych gmin

Op.	Region	Symbol typu gminy	Charakterystyka	Gminy zaliczone do określonego typu
1	Zachodni "A"	A1	Przewaga sektora uspołecznionego, korzystniejsze warunki przyrodnicze do produkcji rolnej.	Budry, Ekk, Kalinowo, Miłki, Olecko, Ryn, Prostki, Stare Juchy, Wieliczki, Wydminy /10/
2		A2	Przewaga sektora uspołecznionego, mniej korzystne warunki przyrodnicze do produkcji rolnej	Biała Piska, Banie Maz, Kowale Oleckie, Orzysz, Świętajno /5/
3		B1T	Przewaga sektora uspołecznionego, korzystne warunki przyrodnicze do produkcji rolnej oraz do rekreacji i turystyki	Giżycko, Kruklarki, Mikołajki, Pozezdrze, Węgorzewo /5/
4		B2T	Przewaga sektora uspołecznionego, mniej korzystne warunki przyrodnicze do produkcji rolnej oraz korzystne warunki dla rekreacji i turystyki	Gołdap, Dubeninki, Pisz, Ruciane Mida /4/
5	Wschodni "B"	B1	Przewaga gospodarki chłopskiej, korzystniejsze warunki przyrodnicze do produkcji rolnej	Bargłów, Raczkki /2/
6		B2	Przewaga gospodarki chłopskiej, mniej korzystne warunki przyrodnicze do produkcji rolnej	Bakałarzewo, Filipów, Lipsk, Krasnopol, Przerośl, Puńsk, Sejny, Sztabin, Szpyliszki /9/
7		B1T	Przewaga gospodarki chłopskiej, korzystniejsze warunki przyrodnicze do produkcji rolnej oraz dla rekreacji i turystyki	Augustów /1/
8		B2T	Przewaga gospodarki chłopskiej, mniej korzystne warunki przyrodnicze do produkcji rolnej, korzystne warunki dla rekreacji i turystyki	Giby, Jeleniewo, Nowinka, Piaska, Suwałki, Włajny /6/

Źródło: opracowanie własne

Tabela 14. Użytkowanie ziemi i charakterystyka gospodarstw indywidualnych według typów agrarnych gmin/ stan z 1980 r./

Lp	Typy gmin	Powierzchnia		użytków rolnych		
		ogółem	ogółem	gospodarstw indywidualnych	gospodarstw uspołecz-nionych	
		ha	ha	%	ha	%
1	A1	227769	146643	27,4	63634	18,2
2	A2	144735	70487	13,2	27938	8,0
3	A1T	124596	60373	11,3	27028	7,7
4	A2T	151705	56143	10,5	18094	5,2
5	B1	31812	23221	4,3	26408	7,5
6	B2	165259	107850	20,1	116323	33,2
7	B1T	26703	16128	3,0	17159	4,9
8	B2T	152294	54510	10,2	53985	15,4
9	Gminy z przewagą gospodar- ki uspołecznionej /A1,A2, A1T,A2T/	648778	333646	62,3	136694	39,0
10	Gminy z przewagą gospodar- ki indywidualnej /B1,B2, B1T,B2T/	376068	207709	37,7	213784	61,0
11	Gminy o korzystnych warunk- ach przyrodniczych /A1,A1T,B1,B1T/	410880	246377	46,0	134229	38,3
12	Gminy o mniej korzystnych warunkach przyrodniczych /A2,A2T,B2,B2T/	613993	288978	54,0	216249	61,7
13	Gminy o szczególnych walo- rach turystycznych /A1T,A2T,B1T,B2T/	455298	187154	35,0	116266	33,2
14	Gminy bez szczególnych walorów turystycznych / A1,A2, B1, B2/	569575	348201	65,0	234212	66,8
15	Polska	-	-	63,2 ^{a/}	-	-

a/ odsetek w stosunku do powierzchni ogólnej.

Źródło : Obliczenia własne na podstawie danych MWS w Suwałkach.

Tabela 15. Charakterystyka demograficzna typów agrarnych gmin / stan z 1981 r./

Lp.	Typy gmin	Ludność wiejską		Gęstość zaludnienia obszarów wiejskich /osób/km ²	Saldo migracji	Odsetek ludności rolniczej zamieszkałej na wsi
		liczba	%			
1	A1	61865	26,7	27,0	-3,1	62,4
2	A2	29410	12,8	20,3	-2,3	60,9
3	A1T	26254	11,4	21,1	-2,7	63,7
4	A2T	21808	9,5	14,4	-2,7	52,6
5	B1	12821	5,6	37,1	-2,3	70,2
6	B2	43653	18,9	26,4	-1,5	60,3
7	B1T	7801	3,4	29,2	-2,2	66,9
8	B2T	26923	11,7	17,7	-2,3	65,3
9	Gminy z przewagą gospodarki uspołecznionej /A1, A2, A1T, A2T/	139337	60,4	21,3	-2,8	61,9
10	Gminy z przewagą gospodarki indywidualnej /B1, B2, B1T, B2T/	91198	39,6	24,5	-1,9	75,3
11	Gminy o korzystnych warunkach przyrodniczych /A1, A1T, B1, B1T/	108741	47,2	26,5	-2,8	65,8
12	Gminy o mniej korzystnych warunkach przyrodniczych /A2, A2T, B2, B2T/	121797	52,8	19,8	-2,1	63,8
13	Gminy o szczególnych walorach turystycznych /A1T, A2T, B1T, B2T/	82786	35,9	18,2	-2,5	65,6
14	Gminy bez szczególnych walorów turystycznych /A1, A2, B1, B2/	147752	64,1	25,9	-2,4	69,1
15	Polska	-	41,3	114,3 ^{a/}	-0,00	23,4

a/ Gęstość zaludnienia ogółem.

Zródło: Obliczenia własne na podstawie danych WUS w Suwałkach.

WYKAZ ZESZYTÓW BIULETYNU INFORMACYJNEGO

21. Zarys organizacji i planowania gospodarki przestrzennej. 1977.
22. Problemy kształtowania przestrzennej struktury przemysłu. 1978.
23. Bielecka K., Szczotka F. A. Badania nad oceną stosowalności metod ilościowych w typologii rolnictwa. 1978.
24. Wybrane problemy infrastruktury energetycznej. 1978.
25. Procesy inwestycyjne w gospodarce przestrzennej Polski w latach 1961—1975. 1978.
26. System gospodarki przestrzennej. 1978.
27. Misztal S., Kaczorowski W. Zmiany w uprzemysłowieniu Polski w układzie nowych województw w latach 1939—1975. 1979.
28. Reguński J., Jewtuchowicz A. Rachunek społeczno-ekonomiczny w planowaniu osadnictwa. 1979.
29. Gospodarka przestrzenna a warunki bytowe ludności. 1979.
30. Bielecka K., Owsiański J. Wybrane modele systemowe rolnictwa. 1980.
31. Kulikowski R. Przestrzenne zróżnicowanie produkcji rolniczej w Polsce. 1980.
32. Podstawy prawne i instytucjonalne systemu gospodarki przestrzennej. 1980.
33. Ciechocińska M. Syntetyczna metoda analizy przestrzennej warunków życia. 1981.
34. Jewtuchowicz A., Reguński J. Podstawy metodologiczne rachunku społeczno-ekonomicznego sieci i jednostek osadniczych. 1981.
35. Sprawozdania z badań problemu MR I.28 w latach 1976—1980. 1981.
36. Bibliografia opracowań wykonanych w latach 1976—1980. 1982.
37. Kacprzyński B. Modelowanie systemów gospodarki przestrzennej. 1982.
38. Problemy funkcjonalnego makroregionu Warszawy. 1982.
39. Earczyk Z., Biniński J., Klasik A., Kuźnik F. Planowanie i regulowanie regionalne rozwoju ośrodków miejsko-przemysłowych. 1982.
40. Wróbel A. Ewolucja struktury gałęziowej gospodarki Polski a rozwój regionalny. 1983.
41. Kuciński K. Koncentracja ludności w procesie formowania się regionów miejskich w Polsce. 1983.
42. Muzioł A. Typologia miast Polski na podstawie zróżnicowania warunków życia ludności. 1983.
43. Studia nad funkcjonalnym makroregionem warszawskim (I). 1983.